

İNSANLIĞIN BİTMEYEN MERAKI
FAL VE FALCILIK
YAVUZ SELİM KIRAN

İnsanlığın
Bitmeyen Merakı
FAL VE FALCILIK

İNSANLIĞIN BİTMEYEN MERAKI

FAL VE FALCILIK

YAVUZ SELİM KIRAN

İnsanlığın Bitmeyen Merakı
FAL VE FALCILIK

Copyright © Işık Yayınları, 2008
Bu eserin tüm yayın hakları Işık Ltd. Şti.'ne aittir.
Eserde yer alan metin ve resimlerin Işık Ltd. Şti.'nin önceden yazılı izni olmaksızın, elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemi ile çoğaltılması, yayımlanması ve depolanması yasaktır.

Editör
Ali BUDAK

Kapak
Engin ÇİFTÇİ

Sayfa Düzeni
Necmi TOPAL

ISBN
978-975-278-252-5

Yayın Numarası
481

Basım Yeri ve Yılı
Çağlayan Matbaası Sarnıç Yolu Üzeri No: 7
Gaziemir/İZMİR
Tel: (0232) 252 20 96
Şubat 2008

Genel Dağıtım
Gökkuşağı Pazarlama ve Dağıtım
Merkez Mah. Soğuksu Cad. No: 31 Tek-Er İş Merkezi
Mahmutbey/İSTANBUL
Tel: (0212) 410 50 00   Faks: (0212) 444 85 96

Işık Yayınları
Emniyet Mahallesi Huzur Sokak No: 5
34676 Üsküdar/İSTANBUL
Tel: (0216) 318 42 88   Faks: (0216) 318 52 20
www.isikyayinlari.com

İÇİNDEKİLER

Birinci Bölüm

TARİHÎ SEYRİ İÇİNDE FAL VE FALCILIK

İkinci Bölüm

FALIN ANLAMI VE ÇEŞİTLERİ

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser.
a.g.m.	: Adı geçen makale.
a.s.	: Aleyhissalatu Vesselam.
bk.	: Bakınız.
bsk.	: Baskı.
b.	: Bin, ibn.
c.	: Cilt.
çev.	: Çeviren.
DİA.	: Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.
haz.	: Hazırlayan.
Hz.	: Hazreti.
ks.	: Kısaltan.
m.	: Miladi.
nşr.	: Neşreden.
ö.	: Ölüm tarihî, ölümü.
r.a	: Radiyallahu anh.
r. anhümâ	: Radiyallahu anhümâ.
r. anhüm	: Radiyallahu anhüm.
s.	: Sayfa.
sad.	: Sadeleştiren.
trc.	: Tercüme eden.
ts.	: Tarihsiz
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı.
vb.	: Ve benzeri.
vs.	: Ve sair.

ÖNSÖZ

İnsan, ebed için yaratılmış, istikbal endişesi taşıyan ve öz benliğinde ebedî yaşamdan başka hiçbir şeyle tatmin olamayan bir varlıktır. Öteden beri istikbal endişesi insanın kafasını meşgul edegelmiştir. İnsan, nereden geldiğini, nereye gideceğini ve sonunun ne olacağını düşündüğü gibi içinde yaşadığı âlemin gördüğü ve göremediği yönlerini de merak edip öğrenmek ister. İnsanoğlunun bu merakı ve ısrarlı arzusu onu araştırmaya ve evrenin sırlarını anlamaya sevk etmiştir. İnsanda gayba olan merak ve öğrenme isteği, bazen onu yanlış yollara sevk etmiş olmakla birlikte, her zaman varlığını sürdürmüştür. Bu bağlamda, insan kendisinde böylesine merak uyandıran duyu ve hisler saikıyla gayba muttali olabilmek için birtakım dinen batıl sayılan vesilelere sarılarak falcılık ve kehânet gibi yanlış yollara da sapmıştır. Yüce Allah insanlar arasından birçok uyarıcı göndererek insanoğluna doğru yolu göstermiş fakat insanların çoğu bir müddet sonra yine eski durumlarına geri dönmüşlerdir.

Peygamberlerin ortaya koyduğu doğru yolun prensiplerini özümseyemeyen ve bunu kendi çıkarları ve sahte konumları bakımından tehlikeli gören birtakım insanların öteden beri başvura geldikleri karanlık işlerden biri de fal ve falcılık olmuştur. Toplumda İslâm'a karşı duyarsızlık artınca temel bilgi ve kültür azalmasına paralel olarak büyücülük, falcılık, astroloji, kâhinlik ve medyumluk gibi İslâm'ın yasakladığı birtakım hayali ve karanlık yöntemlere de talep artmaktadır. Böylece bu talep, önemli bir pazar oluşturmakta ve bu pazar, bu tür karanlık işlerden çıkar sağlayanların işini kolaylaştırmaktadır. Hâlbuki İslâm; falcılık, kehânet, sihirbazlık, medyumluk ve benzeri faaliyetleri şiddetle yasaklamıştır.

Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyrulmaktadır: "...fal oklarıyla kısmet aramanız size haram kılındı." (Maide: 3) "Ey iman edenler! (Aklı örten) içki (ve benzeri şeyler), kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak, şeytan işi birer pisliktir. Onlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz." (Maide: 90) İnsanı küfre götüren fal ve kehânet, Allah'tan başkasına bağlanma ve Allah'tan başkasının gaybı bilebileceği anlamına gelir ki bunların hepsinde de İslâm'ın temel akideleriyle bağdaşmayan pek çok olumsuzluklar vardır. Dolayısıyla fal ve falcılık, kehânet, medyumluk gibi uğraşlara itibar edilmez. Müslümanların bunlardan uzak durması ve bunlarla meşgul olanlara ilgi göstermemesi imanının gereğidir. Falcılıkta yalan, aldatma, kandırma, saf zihinleri bozma, Allah'tan başkasına bağlanma ve Allah'tan başkasının gaybı bilebileceğini sanma gibi iman esaslarını sarsan pek çok olumsuzluk vardır. Bu itibarla sağlam inançlı bir Müslüman, inancına gölge düşürebilecek şeylerden uzak durur.

Günümüzde ilim ve teknikte her gün yeni gelişmeler kaydedilmesine rağmen bütün çeşitleriyle fal ve falcılık, kehânet ve medyumluk gibi ilmî bir gerçekliği bulunmayan hususlar, Müslümanlar da dâhil olmak üzere bütün toplumlarda tarihte olduğu gibi hala varlıklarını sürdürmekte; hatta insanların içinde bulundukları inanç ve ruhî boşluk sebebiyle giderek artmaktadır.

Biz bu kitabımızda karınca kararınca falcılık mevzuunu araştırmaya ve muhtevasının ana hatlarını ortaya koyup İslâm itikadındaki yerini tespit etmeye çalıştık. Sahamıza küçük de olsa bir katkıda bulunabilirsek kendimizi bahtiyar addederiz.

Kitap bir giriş, dört bölüm ve bir sonuçtan oluşmaktadır. Giriş bölümünde konunun önem ve mahiyetine işaret edilmiş; birinci bölümde falcılığın tarihî seyri; ikinci bölümde falın anlamı, tarifi ve çeşitleri; üçüncü bölümde falnâmeler işlenmiş, dördüncü bölümde de İslâm'da falcılık değerlendirilmeye çalışılmıştır. Sonuç bölümünde ise çalışmamız neticesinde ulaştığımız kanaatler belirtilmiştir.

Y. Selim KIRAN
Ekim, 2007

GİRİŞ

1. Konunun Önemi

İnsan, mahlûkatın en karmaşık ve mükemmel varlığı olarak yaratılmıştır. Yaratan onu eşref-i mahlûkat olarak halk etmiş ve ona çok büyük değer vermiştir. İnsan zaaflarıyla aşağılardan aşağı, faziletleriyle de meleklerden üstün bir konuma gelebilen bir varlıktır.

İnsanın zaaflarından biri de falcılık ve kehânettir. Fal, falcılık ve kehânet insanlık tarihinin belgelere dayanan bütün dönemlerinde insanoğlunun ilgisini çekmiş, batıl inançların ve çeşitli kültürlerin etkisiyle bazı değişikliklere uğrayarak günümüze intikal etmiş ve bütün toplumlarda bir batıl inanç ögesi olarak varlığını sürdürmüş, kullanılan malzeme, yöntem ve yöneldiği konuya göre değişik isimler almıştır.

Büyük dinlerin hiçbiri fal gibi batıl inanç kalıntılarından tamamen kurtulamamıştır. Halk tabakasının; eski dinlerin ayin, tören ve göreneklerinden etkilendiğini hemen bütün kitaplı dinlerin tarihleri göstermektedir. Halk ilahî dini öğreten peygamberlerden zaman bakımından uzaklaştıkça eski inançlardan kalma hurafeleri, hatta ayinleri canlandırmış; çoğu kez sonu putperestliğe varan davranışlar sergilemiştir. Bu kavimleri; Allah (celle celâluhû) zaman zaman bir peygamberini göndererek uyarmış, doğru yola çağırmıştır.

Dinler tarihine baktığımızda; peygamberlerin şirk ve batıl inançlarla amansız bir mücadele içine girdiklerini, kaynakların

bu tür mücadelelerin öyküleriyle dolu olduğunu görürüz. Peygamberlerin öğrettikleri dinin esaslarına sadık kalan din bilginleri her yerde bu hurafelerle mücadele etmişler, bunların ilahi dinin ruhuna aykırı olduğunu, bunlardan çoğunun mü'minleri küfre ve şirke kadar götürdüğünü anlatmaya çalışmışlardır. Bu din adamlarından bazıları, hurafelerle mücadelede zayıf kalmış; vaazları ile yok edemedikleri bazı hurafeleri, siyasî veya şahsî menfaat düşünceleriyle, dini bir mahiyete büründürmek gibi bir gafletin içine düşmüşlerdir. Dinler tarihînde buna maalesef pek çok misal bulmak mümkündür. Mesela, Hz. İsa'nın tebliğ ettiği ilahî dinin mensupları Hz. İsa'dan birkaç asır sonra dinlerini eski Roma ve Yunan paganizmi ile doldurmuşlardır. Hristiyan din âlimleri bu paganizm kalıntılarıyla mücadelede âciz kalmış ve bunların çoğunu Hristiyanlık bakımından izaha çalışmış, itikat kitaplarına ve ayinlerine sokmuş ve böylece İsa peygamberin tebliğ edip öğrettiği dinden uzaklaşmışlardır. Çeşit çeşit milletlerden oluşan halk, kilisenin kabul ettiği hurafelerden başka kendi yerli dinlerinin kalıntılarını da bu dine sokmuştur. Bu gerçek Yahudilik, Hristiyanlık kadar olmasa bile İslâm'da da yer yer vuku bulmuştur.

İslâm'dan önce özellikle Babil ve Mısır medeniyetinde oldukça gelişmiş, zamanla Çin ve Hindistan'da da rağbet görmüş ve inanç açısından metafizikle ilgili mülahazalara çok yatkın olan Doğu insanının eliyle iyice yaygınlaşarak Batı ülkelerine kadar ulaşmıştır. Meleklere ve cinlere inandıkları için fizik ötesine aşina olan Müslümanlar o eski medeniyetlerle irtibata geçince büyü ile de tanışmış; tütsü, tılsım, muska ve fala bakma gibi bidatları onlardan öğrenmişlerdir.[1] Batıl inanç ve uygulamalar yasaklanmış olmasına rağmen, Cahiliye döneminde de bulunan reml, kelime ve isimle fal tutma, zarlarla fal açma, astrolojik fallar, insan vücudundaki bir kısım organların kaşınmasını değişik sonuçlara yorma, koyun kemiğine ve kurbanın ciğerine bakarak fal açma vs. fal çeşitlerinin uygulanageldiğini görmekteyiz. İslâmî dönem-

1 M. Fethullah Gülen, "Kırık Testi" 22-08-2005 tarihli makale, Herkül.org

de en yaygın fal türlerinden olan ve hakkında birçok eser bulunanlar; Kur'ân ve kitap falıdır. İslâm âleminde genel itibariyle ilmî ve fikrî hayatın durakladığı dönemlerde falcılığın yaygınlaştığını görmekteyiz.

Çeşitli devletler, fal ve falcılık konusunda, toplum üzerindeki olumsuz etkileri sebebiyle ihtiyatlı davranarak bu faaliyetleri kanunlarla yasaklama ihtiyacı hissetmişlerdir. Her ne kadar yasaklanmış olsa da insanlar geleceklerine ait bazı bilgiler elde etmek, çalınan ya da kaybedilen değerli eşyalarını bulmak veya sağlık amacı gibi bazı değişik sebeplerle, falcılık yöntemleri uygulayarak, insanların gaybı bilme merakını kendi çıkarları doğrultusunda kötüye kullanan insanlara başvurmaktadırlar. Gerek görsel gerekse yazılı basın ve yayın organları vasıtasıyla yayınlanan yıldız falları ve bunlar gibi fal türleri iletişim araçları ve özel hatlar vasıtasıyla Batı toplumunu sardığı gibi global bir köy hâline gelen dünyanın her yerinde artarak devam etmektedir. Buna bağlı olarak, falcılık ülkemizde de kanunla yasaklanmasına rağmen toplumumuzda yaygınlaşmaktadır.

2. Konunun Mahiyeti

İnsanlar peygamberlerin tebliğ edip öğrettiği ilahî dini kabul ettikleri halde çeşitli sebeplerle nesilden nesile geçen eski ilkel müşrik âdetlerinden, insanı şirke sürükleyen birçok inançlardan kurtulamamışlardır. Gerçek din adamları, bu tür inanç ve geleneklerin olduğunu Peygamberin öğrettikleri ilahî dine aykırı bulunduğunu ısrarla belirtmişlerdir. Fakat din adamlarının arasına sokulmaya muvaffak olan menfaatperestler cahil halk tabakasının âdet ve arzularına uyarak atalardan kalma hurafelere sadece menfaatlerini düşünerek rağbet etmekten ve onlara dini bir görünüm kazandırmaktan çekinmemişlerdir.

İnsanı küfre götüren bu tür şeylerin, Allah'tan başkasına bağlanma ve Allah'tan başkasının gaybı bilebileceğini sanma gibi; İslâm'ın temel ilkeleriyle bağdaşmayan pek çok olumsuzlukları vardır. Peygamberlerin ortaya koyduğu aydınlık yolun ilkelerini

özümseyemeyen ve bunu kendi çıkarları ve sahte konumları bakımından tehlikeli gören birtakım insanların öteden beri başvurageldikleri karanlık işlerden biri de sihir ve büyüdür. Toplumda İslâmî konulardaki temel bilgi ve kültür azalmasına paralel olarak büyücülük, falcılık, astroloji, kâhinlik ve medyumluk gibi İslâm'ın onaylamadığı birtakım hayalî ve karanlık yöntemlere talep artmaktadır. Maalesef bu talep, önemli bir pazar oluşturmakta ve bu pazar, bu tür karanlık işlerden çıkar sağlayanların işini kolaylaştırmaktadır. Hâlbuki İslâm dini; falcılık, kehânet, sihirbazlık, medyumluk ve benzeri faaliyetleri şiddetle yasaklamıştır.[2]

Fal kelimesinin kökü ile alâkalı dil bilimciler arasında farklı kanaatler mevcuttur. Ancak genel kabule göre Arapça bir kelime olan fal "gelecekte olacak işlere ait işaret" anlamında kullanılmıştır. Konuyla ilgili yapılan araştırmalarda, milattan en az dört bin yıl önce, Çin, Mısır, Babil, Eski Yunan gibi geçmiş medeniyetlerde falcılığın önem taşıdığı, din ve hekimliği tamamlar nitelikte olduğu, hatta bazı özel veya genel meselelerin çözülmesinde başvurulan başlıca yardımcılardan sayıldığı ortaya çıkmıştır.[3]

İslâm'dan önce Arapların yaşayışında falın büyük bir değeri vardı. Kur'ân-ı Kerîm'de "fa'l" kelimesi geçmemekle birlikte, Mâide Sûresi'nin üçüncü âyetinde, (5/3) hangi ve ne şekilde kesilmiş olan hayvanların etinin yenilebileceği; yine aynı sûrenin doksanıncı âyetinde (5/90) içki içmek, kumar oynamak gibi şeylerin haram kılındığı bildirilirken, ezlam (fal okları) ile hareket etmek de yasaklanmıştır.[4] Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de yalnız hayrı gösteren işaretlere değer verip çevresindekilere böyle davranmalarını tavsiye ederek bu tür alâmetler, belirtiler için "fal" sözünü kullanmıştır.[5]

2 M. Fethullah Gülen, "Kırık Testi", a.g.m.
3 Halil Ersoylu, "Fal, Falnâme ve Fal-i Reyhân-i Cem Sultan", İslâm Medeniyeti Mecmuası,. sy .V/2, s. 69.
4 el-Mâide, 5/90.
5 Buhârî, "Tıb", 44, 54.

Cahiliye devrinde falcılığın, iyilik veya kötülüğün doğrudan yüce Allah'tan değil, söz konusu işleme konu olan varlıklardan geldiği inancı bulunmaktaydı. Bu nedenle İslâm inançlarında böyle bir düşüncenin bulunamayacağı açıklandı. Falcılığın geçtiği âyetlerde içki, kumar ve puta tapıcılığın birlikte zikredilmesi bu açıdan dikkati çeken bir husustur. Nitekim âyette, *"Ey iman edenler, içki, kumar, dikili taşlar, fal okları ancak şeytan işi birer pisliktir. Onun için bunlardan kaçının ki muradınıza eresiniz.*[6]" denilmektedir. Burada zikredilen fal okları dahil tüm davranışlar İslâm dininin insanları tuzağına düşmekten şiddetle sakındırdığı şeytanın fiilleri olarak vasıflandırılmaktadır.

Toplum düzeni ve insan psikolojisi açısından bakıldığında içki, kumar ve fal okları huzur ve düzeni bozan etkenler arasında sayılmaktadır. Söz konusu davranışlar birlikte zikredilerek, bunların şeytanın işlerinden birer necim olduğu beyan edilmiştir. Öte yandan, âyette geçen fal okları sadece yazılı olarak bakılan falı akla getirmemeli. İnsanları aldatan, zihinlerini bulandıran, şirk ve küfre götüren el, ayak, yüz, kahve, yıldız ve bakla vb. bütün çeşitleriyle falcılığın şeytanın necim işlerinden olduğu kabul edilmiştir. Nitekim fal yüzünden bazı kırgınlık ve dargınlıkların, karı-koca çekişmelerinin, aile, komşu, akraba ve arkadaş kavgalarının, istenmeyen neticelerin hatta cinayetlerin ve intiharların meydana geldiğine şahit olmaktayız.

İslâmiyet'in kısa sürede geniş bir alana yayılmasıyla birlikte getirdiği inanç sistemi gereği falcılığın değeri düşmüş, fakat tamamen unutulmamıştır. Bunlardan bazıları İslâmî bir şekle bürünerek daha da gelişmeler kaydetmiştir. Sonraki dönemlerde ise fal kelimesi "Allah'a her zaman ümit ve güven beslenilmesini tavsiye eden bir güzel ve hoş öğüt" anlamında yorumlanmaya başlanmıştır. Bu nedenle Taşköprüzâde Ahmet Efendi Miftâhu's-saâde'sinde, İbn-i Haldun Mukaddeme'sinde, Kâtip Çelebi ise Keşfü'z-zunûn adlı eserlerinde daha birçok İslâm âlimi ilimleri tasnif esnasında veya ilimlerden bahsederken falı İslâmî ilimler arasında göstermişlerdir.

---

6 el-Mâide, 5/90.

Falcılığın bazen sihirle birlikte yürütüldüğü görülmektedir. Öte yandan falcılığın genellikle kehânetle aynı anlamda kullanıldığı, fakat ikisi arasında bazı farklılıkların bulunduğu bilinmektedir. Bu çalışmada söz konusu farklılığa değinmekle birlikte falcılığın tarihi seyri içinde kazandığı anlamları, türleri, toplum üzerine etkileri, İslâm inançları açısından değerlendirilmesi gibi konulara değinilecektir.

İnsan kâinatta meydana gelen olayların; sebep-sonuç ilişkisini araştırarak, sırlarını çözmeye çalışmış, keşifler ve icatlarla bilimsel düzeyde kendisini geliştirmeyi arzulamıştır. Ancak bütün bu gelişmelere rağmen, gelecekle ilgili hadiseleri önceden bilme gayreti içine girenler de olmuştur. Durum ister olumlu isterse olumsuz olsun değişik metotlar kullanarak gaybı bilme çabaları menedilmiştir. İbn Hacer'in ifadesine göre, fal ve kehânet "gaybı bilme iddiasından başka bir şey değildir."[7] Nitekim ona göre bunun en basit örneği bir sebebe dayanarak vukua gelecek bir olayı önceden haber vermektir.

İslâm'ın en temel özelliği tevhid akidesidir. İmanın esasından olan hayrın ve şerrin Allah'tan geldiğine inanmalı, O'ndan gelene razı olmalı, O'na güvenmeli ve müsbet hareket ederek, haddi aşmayarak her şey Yaratıcı'dan beklenmelidir. İnsan hayatı boyunca elde edeceği şeylere ulaşırken, sebepleri ve vasıtaları doğru kullanmalıdır. Tevhid akidesini zedeleyecek, şirke girmeyi netice verecek tavır ve davranışlardan uzak durulmalıdır.

7 bk. İbn Âbidîn, Redü'l-muhtâr, I, 46-47.

Birinci Bölüm

TARİHÎ SEYRİ İÇİNDE FAL VE FALCILIK

1. ESKİ MEDENİYETLERDE FAL VE FALCILIK

İlkel Dinlerde

Elimizde bulunan tarihi bilgilere göre, insanoğlunun ilk dinî telâkki ve anlayışı hakkında hükümde bulunmak oldukça zordur. Dinler tarihi alanındaki gelişmeler neticesinde, ilkel inanışlarda milâttan önceki dönemlerde putperestlik ve tabiat olaylarına tapıcılığın yaygın olduğu toplumlarda falcılığın da yaygın olduğu görülmektedir. *Çin, Mısır, Yunanistan* bu bölgelerin başında gelmektedir.

Cinleri yardım için çağırma gücüne sahip olduklarına ve bazı gizli güçleri diledikleri gibi kullanabileceklerine inanan Babilliler, bu yönleriyle Mısır medeniyeti üzerinde de çok büyük izler bırakmışlardır. Babil'den kalan falcılığı ve sihirbazlığı daha da ileri götüren Mısırlılar pek çok meseleyi büyüyle halletmeye çalışıyor, gözbağcılık yapıyor ve hemen her hususta illüzyona başvuruyorlardı. Eski Mısır, dünyalarını yalan üzerine bina eden gözbağcı sihirbazlarla, onları bu işe sevk eden mütekebbir Firavunların hâkimiyetindeydi.[8] Bilhassa Mısır'da falcılık çoğunlukla sihirle iç içedir. Gökteki cisimlerin davranışlarından mana çıkararak, falı yönlendirmek neticesinde ahkamu'n-nücüm (astroloji) adında bir ilim dalı da gelişmiştir.[9]

Bazı dinlerde din adamlarının aynı zamanda kâhinlik de yaptıklarını bugün bazı belgeler ortaya koymaktadır. Falın en eski menşei muhtemelen *Mezopotamya*'dır. Geleceği bilmeye

8 M. Fethullah Gülen, "Kırık Testi" 22-08-2005 tarihli makale, Herkül.org
9 M. Şemseddin Günaltay, Tarih-i Edyân, I, 77-78.

yönelik çok sayıdaki teknik, Akadlar döneminde gelişmiş, daha sonra bütün Asya ve Akdeniz bölgelerine yayılmıştır. Kullanılan tekniklerin çeşitliliği ve günümüze kadar ulaşan yazılı belgelerin çokluğu, bu tür işlerin bütün sosyal tabakalarda yaygın olduğunu göstermektedir. O devirde en çok başvurulan fal tekniği, iç organların incelenmesiydi. Bir başka fal ise, su içine bir miktar yağ dökmek suretiyle ortaya çıkan şekillerin yorumu şeklinde yapılmaktaydı.[10]

Mezopotamyalılar ve *Hititler* fal türlerinden en fazla astrolojik olayları kullanmış, ay ve güneş tarafından verilen işaretler özellikle kral ve ailesi için geçerli kabul edilmiştir. Mezopotamya halkına göre yıldızlar göğün yazılarıydı. Hititlerden ise, yazılı belgelerde "bin tanrılı" diye bahsedilir. Hititler kaderlerini bu ilahların yönettiğine inandıklarından onların arzularına cevap vermek ya da kendi isteklerini elde etmek için falcılık yapmışlardır. Yine Hititlerde, savaşa hazırlanıldığı zaman fala başvurulurdu. Ordunun ne zaman savaşması gerektiği, gideceği yol, kışlayacağı mekân, nereden hücum edeceği ve kralın zafer kazanıp kazanamayacağı gibi konularda fala müracaat edilirdi.[11]

Eski Yunan'da rahiplerin yanında, gelecek için öğütlerde bulunma ve tanrıların isteklerini öğrenme niteliğine sahip kâhinler de bulunurdu. Bunlar ilahların isteklerini öğrenebilmek için diğer usullerin yanında kuşların uçuşunu inceleyerek de yorum yaparlardı. Yine hayvanların bağırsak veya karaciğerlerini inceleme yöntemi Eski Yunan'da yaygındı. Yunanlılar, geleceği önceden öğrenmek, uğursuzlukları ortadan kaldırmak işleriyle çokça meşgul olmuşlardı. Nitekim, onların; *Apollon* adında kehânet işlerine bakan bir de tanrıları bulunmaktaydı.[12]

*Çin medeniyet*inde de uzun bir geçmişi olan falcılık, Şang hanedanı döneminde devlete ait işlerde bile kullanılmıştır. Söz konusu işlere karar verilirken öküz, koyun kemikleri, kaplumbağa

---

10 Mircea Eliade, Histoire des croyances et des idées religieuses, I, 83-84.
11 Belkıs Dinçol, "Hititlerde Fal ve Kehânet", Arkeoloji ve Sanat Dergisi, sy. 4-5, s. 6-10.
12 A. Müfit Mansel, Ege ve Yunan Tarihi, s. 144 -222.

kabuğu vb. şeylerle fala bakılırdı. Ayrıca *kürek kemiği tekniği* tıpkı Türkler'de olduğu gibi Çinliler arasında da çok yaygındı. Yine Çinliler astrolojiye önem veriyorlardı. Çin'de kökü çok eskiye dayanan "pa kua" falında altmış dört tane köşeli şekil bulunur. Her *"pa kua"* üç çizgiden oluşur ve bu çizgilerin özel bölünme tarzları vardır. Bunların âlemin sırlarını ihtiva ettiğine inanılırdı. Bu çizgili fal biçimi İslâm dünyasında *'remil'* adı verilen fal türüne benzemekteydi.[13] Haddizatında, eskiden iyi kötü bütün ilimler, hep uzak doğudan geliyordu. Bundan dolayıdır ki, Peygamber Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) "İlim Çin'de bile olsa gidip alın!" sözünü sadece ilim iştiyakına ve araştırma aşkına bağlamak doğru değildir. Gerçi, bazı muhaddisler, bu sözün, Efendimiz'e isnad edilen "uydurma" bir beyan olduğunu ve sened zincirindeki kırılmalardan dolayı hadis kabul edilemeyeceğini vurgulamışlardır; fakat "Bu zayıf bir hadistir" diyenler de olmuştur. Şayet, bu ifadeyi hadis kabul edersek, şöyle düşünebiliriz: Allah Resûlü daha uzak bir yeri de işaret edebilirdi; fakat Çin'i nazara vermişti. Demek ki; belli bir dönemde eski dünya itibarıyla Çin'de ilim çok gelişmişti. İlmin gelişmesinin yanı sıra efsanevî şeylere olan ilgi de artmıştır.[14]

Manevi varlıklar tarafından gönderilen haberleri alma maksadı taşıyan falın Eski Yunan ve *Roma*'da, kuşların uçuşunun (uzaktan kumandalı gibi) tanrılar tarafından yönetildiği, ancak falcılarda söz konusu kuşların uçuşlarıyla ilgili olarak bir şifresinin bulunduğu şeklinde bir inanış vardı. Nitekim *Aristo*'nun bile, insanın kaderini yüz çizgilerinden tahlil eden bir kitap yazdığı bildirilmektedir. Yunan filozoflarından *Pisagor* bazı Asya ülkeleriyle Mısır'ı dolaşmış; bu arada Kaldelilerin ve Mecusîlerin gizli bilimlerini araştırmıştır. Bazı kaynaklar, *Eflâtun*'un da fala inandığını belirtmektedir. Hemen bütün mitolojiler falcılarla ilgili hikâyelere yer vermektedir.[15]

---

13 W. Eberhard, Çin Tarihi, s. 29, 73.
14 M. Fethullah Gülen, "Kırık Testi" 22-08-2005 tarihli makale, Herkül.org
15 A. Müfit Mansel, a.g.e., s. 151.

2. EHL-İ KİTAPTA FAL VE FALCILIK

Yahudilikte

Yahudi kutsal kitabında her türlü kehânet, fal ve büyü yasaklanmış, hatta bu işleri yapanlara ağır cezalar verilmiştir.[16] Yahudi kutsal kitabının bu ağır hükümlerine rağmen bazı Yahudi grupları arasında birçok fal ve kehânet çeşidinin yaygın olarak kullanıldığı görülmüştür.[17] Ayrıca Yahudi kralı *Mânâsse*'nin bütün bu yasakları çiğnediği de bilinmektedir. *Tevrat*'ta, "Gizli şeyler Allah'ımız Rabbindir"[18] ifadesiyle gayb bilgisinin Allah'a ait olduğu ve bu alandan uzak durulması gerektiği vurgulanmış, "Aramızda oğlunu ve kızını ateşten geçiren yahut falcı yahut müneccim yahut sihirbaz yahut afsuncu yahut büyücü yahut cinci yahut bakıcı yahut ölülere danışan bulunmayacak"[19] denilerek bunlar yasaklanmış, bu işlerle meşgul olanların öldürülmesi emredilmiştir[20] Kral Saul bütün cincileri ve bakıcıları ülkeden kovmuş,[21] Yoşiya'nın dinî reformu çerçevesi içinde bunlar ortadan kaldırılmıştır. [22]

Talmud'da rabbîler kehânete karşı kararsız bir tavır benimsemişlerdir. Bir yandan her türlü kehâneti ve falcılığı yasaklayan ifadeler, öte yanda Babilonya bilginlerinin (amoraim) yaşadığı bölgedeki yaygın uygulama rabbîleri, yasak olan kehânetle

16 Levililer, 19/31.
17 Cevâd Ali, el-Mufassal fî tarihi'l-Arab kable'l-İslâm, IV, 764.
18 Tesniye, 29/29.
19 Tesniye, 18/10-11.
20 Levililer, 19/ 31, 20.
21 I. Samuel, 28/ 3, 9.
22 II. Krallar, 21/ 6; II.Tarihler, 33/ 6.

(nahaş) izin verilen “işaretler” (simânim) arasında belli bir ayırım yapmaya sevk etmiştir. Maimonides bütün kehânet çeşitlerinin yasak olduğunu belirtirken Abraham b. David Posqueres işaretlerin caiz olduğunu ileri sürmüştür. Bununla beraber bazı olaylarda neyin işaret, neyin kehânet olduğu tam olarak ayırt edilememektedir.

Yahudilikte geleceği keşfetme ve bilinmezi anlama ihtiyacı, bilimsel olmayan yollardan bunları yapanları ve özel yöntemleri ortaya çıkarmıştır. Bu ihtiyacın karşılanması için meşru olan ve olmayan yollar vardır. Geleceği keşfetme ve bilinmezi anlamanın meşru kabul edilen yolları peygamberî haber, sadık rüya, Urim ve Thummim yoludur. Peygamberler gelecekle ilgili şeyleri Allah’tan öğrenip insanlara bildirmekte ve onların gelecekle ilgili söyledikleri mutlaka tahakkuk etmektedir. Ahd-i Atik’te rüya yoluyla çeşitli kişilerin gelecek hakkında bilgilendirildiği ile ilgili bilgiler bulunmaktadır. Yine eski ahit metinlerinde meşru kabul edilen bir diğer metot da Urim ve Thummim yoludur. Urim ve Thummim İsrailoğulları’nın onlar vasıtasıyla gelecekte olacakla ilgili tanrının iradesini anladıkları fakat mahiyeti bilinmeyen nesnelerdir. Yahudi inançlarına göre, tanrı *Hz. Musa*’ya, Urim ve Thummim’i hüküm göğüslüğü içine koymasını emretmiştir. Baş kâhin İsrail milletiyle ilgili şüpheli ve tehlikeli durumlarda bunları kullanarak Tanrı’nın iradesini öğreniyordu. Ancak bu inanç, halk arasında değişik şekillere bürünerek, yalancı peygamberleri, ücretle iş yapan kâhinleri ve falcılara müracaat edenleri de ortaya çıkarmıştır.

Yahudi kutsal kitabına göre gelecekle ilgili gizli bilgiler, peygamberin bildirmiş olduğu haberin dışında çeşitli isimlerle anılan kişilerce muhtelif yöntemler kullanarak anlaşılmaya veya ortaya çıkarılmaya çalışılır. Yahudi literatüründe bu tür insanları ifade eden üç terim bulunmaktadır. Bunlardan *“menaheş”* işaretleri gözlemek anlamındaki *nahaş* kökünden gelir ve bazı işaretleri yorumlayarak gelecekten haber veren kişiyi ifade eder. “*Meonen*” kelimesinin kökü konusunda ise tartışma vardır. Söz konusu ke-

lime, kuşları gözleyip uçuşlarını ve seslerini yorumlayan kişiyi anlatmaktadır. Ayrıca kelimeye "ruh veya cin çağıran, bulutların durumunu inceleyerek yorum yapan kişi" anlamı da verilmektedir. Bu anlamda kullanılan üçüncü kelime ise, "*Kosem*" veya "*kesem*"dir. Bu kavramda "ip, ok vb. araçlarla kehânette bulunma ve fal bakma" anlamında kullanılmaktadır. Yahudilerde görülen kehânet türlerinden biri, kuşların uçuşuna bakarak gelecekle ilgili bilgiler vermektedir. Bu çeşit kehânet, güvercin veya karga ile yapılmıştır.[23] Ayrıca güvercin iyiliğin habercisi olarak kabul edilmiştir. Yahudi toplumunda görülen bir başka fal çeşidi ise ölen hayvanların karaciğerine bakarak bilgi elde etmekti.[24] Yahudiler arasında yaygın olan bir başka fal ise bakıcılıktır. Bir kapta bulunan su ve buna benzer sıvılara bakmak suretiyle insanın durumu hakkında bilgi sahibi olmak bugün bile uygulanmaktadır. Değişik bir bakıcılık ise ayın, dolunay olduğu bir gecede insan gölgesi gözetlenerek yapılan şeklidir. Buna göre şayet insanın gölgesi kaybolursa, bu durum onun bir yıl içinde öleceğine delâlet ettiğine inanılırdı.

Yine cin ve peri çağırmak, kötü ruhları esir almak, gizli güçleri kullanmak, büyü ve falcılık gibi şeyler Yahudiler arasında da mevcuttu. Fakat bunların kaynağı İsrail oğulları ve Tevrat değildi. Onların batıl inançları da, tılsımlarla güç kazanmaya ve büyüden kuvvet almaya bağlı bir akım olan Kabalizm'in menşei gibi, Eski Mısır'ın putperest anlayışına ve Firavunların sihirbazlarına dayanıyor, hatta bu Babil'e kadar uzanıyordu.[25]

Astronomi ve astrolojinin verileri Yahudi yazılı geleneğinde birlikte kullanılırdı. Bu nedenle onlar yıldızların durumlarından faydalanarak yıl içinde meydana gelecek olan iyi ve kötü günleri önceden ortaya çıkardıklarına inanırlardı. Ahd-i Atik'te ve Yahudi dinî literatüründe yukarıda saydıklarımız dışında zikredilen birçok fal türünün mevcut olduğu bilinmektedir.

23 Krallar, 17/4-6.
24 Cevâd Ali, a.g.e. VI, 801; M. Gaster, "Divination", ERE, IV, 808.
25 M. Fethullah Gülen, "Kırık Testi" 22-08-2005 tarihli makale, Herkül.org

Hristiyanlıkta

Yahudi kültüründeki kadar olmasa bile, fal ve kehânet Hristiyan toplumlar için de önemli bir gelenektir. Ancak Hristiyanlıktaki falcılığın temelleri Grek-Roma ve Yahudi geleneğine dayanmaktadır. Dinler tarihine göre, tenasüh eski Mısır halkının "Hermes"ine dayanmaktadır ve Pisagor (Pythagoras) vasıtasıyla kadim Yunan'a götürülmüştür. Pisagor, ruha dair bazı düşünceleri Mısır'dan İyonya'ya taşırken, görünmez kuvvetlere hükmetme düşüncesini de taşımış, zamanla Yunan-Roma medeniyetinde de, Şark'ta olduğu gibi, büyücülük ve falcılık rağbet bulmuştu.[26] *Ahd-i Cedid*'de falcılıkla ilgili bilgiler oldukça az olmasına rağmen rüya yoluyla bilgilendirme yer almaktadır. Ahd-i Cedid'in "resullerin işleri" bölümünde Hristiyan olmayanlar arasındaki sihirbaz ve falcılarla ilgili bilgiler verilmiş ancak bunlar hoş görülmemiştir.

Hristiyanlığın skolâstik devrinde gaybdan bilgi almak için fal, astroloji, kehânet, bakıcılık gibi birçok usuller uygulanmıştır. Orta Çağ ve Yeni Çağ Hristiyan dünyasında en yaygın fal türleri küreye bakma, rüya yorumculuğu, el falı ve numerolojidir. İskambil falı da oldukça yaygın olup Kabalistik mistisizmin etkisini temsil eder. Doğu'daki Bizans Hristiyanlığında en gözde fal türleri aynaya bakma, su falı, tabak, fincan falı, kum falı ve rüyalardı. Rönesans ve reform bu tür hareketlerin bilimsel olmadığını açıkladıysa da kehânet, rüya ve kutsal kitap falı bu çevrelerde de varlığını sürdürmüştür. Halk arasında bu tür faaliyetlerin devam etmesine karşılık kilise de her çeşit kehânet ve fala olumsuz gözle bakmıştır. Fakat gerek Yahudiler gerekse Hristiyanlar arasında Kitab-ı Mukaddes'i bir fal aracı olarak kullanan insanlar her zaman bulunmuştur.

İlk Hristiyanlar fal ve kehâneti bir çeşit büyü olarak kabul ediyorlardı. Hristiyan teolojisinde insanla Tanrı arasındaki direkt ilişki ortadan kaldırılarak bunun yerini insanla İsa arasındaki

26 M. Fethullah Gülen, "Kırık Testi" 22-08-2005 tarihli makale, Herkül.org

yakınlık aldığı için kehânet ve faldaki iyi-kötü mücadelesi, insan ile şeytan arasındaki savaşın bir parçası olarak algılanmış; insanın yaşadığı kötü olaylar, medyumluk ve benzeri şeyler cinlerin işi sayılmıştır.[27] Ancak astrolojik alâmetler, rüya yoluyla olması gerekeni anlama ve bir işi kur'a yoluyla belirleme olayı iyi karşılanmıştır. Roma İmparatorluğu'ndaki falcılıkla ilgili gelenek ve yöntemler Romalılar Hristiyan halkı hâkimiyeti altına alınca Hristiyanlığa girmiş ve kaynağı ne olursa olsun Hristiyanlıktaki falcılık geleneğinin gelişimi, Hristiyanlara hakim olan imparatorların tutumuyla bağlantılı olmuştur.

Kilise literatüründe kâhin ve falcılara çeşitli isimler verilmiştir: Incantatorun, kelimelerle kehânette bulunup hastaları iyi ettiğine, ölenleri kutsadığına ve onlara beddua ettiğine, hava şartlarını yönlendirdiğine inanılırdı. Arioli, bir idolün etrafında dönerek mesleğini icra eder. Aruspice, bunlar kürek kemiği veya kümes hayvanlarının göğüs kemiklerini kullanarak falcılık yaparlardı. Augure, kuşların uçuş yönlerine göre fala bakardı. Astrolog, Genethliaci, Marhematici, yıldızlara bakarak falcılık yaparlardı. Sortilegi ise, kutsal metinden rastgele bir sayfa açıp fala bakardı.

Hristiyanlardan bir grup, cinlerin insanlarla temas kurmalarının mümkün olduğunu iddia etmişlerdir. Bunlara göre kötü ruhlar, Nuh Tufanından önce yeryüzüne inen "melekler"di. İnsan suretindeki bu meleklerin, tufanda kötü ruhların yok edildiğini görünce geri dönmelerine izin verilmemiştir. Bunlar kötü ruh hâlini almışlardır. Bunun üzerine onlar da iblis safına geçmişler ve o günden sonra kendilerine yakın olan kâhinlere yardım etmeye ve bilgiler vermeye başlamışlardır.[28]

Bütün bunlara rağmen, Augustin, İskenderiyeli Clement ve Tertullian gibi ilk kilise papazları fal ve kehâneti reddetmişlerdir. Nitekim IV. yüzyılda kilise, fal ve kehânetle daha yakından ilgilenmeye başlamış, Vannes, Agde, Orleans konsillerinin kanunla-

27 Vahiy, 21/ 8.
28 Tehânevî, Keşşâfu ıstılâhâtı'l-fünûn, I, 262.

rı bu işlerin zararlarına dikkat çekip fal ve kehâneti yasaklamıştır. Papa II. Gregory'nin başkanlığında miladî 721'de toplanan konsilde Roma kilisesi Arioli, Aruspice, İncantatorların işlerini ve diğer kehânet türlerinin tamamını yasaklayıp aforoz ettirmiştir. Buna rağmen Hristiyan toplumlarda kehânet ve falcılıkla ilgili telakki ve uygulamalar sürmüştür. Öte yandan kilisenin de göz yumduğu astroloji, Orta Çağ'da halk arasında oldukça şöhret bulmuştur.

Batı'da da genelde tıp, simya ve astroloji ilimleriyle ilgili basit fakat gizemli birtakım bilgilere sahip olduğu sanılan bazı kişilerce sürdürülen falcılık faaliyetinde özellikle Orta Çağ'da iskambil kâğıdı ve kristal küre gibi araçlar kullanılmıştır. Günümüz Batı dünyasında gök cisimlerinin hareketlerinin yeryüzündeki olayları etkilediği inancına dayanan astroloji, harf ve sayıların insan üzerindeki esrarengiz bazı tesirleri olduğunu savunan numeroloji, el, yüz ve kafatasındaki çeşitli hatların incelenmesiyle meşgul olan kiromansi, fizyonomi ve frenoloji gibi bazı modern çalışmalardan söz edilerek insanların bilhassa kişilik özelliklerini okumaya yönelik falcılık faaliyetleri sürdürülmekte, bu iş için "tarot" adı verilen birtakım kartlar da kullanılmaktadır.

3. İSLÂM ÖNCESİ TÜRKLERDE FAL VE FALCILIK

Eski Türklerde fal veya falcılıkla ilgili gelenek diğer milletlerde olduğu gibi, tarihin derinliklerine kadar uzanır. Özellikle eski Türklerin Şamanist olduğu iddiasına paralel olarak fal ayrı bir önem kazanır. Zira fal ve falcılık *Şamanizm*'in ana unsurlarından biridir. Bugün için ele geçen en eski falla ilgili kaynak aynı zamanda Türk kaynaklarından biri olan ve Göktürk harfleri ile IX. yüzyılda yazıldığı tahmin edilen "Irk Bitig" adlı fal kitabıdır. Vilhelm Thomsen tarafından okunan ve yayımlanan bu eser Türkçe'ye çevrilmiştir.[29]

Türklerin Müslüman olmadan önceki dinî törenlerinde ve günlük hayatlarında falın önemli bir yeri vardı. Orta Asya Türkçesinde fal kavramı "ırk" kelimesiyle ifade edilmiştir. Nitekim *Kaşgarlı Mahmut* ırk kelimesini; "Falcılık, kâhinlik ve bir kimsenin içinden geçeni bilmek" diye açıklamaktadır. [30] Besim Atalay'ın çevirisine ilave ettiği nota göre "Bu kelime (ırk) bugün bile, Türkiye'nin birçok yöresinde hâlâ kader, talih ve fal anlamında kullanılmaktadır." Meselâ, "Irkım açıldı" talihim açıldı demektir.[31] Kıpçak lehçelerinde "teşeüm" ve "tefe'ül" anlamlarına gelen "ırım" kelimesi vardır ki bu kelime kök bakımından ırk ile ortak bir yapıya sahiptir. *Oğuz Destanı*'nda zikredilen bilge ve filozof Irkıl Hoca'nın adı da kâhin ve falcı anlamını ifade etmektedir. Altay Türklerinde Kam'dan başka "ırımcı" denilen adamlar var-

---

29 Hüseyin Namık Orkun, Eski Türk Yazıtları, II, 71.
30 Kaşgarlı Mahmûd, Divânü Lugâti't-Türk, I, 45.
31 Kaşgarlı Mahmûd, a.g.e., III, 443.

dır. Bunlar saralı hasta insanlardır. Saraları tuttuğu vakit bunların gaipten haber verdikleri rivayet edilmektedir. Türklerde fal anlamına gelen yaygın kelimelerden biri de "tölge"dir.[32] Eski Türklerde bunların dışında bazı kelimelerle de falcılar isimlendirilirdi. Bunlar genellikle fal esnasında kullandıkları malzemelere göre bir isim alırdı. Nitekim hayvanların kürek kemiğine bakıp geleceği keşfedenlere "yağrıncı", koyun tezekleriyle fal açanlara "kumalakçı", muhtelif şeylerden manalar çıkaran falcılara ise "ırımcı" denirdi.[33]

Türk boyları arasında en meşhur ve güvenilir sayılan fal, "yağrın" adı verilen *"kürek kemiği"* falıdır. Falcılar çeşitli hayvanlardan elde ettikleri kürek kemiklerini, kaynatmadan özel olarak bu iş için hazırlanmış ocaklarda ateşe tutuyor ve üzerinde beliren şekillere, deliklere göre yorum yapıyorlardı. Etnografya araştırmaları, bu tür falın çok eski bir geçmişi olduğunu ve çeşitli ırktan topluluklar arasında yaygın biçimde kullanıldığını da ortaya koymaktadır.[34]

Araştırmalardan anlaşıldığına göre, Kırgız-Kazaklar, Altay Türkleri, Nogaylar ve Başkurtlar arasında başlıca fal türlerinden olan kürek kemiği falı, muhtelif ırklara mensup kavimlerde eskiden beri bilinmektedir. Kürek kemiği falına Moğollar da çok önem veriyorlardı. Nitekim Moğol hükümdarı Mengü Han bir işe girişeceğinde kürek kemiği falına baktırıyor ve aldığı sonuca göre hareket ediyordu. 1221'de yöreye seyahat yapan Çinli bir gezgin de Moğolların bu tür fala çok önem verdiklerini belirtmiştir. 1771'de Kazak bozkırlarına seyahat eden Yüzbaşı Riçkov, Kırgız-Kazak hanlarından Nur Ali Han'ın Kalmuklar ile yapacağı savaş için kürek kemiği falına baktığını ifade etmiştir. XIX. yy. başlarında Kırım yöresini gezen papaz Minas Meditsi de Nogay kâhinlerinin kuzu kürek kemiğindeki çizgi ve noktalara bakıp istikbalden haber verdiklerini, fal sahibine bir yıl içinde gelecek iyi ve fena günleri bildirdiklerini, bu biçimde fala baktıklarını yaz-

32 Abdülkadîr İnan, Tarihte ve Bugün Şamânizm, s. 151.
33 Abdülkadîr İnan, Eski Türk Dini Tarihi, s. 129.
34 Abdülkadîr İnan, a.g.e., s. 152.

maktadır. Kaşgarlı Mahmut'un naklettiği bir atasözü, "Kürek kemiği karışırsa il karışır" bu fala işarettir.[35]

Kürek kemiği ile fal bakma Asya'nın birçok bölgesinde yaygınlık kazanmıştır. Orta Asya Türkleri, Moğollar, Araplar, Yunanlılar, Romalılar ve bazı Balkan halklarından koyun ve keçi gibi hayvanların kürek kemiği ile fala bakma geleneği vardır. Kürek kemiği falı motifine, eski Türk destanlarında da rastlanır. Türkler arasında İslâm'dan önce de mevcut olan bu yöntem günümüzde Anadolu'nun hayvancılıkla geçinen bazı yörelerinde uygulanmaktadır. Bunlardan anlaşılacağı gibi Türkler, Müslüman olduktan sonra da kimi Şaman inanışlarını sürdürmüşlerdir. Nitekim eski Türklerin kürek kemiğini kutsal saydıkları ve kırmadan köpeklere atmadıkları bilinmektedir. Bu inanış, bugün dahi Anadolu'nun birçok yöresinde sürdürülmektedir. Kasaplar hayvanın kürek kemiğini müşteriye vermezler, atarken ya da köpeklere vereceklerinde mutlaka ortasından kırarlar.[36]

Eski Türkler, aşık kemiği ile ateşe bakarak veya ateşe yağ atıp alevlerin durumunu yorumlayarak, atalarının ruhuna kurban kesip eti yada ciğeri üzerindeki biçimleri yorumlayarak da fal bakıyorlardı. Kırgız-Kazaklarda ve Özbeklerde yaygın fallardan biri "kumalak" adı verilen fal türünde ise kırk bir taş veya kırk tane nohut, fasulye vb. ya da koyun tezeği kullanılıyordu. Koyun tezeğine bakarak yorum yapma, özellikle Kırgızlar arasında yaygındı. Onlar aralarında kürek kemiği falını bilenler pek az olduğu halde kumalakçılar çoktur.

Buraya kadar ifade edilenlerden başka da Türkler arasında yaygın birçok fal çeşitleri vardır. Bunlardan bazıları ateşin alevlerine, közlerin duruşuna, odunun ıslık seslerine, suya ve aynaya bakma, kurşun dökme, tütsü yapma, kahve ve bakla fallarıdır. Bakla falı da eski Ön Asya ve Orta Asya menşelidir. Orta Asya Kazak ve Kırgızları ile Özbekler'de bu fal kumalak adıyla bilinir.[37] Şamanlar, kayıp kişilerden haber almak için ayna kullanmışlardır.

35 Kâşgarlı Mahmud, Dîvânu Lügâti't-Türk, III, 19.
36 Abdülkadîr İnan, a.g.e., s. 153-154.
37 Abdülkadîr İnan, a.g.e., s. 158 .

4. İSLÂM ÖNCESİ ARAPLARDA FALCILIK

İslâmiyet'ten önce Arap toplumunda fal yaygındı. Cahiliye devri Araplarında diğer milletlerde olduğu gibi fal; bakıcılık ve kehânet ile karışmış bir şekilde varlığını sürdürüyordu. Fal, Cahiliye Araplarınca bir ilim mahiyetinde görülürdü. Hele bazı nevileri âdeta bir ihtisas sayılır, hatta bazı kabile erkânına inhisar ederdi. Gerçekten de içki, kumar, anıt taşları ve fal okları Cahiliye hayatının en önemli özelliklerini oluşturuyor ve toplumun köklü gelenekleri arasında yer alıyordu. Pratik uygulamaları ve bu toplumun en önemli geleneklerini, alışkanlıklarını oluşturması açısından birbiri ile köklü bağları bulunan bir demeti teşkil ediyordu.

Cahiliye Arap toplumunda kâhin ve arrafların çok önemli yerleri ve fonksiyonları vardı. Kehânet ve irafet, bazı farklılıklar olsa bile, gaipten haber vermeye dayanır. İki davacı bir kâhini hakem kabul edip başvursa kâhin, kur'a okları çekmek suretiyle onların müşkillerini hallederdi. Herhangi bir kimse yel girmesinden veya baş ağrısından hasta olsa kâhine başvurduğunda kâhin onu efsunla, yani bir şeyler okuyup üfleyerek tedavi ederdi. Müşkül bir iş hakkında fikri sorulsa, remil atarak veya bir ipe düğüm çalıp üzerine üfleyerek düşüncesini beyan ederdi. Bu şekilde bir ipi düğümleyerek üzerine okuyup üfürmeye Arapça'da "en-nefsü fi'l-ukad" denilir ki Kur'ân-ı Kerîm'in Felâk Sûresi'ndeki "ve düğümlere üfleyen büyücünün şerrinden" anlamına gelen "ve min şerri'n-neffasati fi'l-ukad" [38] âyeti bu şekilde dü-

38 el-Felâk, 113/4.

ğümlere okuyup üfleyen kâhinlerin şerrinden sakınmaya işaret etmektedir.

Cahiliye Araplarında kâhin ve arrafların tıp ilmi, çeşitli tedavi usulleri üzerinde de etkileri vardı. Bu usullerden biri kâhin ve arrafların usulü; diğeri ise, ilaçla tedavi usulüydü. Kâhin ve arraflar, hastaları; okuyup üflemek, sihir yapmak, tapınaklara kurban adayıp dua etmek veya muska yazmak gibi şeylerle tedavi ederlerdi.[39]

İçki meclisleri ve benzeri sosyal nitelikli kesimlerde fal okları yolu ile kumar da oynanıyordu. Fal okları, Arapların hayvanlarını aralarında paylaşırken başvurdukları bir oran ölçeğiydi. Herkes, kendi okuna düşen orana bağlı olarak hayvandan bir pay alıyordu. Okunda "üstün" yazılı olan, hayvanın en büyük payını alırdı. Bu sıralama, okuna hiçbir pay düşmeyene kadar inerdi. Payına hiçbir şey düşmeyen adam, hayvan sahibi de olabiliyordu. Bu durumda hayvanı tümden kaybetmiş olurdu.[40] Böylece sosyal içerikli gelenek ve alışkanlıkların birbiri ile kenetlendiği ortaya çıkmakta; bunların Cahiliye'nin pratiği ve itikadî düşüncelerine paralel bir biçimde seyrettiği gözlemlenmektedir.

Kur'ân'da içki ve kumarı haram kılan âyette "fal okları" (ezlâm), ile hareket etmenin de haram olduğu bildirilmektedir.[41] Bu âyeti yorumlayan müfessir ve tarihçiler, Cahiliye devrinde üç tip falın olduğundan bahsetmişlerdir. Buna göre,

1. Herkesin evinde üç zar bulunur, bunlardan birinde "Rabbim emretti", ikincisinde "Rabbim nehyetti", üçüncüsünde "boş" ifadesi yazılı olurdu. "Boş" yazılı zar çıktığı zaman tekrar çekerlerdi.[42]

2. Kâbe'nin içindeki büyük putlardan Hübel'in önünde yedi tane ok vardı. Bu okların üzerinde 'akl (diyet), neam (evet), la (hayır), minküm (sizdendir), Mülsak (sizinle ne nesebi vardır, ne de antlaşması), min

39 Cevâd Ali, a.g.e., VI, 763-764.
40 Neşet Çağatay, İslâm'dan Önce Arap Tarihî ve Cahiliye Çağı, s. 142-145.
41 el-Mâide, 5/90.
42 Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-gayb, XI, 135; Elmalılı, Hak Dini Kur'ân Dili, III, 1566.

gayriküm (sizden değildir) kelimeleri yazılı idi. Bu oklar bir torbanın içinde bulunur, çeken kişi oklardaki yazılara göre davranırdı.

3. Aynı anlamlara gelen on zar kullanılır ve üzerlerindeki ifadelere göre davranılırdı.[43]

Yukarıda ifade edilenlerden hareketle Cahiliye dönemi Arapları arasında yaygın olduğu bilinen fal türlerini şu şekilde sıralamak mümkündür: Hattü'r-reml, zecr, tıyare ve iyafe, ırafe, ihtilac, kıtfe, tark, kehânet, firâset ve kıyafet.[44] İslâm ıstılahları arasında ise fal, kumar, kur'a, tıyare kelimelerinin birbirinin yerine kullanıldıkları olmuştur. Bunun sebebi de kullanılan malzemenin ve doğurdukları neticelerin birbirine çok yakın olmasıdır.[45]

---

43 Elmalılı, a.g.e., II, 1566-1567; H. İbrahim Hasan, İslâm Tarihi, I, 92-93.
44 İsmail H. Ertaylan, Falnâme, s. 3.
45 İbn Vâzıh Yakubî, Tarîhu'l-Yakûbi, I, 259-261.

5. İSLÂM'IN GELDİĞİ DEVİRDE FALCILIK VE HZ. PEYGAMBER'İN FAL KARŞISINDAKİ TUTUMU

İslâm dini ilk etapta, toplum içinde yaygın olan falcılık ve çeşitleri gibi gelenekleri benimsememesine rağmen hemen yasaklama yoluna gitmemişti. Çünkü İslâm, bu geleneklerin birtakım yanlış inanışlardan kaynaklandığını, bu tür problemlerin temeline inmeden meseleyi yüzeysel olarak halletmeye kalkışmanın boş bir çabadan başka bir anlam ifade etmeyeceğini biliyordu. İlahî nizam böyle bir metoda başvurmaktan uzaktı. Bu yüzden İslâm her şeyden önce, insanın gönlündeki inanç düğümünden başlamış, cahili inançların ve düşüncelerin hepsini kökünden söküp atıp bunun yerine İslâm düşüncesini yerleştirmeyi tercih etmiştir. İslâm'ın sarsılmaz düşüncesi, fıtrata dayalı olan kaidenin derinliklerine yerleştirmekle yola koyulmuştur. İnsanlara birden fazla ilaha inanmayla ilgili düşüncelerinin bozukluğunu açıklamış ve onları gerçek olan tek bir ilaha iletmiştir. Bu gerçek ilahı tanıdıktan sonra, gerçek ilahın sevdiği ve hoşlandığı şeylere kulak vermeye başlamışlardır. Ondan önce bu direktiflere kulak vermezlerdi! Bir emre, bir yasağa bağlılık gösteremezlerdi. Bu yasak ne kadar kendilerine hatırlatılsa, ne kadar nasihat edilse de, bu emir ve yasaklar kendilerini Cahiliye alışkınlıklarından koparamaz. Zira insan fıtratının ilk bağı, akide bağıdır. Her şeyden önce, bu akide bağı oluşturulmadan insanın fıtratında ahlâka, eğitime ve sosyal bir inkılâba yol açmak mümkün olmaz. İşte insan fıtratının anahtarı buradadır. Bu fıtrat kendi özel anahtarı ile açılmadığı sürece, hazineleri kapalı kalacak, doğru yolu bulamayacaktır. Ne zaman bir pencere açılsa, bir başka pencere ka-

panacak, bir taraf aydınlansa, öbür taraflar karanlıkta kalacak, bir düğüm çözülse, pek çok düğümler kapalı kalacaktır. Ne zaman bir geçit açılsa, birçok geçitler ve yollar kapanacaktır. Ve bu hâl sonsuza kadar devam edip gidecektir. Bu nedenle İslâm, cahiliye'nin pek çok sapıklıklarından sadece bir bölümünü tedaviye başlamamıştır. Öncelikle en köklü mesele olan akideden işe başlamıştır "Allah'tan başka ilâh yoktur." sözünde ifadesini bulan bu temel inanç ilkesinin yerleştirilmesi on üç sene gibi uzun bir dönemi kapsamıştır. Bu esnada bu temel gayeden başka hiçbir gaye yoktu. Bu temel gaye de insanlara gerçek ilâhlarını tanıtma, onları bu tek ilâha kul yapma, insanları O'nun otoritesine bağlama gayesidir. Yapılan mücadeleler neticesinde insanlar kendilerini Allah'a adamış, Allah'ın kendileri için seçtiğinden başka hiçbir dinî seçenek olmadığını idrak etmişlerdi. Toplum inanç alanında istenen olgunluğa eriştikten sonra ibadet nitelikli semboller de dahil olmak üzere ahlâkî-amelî yükümlülükler gelmeye başlamıştır. Böylece inanç ve itikat alanından sonra, Cahiliye'nin sosyal, ekonomik, psikolojik, ahlakî ve günlük hayata ilişkin kalıntılarının temizlik işlemi başlamıştır. Başka bir ifade ile emirler ve yasaklar "İslâm'dan" sonra, inanç hayatındaki ruhî olgunlukla birlikte teslim oluştan sonra, Müslüman'ın içinde hiçbir tereddüt kalmadıktan sonra, Allah'ın emrine rağmen kendisinin herhangi bir görüşü ve seçeneğinin olabileceğini düşünmez duruma geldikten sonra başlamıştı. Böylece en büyük düğüm, yani şirk ve küfür düğümü çözülmüş, ardından da diğer bütün düğümler peş peşe çözülmüştür.[46]

Kur'ân-ı Kerîm'de *fal* kelimesi geçmemektedir. Bununla birlikte Cahiliye dönemi âdetlerinden biri olan şans okları ile fal tutup kısmet arama *"ezlâm"* uygulaması meâlen, "Ey iman edenler! Şarap, kumar, dikili taşlar (putlar), fal ve şans okları birer şeytan işi pisliktir."[47] ayetiyle yasaklanmıştır. Fal, içki, kumar ve putlarla aynı kategoriye de ele alınarak günahın büyüklüğü, yapılan işin

46 Seyid Kutub, fî Zilâli'l-Kur'ân, III, 376.
47 El-Mâide, 5/90.

çirkinliği ortaya konularak yasaklanmıştır. Burada üzerinde durulması gereken bir husus şudur ki; fal bütün insanlığı kemiren, her asır ve devirde rağbet görmüş bir hastalık olmasına rağmen bazılarınca zelle olarak değerlendirilmiştir. Oysa ki Allah'ın (celle celâluhû) beyanında şarap, kumar ve putların birlikte ele alınması gösteriyor ki; bütün çeşitleriyle fal ve falcılık diğerleriyle aynı büyüklükte bir cürüm ve suçtur.

Yine bununla ilgili olarak İslâm inancına göre gayb problemiyle karşılaşıyoruz. Allah'tan başkası gayba muttali olamaz, bilemez. Kur'ân'da Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) bile gaybı bilemeyeceği şu âyet-i kerimeyle mealen bildirilmektedir." De ki: Ben size, Allah'ın hazineleri benim yanımdadır, demiyorum. Ben gaybı da bilmem. Size, ben bir meleğim de demiyorum. Ben, sadece bana vahyolunana uyarım."[48] Diğer bir âyette de Cenab-ı Allah mealen: "Gaybın anahtarları Allah'ın yanındadır; onları O'ndan başkası bilmez. O, karada ve denizde ne varsa bilir; O'nun ilmi dışında bir yaprak bile düşmez. O, yerin karanlıkları içindeki tek bir taneyi dahi bilir. Yaş ve kuru ne varsa hepsi apaçık bir kitaptadır."[49] buyurarak gayb bilgisinin sadece Allah'a ait olduğunu vurgulamıştır. Buna ilâveten kâinatı duyular ötesi âlem (âlemü'l-gayb) ve duyular âlemi (âlemü'ş-şehade) şeklinde ikiye ayıran ve her ikisinin de mutlak hâkimiyetinin Allah'a ait olduğunu bildiren " De ki: Ey gökleri ve yeri yaratan, gizliyi de aşikârı da bilen Allah! Kullarının arasında, ayrılığa düştükleri şeyin hükmünü ancak sen vereceksin."[50] mealindeki âyet ise sadece gaybın değil; duyular âleminin dahi gerçek bilicisi ve ait olan hükümleri verecek olanın yalnız Allah olduğunu ifade etmektedir. Âyetlerde de görüldüğü gibi Allah (celle celâluhû), bildirdikleri müstesna, ısrarla gaybı kendinin bildiğini; kimsenin gayba muttali olamayacağını vurgulamaktadır. Buna ilaveten "Göklerin ve yerin gaybı Allah'a aittir."[51] "O, bütün görülmeyenleri

48 El-En'âm, 6/50.
49 El-En'âm, 6/59.
50 ez-Zümer, 39/46.
51 en-Nahl, 16/77.

bilir. Sırlarına kimseyi muttali kılmaz; Ancak, (bildirmeyi) dilediği peygamber bunun dışındadır. Çünkü O, bunun önünden ve ardından gözcüler salar."[52] mealindeki âyetler de aynı hakikati vurgulamakta; peygamberin ise Allah'ın izni ile gaybdan bazı hususları bileceğini belirtmektedir.

Falcılık, şeytanın kötü işlerinden biridir. Çünkü şeytan, insanları aldatmak için değişik vasıta ve vesileler kullanır. İnsanın bu en büyük hasmında hiç insaf yoktur. Onun en büyük göze batan özelliği, insanoğluna açıktan savaş ilan etmiş olmasıdır. Değişik stratejiler uygulamak suretiyle onları vuracağını bizzat kendisi ifade etmiştir. Nitekim "Ant içerim ki ben de onları saptırmak için senin doğru yolunun üstüne oturacağım. Sonra onlara önlerinden, arkalarından, sağlarından, sollarından sokulacağım, onların çoğunu şükrediciler olarak bulamayacaksın."[53] mealindeki âyet şeytanın ağzından onun insan için çeşitli metotlarla kendisini saptıracak bir düşman olduğunu bildirmektedir.

Şeytan teker teker şahıslarla uğraştığı gibi, cemiyetle de uğraşır. İnsanların arasını açan bütün kötülükler onun işidir. Kur'ân mealen: "Ey iman edenler! Şarap, kumar, dikili taşlar (putlar), fal ve şans okları birer şeytan işi pisliktir; bunlardan uzak durun ki kurtuluşa eresiniz."[54] buyurarak şeytanın bu yönüne de işaret eder. İçki, kumar ve fal, hem ferdî hem de toplumu yiyip bitiren birer mikroptur. Bu illetlere müptela olan fert, "A'lay-ı illiyyin"e namzet olmaya layık iken tefessüh edip kendini mahvettiği gibi, aile hayatını ve bulunduğu cemiyete zararlı bir hâl alarak kendini huzursuz ve boşlukta tatminsiz hisseder. Böyle fertlerin bulundukları topluma da faydalı olmaları tekrar kazandırılmaları zor olan bir iştir. Ayrıca Kur'ân-ı Kerîm'de mealen. "Dikili taşlar (putlar) üzerine boğazlanmış hayvanlar ve fal oklarıyla kısmet aramanız size haram kılındı. Bunlar yoldan çıkmaktır..."[55] buyrularak bu yolla kısmet aramanın haram olduğu da belirtilmiştir. Âyette

52 El-Cin, 72/26-27.
53 El-A'râf, 7/16-17.
54 el-Mâide, 5/90.
55 el-Mâide, 5/3.

geçen fal oklarını, Cahiliye Arapları üç şekilde icra etmekteydiler: Biri, *üç ok ile* çekilen fal[56]; diğeri, Kâbe'ye yerleştirilmiş olan Hübel putunun yanında bulunan *yedi okla* çekilen fal; üçüncüsü ise, *on ok ile* çekilen kur'a idi.[57]

Kur'ân-ı Kerîm'in yanı sıra Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de yeri geldiğinde fal hakkında dolaylı olarak bilgi vermiştir. Nitekim bir defasında "Rasûlullah'ın (sallallâhu aleyhi ve sellem) yanında uğursuzluktan bahsedilmiş, O da "Bunun en iyisi fe'l (uğur çıkarma) dır. (Uğursuzluk inancı) bir Müslümanı yolundan alıkoymasın. Biriniz, hoşlanmadığı bir şey görecek olursa şu duayı okusun: Allâhümme lâ ye'ti bi'l-hasenati illâ ente ve lâ yedfe'u-'s-seyyiâti illâ ente ve lâ havle ve lâ kuvvete illa bike. (Allah'ım! Hayrı ancak sen verebilirsin, kötülükleri de ancak sen def edebilirsin. İbadet, çalışma, korunma vs. için muhtaç olduğumuz güç ve kuvvet de ancak sendendir.)" [58] buyurmuştur. Başka bir hadise göre "Rasûlallah (sallallâhu aleyhi ve sellem) hoşuna giden bir kelime işitince: ("Âmin!"; "Dediğin çıksın!"; "Allah muradını versin!" manasında olmak üzere): "Senin uğurunu kendi ağzından işittik." buyururlardı.[59]

Görüldüğü gibi hadislerde *fal, kehânet* ve *uğur* gibi şeylerin birbiriyle çok yakın, hatta iç içe olduğu; bazen kehânet ve uğursuzluğun birbirinin yerine kullanıldığı görülmektedir. Hatta aralarında küçük nüanslar olduğunu söylemek mümkündür.

Bir başka hadiste ise "Rasûlullah'ın (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir ihtiyacını görmek üzere (yola) çıktığı zaman ya raşid (uğurlar olsun)! ya necih (hayırlı muvaffakiyetler) temennilerini işitmekten hoşlandığı" [60] rivâyet edilmiştir. Burada "Güzel gören güzel düşünür, güzel düşünen hayatından lezzet alır."[61] şeklinde ifade edilen bir hakikati *güzele yorma düsturu* olarak kabul edilebilir. Bu, Peygamber Efendimiz'in hoşlandığı bir hâl ve tavırdır. Kötüye yorma

56 Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-gayb, XI, 135; Elmalılı, Hak Dini Kur'ân Dili, III, 1566.
57 Elmalılı, a.g.e., II, 764-765.
58 Ebû Dâvûd, "Tıb", 24.
59 Ebû Dâvûd, "Tıb", 24.
60 Tirmizî, "Siyer", 47.
61 Bediüzzaman Said Nursi, Münazarat s.1945

ise çoğu kez kişinin ruhî noksanlık ve bunalımlarının bir eseri olarak kendini ortaya koyar. Bir başka beyanlarında ise, "Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Ne sirâyet (bulaşma), ne de uğursuzluk vardır. Benim *fe'l* hoşuma gider." demiş. Yanındakiler: "Fe'l nedir?" diye sorunca, Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de, "Güzel bir sözdür!" buyurmuştur.[62] Buharî'nin rivâyetinde ise buna ilâveten şu ifâdeler mevcuttur: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) "Benim, *fe'l-i salih*, güzel bir kelime hoşuma gider."[63] buyurur. Bu hadislerde açıkça görülmektedir ki Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) uğursuzluk ve sirâyetin olmayacağını, buna karşılık "güzel söz" anlamına gelen fe'l'in olabileceğini belirtmiştir. "Rasûlullah'ın (sallallâhu aleyhi ve sellem) "Uğursuzluk çıkarmak şirktir, uğursuzluk çıkarmak şirktir, uğursuzluk çıkarmak şirktir. (İhtiyarsız kalbine uğursuzluk vehmi gelip içinde bazı şeylere karşı nefret duyan hariç) Bizden kimsede bu yoktur. Lâkin Allah onu tevekkülle giderir."[64] anlamındaki hadisi ise uğursuzluğun bulunduğunu kabul ediyor değildir. Aksine buradaki uğursuzluk, bir anlamda kötü düşünce, vehim ve vesvese anlamını ifade etmektedir. Ayrıca uğursuzluk çıkarmak şirkle bir tutulmuştur.

İslâm insana değer veren, onu yücelten bir dindir. İslâm'ın ana teması insan eksenlidir. Burada çok ehemmiyetli bir nokta vardır: "Yeis mâni-i her kemâldir" veciz ifadesiyle ümit her şeyden evvel bir inanç işidir. İnanan insan, ümitlidir ve ümidi de inancı nisbetindedir. Fert, ümitle varlığa erer; toplum onunla dirilir ve gelişme seyrine girer. Bu itibarla, ümidini yitirmiş bir fert, var sayılamayacağı gibi, ümitten mahrum bir toplum da felç olmuş demektir. Ümit, insanın kendi ruhunu keşfetmesi ve ondaki iktidarı sezmesinden ibarettir. Bu sezişle insan, kâinatlar ötesi Kudreti Sonsuz'la münasebete geçer ve onunla her şeye yetebilecek bir güç ve kuvvete ulaşır. Ümit dünyasında mağlûp olanlar, pratikte de yenilmiş sayılırlar.

Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir hadiste "Bir şeyde (uğursuzluk) olsaydı, bu atta, kadında, meskende olurdu." [65]; diğer bir ha-

62 Müslim, "Selâm", 113.
63 Buhârî, "Tıb", 44, 54; Ebû Dâvûd, "Tıb", 24; Tirmizî, "Siyer", 47.
64 Ebû Dâvûd, "Tıb", 24; Tirmzî, "Siyer", 47.
65 Buhârî, "Cihâd", 47, "Nikâh", 17; Müslim, "Selâm", 119; Muvatta, "İsti'zan", 21.

diste de "Ne sirâyet, ne safer ne de hâme vardır!" buyurur. Bunu işiten bir bedevi atılıp: "Ey Allah'ın Resulü! Öyle de, kumda geyik gibi olan develer, uyuzlu bir deve aralarına girince hepsine uyuz bulaşması nasıl oluyor?" diye sorunca Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) (sallallâhu aleyhi ve sellem) şu cevabı vermiştir: "Peki birinciye kim sirâyet ettirdi?"[66] buyurarak hep ümit aşılamış, ümitsizliği ve karamsarlığı netice veren konuları içeren tıyare, uğursuzluk, sirâyet, safer ve hâme gibi şeylerin aslının olmadığını belirtmiştir.

Yukarıdaki hadisi şöyle anlamak gerekir: Uğursuzluk diye birşey yoktur. Eğer olsaydı bu sayılan üç şeyde olurdu. Bu da binitin (atın) serkeşliği, kadının nüşûzu (geçimsizliği), mesken (ev)in de darlığı şeklinde yorumlanmıştır.

Bir adam "Ey Allah'ın Resûlü! Biz bir evdeydik, oradayken sayımız çok, malımız bol idi. Sonra bir başka eve geçtik. Burada sayımız da azaldı, malımız da." diyerek şikâyette bulunmuş; bunun üzerine Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) "Burayı zemîm (kötü kabul ederek) terk edin!" buyurmuştur. Bu hadis, yukarıdaki hadislerle zahiren çelişir gibi görünmektedir. Ancak, öyle değildir. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) kişinin ekonomik açıdan bulunduğu çevreye uyum sağlayamadığını düşünerek, o şahsın çevresini değiştirmeyi amaçlamış olmalıdır. Ayrıca sağlık bakımından da mevcut çevrenin o aileye iyi gelmemiş olması da mümkündür.

66 Buhârî, "Tıb", 54; Müslim, "Selâm", 101; Ebû Dâvûd, "Tıb", 24.

6. ASR-I SAÂDET'TEN GÜNÜMÜZE KADAR FAL VE FALCILIĞIN GEÇİRDİĞİ MERHALELER

İslâm'ın zuhuru üzerine fal ve falcılıkla ilgili gelenek tamamen yok olmadı. İslâm'da haram sayılmış olmasına rağmen bazı nevileri Müslümanlar arasında yaşayıp gitmiş olduğu gibi, bazı nevileri de İslâmî bir şekle bürünerek hususî bir yer ve değer kazanmıştır. İslâm dünyasında daha çok ilmî ve fikrî hayatın durakladığı devirde yazılan eserlerin yanına haşiye düşülmeğe başlanmıştı. İşte bu dönemlerde bir fantezi olarak kabul edeceğimiz çeşitli fal teknikleri şaşırtacak şekilde gelişme gösterdi. Her türlü batıl inanç, hurafe ve uygulama yasaklanmış olmasına rağmen, bir kısmı cahiliye döneminde de mevcut olan hattü'r-reml, kelime ve isimlerle fal tutma, zarlarla fal açma, astrolojik fallar, insan vücudundaki bir kısım organların kaşınması, seğirmesi gibi fizyolojik durumları bazı sonuçlara yorma, kesilmiş koyunun kemiğine ve kurbanın ciğerine bakarak fal açma, su falı, çay falı, kahve falı, bakla falı, kurşun dökme, tuz falı, bal mumu falı, el yazısı falı gibi fal çeşitleri uygulanagelmiştir. Bütün bunlara rağmen en yaygın fal türlerinden olan ve hakkında birçok eser yazılmış bulunan, Kur'ân ve kitap falıdır.

İslâm dünyasının fikir ve dinî hayat açısından durakladığı devirlerde Kur'ân-ı Kerîm, Hâfız Divânı, Mesnevî, Ahmediyye, Muhammediyye ve Envârü'l-aşıkîn gibi kitaplarla fal açıldığı, hatta İran'da basılan bazı Mushafların sonuna beş-on sayfalık falnâmelerin veya fal değerlendirme cetvellerinin eklendiği görülmüştür. Kitap falı daha çok, gözü kapalı olarak Kur'ân'ı veya söz konusu

kitaplardan birini açarak yedi sayfa gerisinden ilk göze çarpacak âyeti veya sayfayı okumak şeklinde uygulanagelmiştir[67] İranlılar fal bakacakları zaman Hafız Divânını açar ve "Ey Şirazlı Hafız bana bir nazar kıl, ben bir fal istiyorum, sen gizli şeyleri keşfedersin." anlamına gelen şu beyti okurlardı:

Ey Hafız-ı Şirazî ber-men nazar endazi
Men talib-i yek fâlem tu kaşif-i her Râzî

İran'daki bu anane daha sonra bütün Doğu ülkelerine yayıldı. Türkler, Hafız Divânı yanında Ahmediye, Muhammediye, Envârü'l-aşıkîn gibi kitaplara da bakarlardı. Yirminci yüzyıl şairlerinden M. Akif Ersoy (ö. 1936) fal bakmak amacıyla Kur'ân'a müracaat edilmesini kınamış ve bu bağlamda bir beytinde,

"İnmemiştir hele Kur'ân, bunu hakkıyla bilin,
Ne mezarlıkta okunmak, ne de fal bakmak için."[68] diyerek bu uygulamalara karşı tepkisini dile getirmiştir.

*Osmanlılar*da bir devlet memuru olan müneccim, takvim ve imsakiyeleri hazırlamanın yanı sıra padişah cülûsu, harp ilanı, sadrazamlara mühür verilmesi, ordunun hareketi, denize gemi indirilmesi gibi mühim olaylar için en uygun vakit olan eşref saatini tespit etmekle de görevliydi. Bunun için muhtelif unsurlar yanında bilhassa yıldızların davranışları göz önüne alınırdı. İlmîye sınıfı bu davranışa karşı çıkmış ve müneccimler için kullandıkları "Bütün müneccimler yalancıdır" anlamına gelen "küllü müneccimin kezzab" tabiri yaygınlaşmıştır. Osmanlı padişahları içinde I. Abdulhamid'in[69] İslâm'a aykırı olduğu gerekçesiyle müneccimlerin tahminlerine itibar etmediği bilinmektedir.[70]

Fal günümüzde Anadolu'nun birçok yöresinde yaygın bir inanış olmakla birlikte kullanılan malzemede bazı değişiklikler olmuştur. Ayna falı, ay falı, bakla falı, çeşme falı, el falı, iskambil

67 Taşköprüzâde, Miftâhu's-sa'âde, I, 361; Kâtip Çelebi, Keşfü'z-zünûn, II, 1216; Kannûcî, Ebcedü'l-'ulûm, II, 393.
68 Mehmet Akif Ersoy, Safahât, s. 170.
69 Osmanlı Padişâhı, 1774-1789.
70 M. Zeki Pakalın, Osmanlı Tarihi Deyimleri ve Terimleri sözcüğü, II, 33.

falı, kahve falı, durgun su yüzeyine bakarak bilicilik yapma, bugün de kullanılan fal türlerindendir.[71]

Edebiyatta- eski edebiyatımızda -fal, falcılık, bir ilim dalı olarak kabul edilen ilmi'n-nücûm (yıldızların hareketinden hüküm çıkarma), reml (kendine has bazı usullerle falcılık) gibi unsurlarla birlikte ele alınmıştır. Gelecekten haber verme, kayıp eşyayı bulma ve benzeri davranışlarla sihir ve büyü yanında geniş olarak işlenir. Bu konuda yazılmış müstakil eserler de vardır. Meşhur Divân şairlerinden *Zâtî* (ö.1471-1546) falcılıkla uğraşmıştır. Ancak İslâm dini kaideleri çerçevesinde yasaklanan fal ve falcılık, genel olarak edebiyat sahasında da itibar görmemiştir. Edebiyatta fal, kaçınılması lâzım gelen bir iş, falcılar ise lanetli kişilerdir. Bu hususta şair *Nâbî* (ö. 1712) "Hayriye"sinde şöyle demektedir:

"Remlin ahkâmını gerçek sanma,
Gaybı Allah bilir aldanma,
Görmüşüz cümlesinin ahvalin,
Çok müneccimler ile remmalin."

Fal ve falla ilgili bazı kavramların edebiyatta zaman zaman bir mazmun, bir teşbih unsuru olarak da kullanılmış olduğunu görmekteyiz.

"Çıktı beyaz u hamre ile falımız bizim,
Hükmetti ruy-i aline remmalimiz bizim Nâbî."[72]

Yine *Nev'î* dîvânında:

"Fal itdüm idi mushaf-ı hüsnünde geldi "lâ",
Bildüm ki ışkun itse gerek nefy-i masiva Nev'î."[73]

Türkiye'de de bu tür faaliyetler, tekke ve türbelerle ilgili 13 Aralık 1925 tarihli kanunda yer alan özel bir hükümle yasaklanmıştır. Buna rağmen günümüz insanı da kendi geleceğine, yakınlarından birinin sağlığına, uzakta bulunan birinin durumuna ilişkin bilgiler almak, çalınan ya da yitirilen değerli eşyanın yerini öğrenmek gibi çok değişik maksatlarla, falcılık ve büyücülüğün iç içe girdiği birta-

71 Büyük Larousse, "fal"md., VII, 3959.
72 Nâbî, Hayriyye, s.159.
73 Nev'î, Dîvân, s. 23.

kım esrarengiz yöntemler uygulayan, insanların gaybı ve istikbâli bilme hususundaki zaafını istismar eden ve kendilerini bilgi uyandırıcı çeşitli ad ve unvanlarla topluma duyurmaya çalışan bazı kişilere başvurmaktadır. Gazete ve dergilerde yer alan, bazı televizyon kanallarında çeşitli adlarla yayımlanan yıldız falları, modern iletişim araçların kullanımını özendirip körüklediği, çeşitli özel hatlar, dünyada ve ülkemizde kanunlarla yasaklanmış bu faaliyetin bilhassa günümüz Türk toplumunda da ne ölçüde yaygınlaştığını ve tedbir alınması gerektiğini açıkça göstermektedir.[74]

Günümüzde bazı İslâm ülkelerinde olduğu gibi, bizde de kanunla bu gibi faaliyetlerin yasaklanmasına rağmen, cemiyetimizdeki geçerliliğini kaybetmek bir yana, günlük gazeteler ve haftalık mecmualarda kısacası basın ve yayında yer alan yıldız falları ile daha da yaygınlaştığı söylenebilir.

74 Kemalettin Erdil, Yaşayan Hurafeler, s. 53-62.

İkinci Bölüm

FALIN ANLAMI VE ÇEŞİTLERİ

a- TARİFLER

Falın Kelime Anlamı

Arapça'da fal (fe'l) "uğur ve uğurlu şeyleri gösteren simge" anlamına gelir.[75] Batı dillerinde umumiyetle "gelecekten haber verme, kehânet" anlamındaki Grekçe manteia (İngilizce'de mancy, Fransızca'da mancie) ekiyle yapılan ve fal türlerine göre değişen kelimeler kullanılmaktadır. (Geomancy = toprak falı; Ornithomancy = kuş falı gibi), Batı dillerinde fal, kehânet, bilicilik ve bakıcılık anlamına gelen "divination" kelimesiyle ifade edilmektedir.[76]

Fal kelimesi, Kur'ân'da mevcut değilse de, onun yerine benzer manada "tyr" kökünden türemiş bir kelime vardır. Kelimenin menşei ve başlangıçtaki mânâsı müphem olduğu gibi, "fyl" kökü ile mesela Tarafe'nin (ö. 564) Muallaka'sındaki "mufayil" ile münasebeti dahi karanlıktır.[77]

Fal kelimesi başlangıçta uğur ve uğursuzluk için kullanılmaktaydı. Ancak daha sonraları uğursuzluk yani kötüye yorma anlamına gelen tıyare kelimesi kullanılmış, fal onun zıddı olarak sadece uğurlu işleri ifade etmiştir.[78] Bir şeyin görülmesi, duyulması herhangi bir şeyden haberdar olunması veya hadisenin yorumlanmasına da denir. Mesela, hasta bir adamın, birisinin "ey salim" diye seslendiğini duyduğunda bunu hastalığının iyileşeceği şeklinde yorumlaması veya herhangi bir ihtiyaç sahibi-

75 Fîrûzâbâdî, Kâmûs, II, 354.
76 C. Alî, el-Mufassal, VI, 802.
77 İbn Manzûr, Lisânü'l-'Arab, XIV, 51.
78 Fîrûzâbâdî, Kâmûs, II, 355-356; İbnü'l-Esîr, en-Nihâye, III, 406.

nin 'ey yitiğini bulan' anlamında "ya vacid" sözünü işittiğinde bunu ihtiyacı olan şeye kavuşacağı şeklinde yorumlaması ve bu hadiseden sonra da neticenin yorumlandığı şekilde çıkmasıdır. [79] İngilizce'de "Omen" İbranice'de de bilinen bir kelimedir ve Tevrat'ta geçmektedir.[80]

Kur'ân-ı Kerîm'e baktığımız da Cenab-ı Hakk'ın, "fal oklarıyla kısmet aramanız" ifadesi'yle faldan bahsedildiğini görmek mümkündür. Zira dikili taşlar için kesilen kurbanlar, Kâbe'nin yanında kesiliyordu. Fal oklarıyla kısmet talep etme işini de, Beyt'in yanında yapıyorlardı. Çünkü onlar da, Beyt'in yanında bulunuyorlardı. [81]

Bu âyet hakkında iki görüş ileri sürülmüştür: a) Onlardan birisi yolculuğa çıkmak, savaşmak, ticaret yapmak, evlenmek veya önemli herhangi bir iş yapmak istediklerinde kısmet ve fal oku çekiyorlardı. Onlar bu okların bir kısmına "Bana, Rabbim emretti", bazısına "Beni Rabbim nehyetti" diye yazmışlar, bir kısmını da boş bırakmışlardı. Emir yazılı ok çıkarsa o kişi o işi yapar; nehiy yazılı ok çıkarsa yapmazdı. Eğer boş ok çıkarsa, yeniden ok çekerdi. Fal okları çekmek suretiyle kısmet talep etmenin mânâsı ise, o okları çekerek, o işin hayır mı şer mi olduğunu öğrenmeyi talep etmektir.[82]

b) Dil âlimlerinin çoğu şöyle demişlerdir: "Buradaki 'kısmet arama', nehyedilmiş olan bir kumardır. 'Ezlâm' da, kumar okları (fal okları) demektir." Birinci görüş, âlimlerin çoğunun tercih ettiği görüştür.[83]

Nihayet Gazzâlî, fa'l kelimesini, teberrük kelimesinin müradifi olarak kullanır. O, İhya'nın marifet bahsi ile sona ermesini, hayatın saadetle sona ereceğine dair hayırlı bir fal olduğunu beyan eder.

79 İbn Manzûr, Lisânü'l-'Arab, XIV, 27; Kastallânî, İrşâdü's-sârî fî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî, VIII, 397.
80 Tesniye, 18/10-12; İşaya, 8/19; Levililer, 19/26-31.
81 Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-gayb, VIII, 461.
82 Cevâd Ali, a.g.e., VI, 809-812; Fahreddin er-Râzî, a.g.e., XI, 135; Elmalılı, a.g.e., III, 1566.
83 Fahreddin er-Râzî, a.g.e., VIII, 461-462.

Falın Istılâh Anlamı

Fal, kaynaklarda genelde ya bazı alet ve vasıtalarla ya da bazı yöntemlerle tahminde bulunma, şimdiki zamanla ve gelecekle ilgili yorumlar yapma işidir.[84] Falda kullanılan malzemeler kitap, hat, zar, söz vs. gibi şeyler olabilmektedir. Meselâ, hasta olan bir kimse, "Salim" kelimesini duyunca iyileşeceğine tefe'ül edebilmektedir.[85] Taşköprüzâde fal ilminden şöyle bahseder: "Öyle bir ilimdir ki onunla gelecekteki bazı olaylar bilinmek istenir. Bu söz cinsinden olarak meydana gelebilecek bir olay yoluyla olur. Bu söz ya başkasından işitilir veya Kur'ân-ı Kerîm'i açarak veya peygamberler veya evliyadan inanıp itimat ettiğin büyük zatların sözlerinden bir haber elde etmek suretiyle olur. Bu ilmin konusu tarifinden de anlaşılacağı üzere gelecekle ilgili alâmeti bilmektir."[86] Mebaniy-ül-ilim[87] gibi birçok eserler ilmin konusundan, çeşitlerinden ve taksiminden bahsederken "İlm-üt-tefe'ül ve'l-kur'a", "İlmü'l-fal ve'l-kur'a", "Matlab-ı ilm-i fal" gibi unvanlarla falı İslâmî ilmler arasında zikretmekte müttefiktirler.

İbni Hâldun mukaddimesi ve Keşf-üz-zünûn da; fal ilmi "Başkasından işitilen bir söz cinsinden veya Kur'ân-ı Kerîm'in herhangi bir sayfasını ya da Hafız'ın Divânı, Mesnevî vb. kitapları açmak suretiyle gelecekteki bazı olayları bildiren bir ilimdir." şeklinde ifade edilmiştir.

84 Taşköprüzâde, Miftâhu's-sa'âde, I, 361; Kâtip Çelebi, Keşfü'z-zunûn, II, 1216.
85 Fîrûzâbâdî, a.g.e., II, 355-356.
86 Taşköprüzâde, Miftâhu's-sa'âde, s. 390.
87 Bursa, Orhan kütüp. Harraççı, No. 136 vr. 33 b. vr. 42 b. Hamidi külliyatında (İ.Ü.E.F. Yayınları).

b- FALIN ÇEŞİTLERİ

Tarihin çok eski dönemlerine ait çeşitli kültürlerden birtakım şekil değişikliklerine uğrayarak günümüze intikal eden ve bütün toplumlarda bir batıl inanç ya da folklor unsuru olarak varlığı sürdüren fal; kullanılan yöntem, malzeme ve yöneldiği konuya göre çeşitli adlar almıştır.

İlmü't-tefe'ül ve'l-kur'a, matlab-ı ilm-i fal adını da alan falda çeşitli araçlar ve teknikler kullanılmakta, buna göre de değişik fal türleri ortaya çıkmaktadır. Muhtelif şekilleri vardır. Aşağıda fal çeşitleri incelenmeye çalışılmıştır.

1. Fal Okları (Ezlâm)

"Ezlâm" kelimesi sözlükte fal okları mânâsına gelir ve tekili "zelem" dır.[88] Bu, Ahfeş'in görüşüdür. Fal okları böyle isimlendirilmiştir. Çünkü bunlar birbiriyle denkleştirilmiştir. Zayıf ve az ilgili olduğu zaman, birisi için "racülün müzlimin" ve "imraetün müzlimetün" denilir. Fal okunun yapılışı ince boyu çok güzel olduğu zaman, fal oku için "kıdhün müzlimün" denilir. Keza birisi oklarını birbirine denk yaptığı zaman "Oklarını ne güzel düzenlemiş!" anlamında "ma ahsene ma zeleme sehmehu" denilir. Sığırın ayaklarına da, güzellik ve incelik bakımından fal oklarına benzediği için, "ezlâm" denilmiştir.[89] Fa'l kelimesi bazen aslı hemze (el-fe'l) şeklinde bazen da elife çevrilerek (fal) şeklinde okunur. Çoğulu Fü'ül'dür.[90]

88 Cevâd Ali, a.g.e., VI, 802.
89 Fahreddin er-Râzî, a.g.e., VIII, 461.
90 Zebîdî, Tâcü'l-'arûs, VI, 456.

Mâide suresi üçüncü âyette geçen "*el-ezlam*" kelimesiyle[91], kumar oynanan okların kastedildiği düşünülmüştür. Âyette fal oklarıyla oynanan kumar esnasında kesilen hayvanın haram ve pislik olduğuna dikkat çekiliyor. Taberî ve diğer müfessirler de bu görüştedir. Fal oklarının kumarla birlikte zikredilmesini, bu ikisinin aynı anlama geldiklerinin kanıtı olarak algılıyoruz. Tercih edilen görüşe göre kumar genel, fal okları da onun bir türüne verilen addır. Bakara sûresinde âyette[92] sadece kumardan söz edilmiş olması da bu değerlendirmeyi güçlendirmektedir. Dikili taşlardan kasıt, Arapların ibadet ve ayin için diktikleri taş ve ağaçlardır. Bunların yanında, Araplar Allah'ın ortakları olduklarını iddia ettikleri düzmece ilâhları adına kurban keserlerdi. Bu tür dikili taşların yanında kesilen hayvanların etlerinin haram olduğu bir kez daha vurgulanıyor. Âyetlerin tanımlamaları ve sakındırmaları son derece serttir. Bunun da sebebi, topluma iyice yerleşmiş birer alışkanlık olmasıdır.[93] Taksim edilecek kısmeti fal ve falcılıkla bölüşmek, fal oklarıyla taksim edilen kısmeti yolculuğa ve savaşa giderken, gayb âleminde ne taksim edildiğini anlamak üzere fal oklarına başvurmak haram kılınmıştır. Sonra Cenab-ı Hak, "Bunlar fısktır" buyurmuştur. Bu tabir hakkında şu iki izah yapılmıştır: a) Bu, sadece "fal oklarıyla kısmet aramaya" işarettir. b) Bu, daha önce geçen, müşriklerin helal ve haram kılışlarının hepsine işarettir. Binaenaleyh kim bu hususta, Allah'a karşı gelerek muhâlefette bulunursa kâfir olur, demektir.[94]

Müfessirlerin[95] Mâide sûresi üçüncü âyette geçen fal oklarıyla şans arama konusundaki sözlerinden anlaşılan, bunun ilhâm ve işaret yoluyla fal oklarından veya çubuklarından onay almak şeklinde olduğudur. Rivayetlere göre bu konuda Mekke'de bir Cahiliye Arap âdeti vardı. Bu âdete göre; Hübel putunun bekçisinin yanında, müfessirlerin tefsirlerine göre "ezlam" kelimesiyle Kur'ân'da ifade edilen yedi fal oku ve çubuğu bulunurdu.

---

91 el-Mâide, 5/3.
92 el- Bakara, 2/219.
93 İzzet Derveze, et-Tefîru'l-hadîs, VII, 175.
94 Fahreddin er-Râzî, a.g.e., VIII, 461-462.
95 Taberî, el-Câmi'u'l-beyân fi tefsîri'l-Kur'ân, III, 327.

Eğer bir kişi veya topluluk, önemli bir yolculuk, bir nesep tespiti, kan davalarından kaynaklanan bir şaşkınlık veya güçlük, bir problem veya önemli herhangi bir iş için ilâhlardan onay almak isterse bekçiye gelirdi. Ondan bu maksatla deri bir torbada olan fal oklarını, çekiliş kurallarına uygun bir şekilde karşılarına getirmesini isterler ve bu oklardan birini alarak üzerinde yazılı olanla amel ederlerdi. Eğer çekilen ok boş çıkarsa güçlük olmazdı. Tercih onun olurdu. Rivâyetlere göre fal oklarıyla kısmet arama diye isimlendirilen başka bir yol daha vardı. Bu da kumar yollarından biriydi. Buna göre Bakara sûresinde açıkladığımız bir deve kesilir; sonra parasını kim ödeyecekse, eti nasıl dağıtılacak diye oklarla kur'a çekerlerdi. [96] Bu âyette yer alan şans aramayla başkası değil bu yol kastedilmektedir. Çünkü bu tür bir izah hayvanların etlerini haram kılan ilahî beyana daha uygundur. Bununla, kumar yoluyla kesilen hayvanın etinin haram oluşu kastediliyor. Nitekim İbn Kesir'in Mücâhid'e atfettiği bir rivâyete göre Mücâhid: "Bu cümlenin kastettiği kumardır." demiştir. Bu görüşün daha isabetli olduğu görülmektedir.[97]

Cahiliye döneminde insanlar fal oklarını, bir kısım işlerde karar veren tanrılar kabul ederek onlara başvuruyorlar ve onlardan ilham almaya çalışıyorlardı. Said bin Zübeyr, Hasan Basrî, Mücahid, Katade, İbn-i Zeyd, Süddi, Abdullah b. Kesir, âyetin bu bölümünü bu şekilde izah etmişlerdir.[98]

2. Kuş ve Diğer Hayvanların Ses ve Davranışlarını Yorumlayarak Yapılan Fal (Zecr)

Zecr kelimesi, sözlükte fecr vezninde "men etmek ve nehy eylemek" mânâsındadır. Bazen yalnızca tard mânâsına bazen de azar ve sayha mânâsına gelir. Hayvanları ve hususiyle de köpekleri azar ile kovmaya, davarı durmayıp yürüsün diye azar ile çıkarıp sürmeye de denir.[99] Zecr, "sevk etmek sürmek" mânâlarına da gelir. Zecr ıya-

96 el-Bakara, 2/219.
97 İzzet Derveze, a.g.e., VI, 22-23.
98 Taberî, a.g.e., III, 327.
99 Fîrûzâbâdî, Kâmûs, II, 354-355.

fe mânâsına da gelmekte olup kehânetin bir çeşididir. Kâhine zacir denmiştir, çünkü o kötü gördüğü, teşeüm ettiği şeylerden nehy eder. [100] Zecr kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de "Sevk-i idare edip menedenlere" meâlindeki "Fe'z-zacirâti zecrâ"[101] âyetinde geçmektedir. Kur'ân da meleklere bulutları sürüp sevk ettiğinden dolayı mecâzen "zacirât" denilmiştir. Zecr kelimesi bir işi çabuk yapmak, hızlı davranmak, geçiştirmek mânâlarına da gelmektedir.[102]

Sözlükte bu gibi anlamlara gelen zecr kelimesi terim olarak kuş ve diğer hayvanların ses ve davranışlarından hareket ederek fal açmayı ifade etmektedir. Bir hayvan gelince veya bir kuş görünce bunların duruş, gidiş, hâl ve durumlarından mânâlar çıkararak gaybî olan bazı şeylerden haber vermeye zecr adı verilir. Bu hayvan ve kuşların bağırma, ses, hareket, geliş ve gidişlerini, durumlarını uzunca düşünerek uçurup konduğu yerle veya sesiyle tefe'ül ve teşeümde bulunmaktır.[103] Ayrıca kâhinlik yapıp cinlerin davet ve haber vermesiyle gaybdan haber vermek anlamına da gelmektedir ki bu fal türü asr-ı saadetten önce vardı. Cahiliye döneminde kuş ve hayvanların ses ve davranışlarından hareket ederek fal açmada Benî Esed gibi bu konuda meşhur olmuş kabileler vardı.[104] Bu fal tekniğine göre ava giderken av hayvanının önden ve sağdan gelmesi hayra, arkadan ve soldan gelmesi şerre yorumlanır. Kuşların ikişer ikişer ötüşü şerre yorumlanır. Çünkü kötülük mânâsına gelen Arapça şer ve Farsça bed iki harften, iyilik mânâsına gelen Arapça hayr, Farsça nik üç harften meydana gelmektedir.

3. Kötüye Yorma, Uğursuz Sayma Anlamında (Tıyare)

Tıyare veya tayare şeklinde okunan bir fal çeşidini ifade eden kelime "et-tayyerât", "tetayyerât" kelimelerinden müştaktır. "Kötüye yorma, uğursuz sayma, teşeümde bulunma" anlamına

100 İbn Manzûr, Lisânü'l-'Arab, IV, 318.
101 es-Saffât, 37/2.
102 Zebîdî, Tâcü'l-'arûs, VI, 456.
103 İbn Haldun, el-Mukaddime, I, 265.
104 Cevâd Alî, a.g.e., VI, 774-775.

gelmekte olup iyiye ve hayra yormanın zıddıdır. Tıyare, tetayyur, uçmak mânâsındaki tayr ve tayaran kökünden gelmektedir. Kuşların duruş ve uçuşlarından birtakım uğursuz mânâlar çıkarmaya denir.[105] Uğursuzluk için Arap, "et-Tâiru" çoğulu, iki kanatlı kuş için, "Tayrun" uğurlu veya uğursuz sayılan varlık için ise, "Tıyare" kelimelerini kullanmıştır.[106] Tıyare kelimesi, kök olarak Kur'ân-ı Kerîm'de geçmiş ve şimdiki zaman şeklinde kullanıldığı gibi tayr, tair ve müstatir gibi isim olarak da geçmektedir.[107]

Fal, birçok çeşidini içine alan umumî bir ifade; tıyare ise, özel bir fal türünü ifade eden hususî bir kavramdır. Bir nesne, ses veya fiili kötüye yormaya, onlardan kötü mânâlar çıkararak ona uygun hareket etmeye denir. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) tefe'ülü yani iyiye yormayı ümitli olma mânâsında kabul etmiş, istihsan buyurmuş, tıyareyi ise batıl saymış ve nehy etmiştir.[108] Özellikle Cahiliye'de kuş ve ceylan gibi hayvanların kendilerinden, ses ve hareketlerinden kötü mânâlar ve yorumlar çıkarmışlardır. Bu da bir nevi kehânettir.[109]

Tıyarede kuş uçurmak esas olmasına rağmen, Cahiliye Arapları uğursuzluk çıkarımlarını sadece kuşlara bakarak yapmazlardı. Bunun dışında birçok şeyle de teşeümde bulunulurdu.[110] Mesela kulağı yarık, boynuzu kırık veya gözü şaşı bir hayvan veya işitilen bir sesle yine teşeümde bulunurlardı. Aslında tetayyur hem uğurlu, hem de uğursuz sayılan işleri kapsamaktaydı. Fakat zaman içerisinde kötüye yorumlama ve sadece teşeüm için kullanılmıştır.[111] Bu bağlamda insan ve hayvanlar uğursuz sayıldığı gibi baykuş, yarasa ve karga gibi hayvanlar ve şevval ayı da uğursuz sayılmıştır.[112]

105 Fîrûzâbâdî, Kâmûs, II, 506; İbn Manzûr, Lisânü'l-'Arab, IV, 513.
106 İbn Manzûr, Lisânü'l-'Arab, IV, 512-513.
107 M. Fuâd Abdülbâkî, el-Mu'cem, s. 433.
108 Fîrûzâbâdî, Kâmûs, II, 505.
109 İbn Manzûr, Lisânü'l-'Arab, IV, 512-513.
110 Cevâd Alî, a.g.e., VI, 789.
111 Taşköprüzâde, Miftâhu's-sa'âde, I, 363.
112 Cevâd Ali, a.g.e., VI, 788.

Cahiliye döneminde tıyare birkaç şekilde yapılmaktaydı. En çok tercih edileni kuş uçurarak yapılanıydı. Bu işi şöyle yaparlardı: Sabah erken evinden çıkan kişi uçmakta olan bir kuşa bakarak kuşun sağa veya sola uçmasına göre gününün nasıl geçeceğini yorumlardı. Eğer kuş soldan sağa doğru uçarsa uğurlu, sol tarafa doğru uçarsa uğursuz kabul edilirdi. Havada uçan kuş yoksa ağaç üzerindeki kuşlar uçurtularak bu iş yapılırdı. Bazı hayvanların sesi, rengi ve adıyla da bu iş yapılmaktaydı. [113] Kuş uçurtma inancının ana teması, ölen insanların ruhunun kuş biçimine dönüştüğü inancına dayanmaktadır. Bu işi yapanlar ruhlarla temas kurduklarına, onlardan fayda sağlayacaklarına inanmaktaydılar.[114]

4. Kuşun İsmi, Sesi, Geçtiği ve Konduğu Yerleri ifade Eden (İyâfe)

İyâfe, kelime olarak "tiksinmek, iğrenmek" mânâlarına gelmektedir. Bir yemeği veya içeceği nahoş görüp iğrenmek, yemek ve içeceklerden imtina etmek demektir ki zamanla diğer nesneler için de kullanılmıştır. Arapça'da ikinci ve dördüncü bablardan kullanılır.[115]

Kuşlarla tetayyür, tefe'ül etmek demektir ki Arapların âdetlerindendir. Kuşun ismi, sesi, geçtiği ve konduğu yerler, hâli gibi şeylerine itibar edip zanlarına muvafık tefe'ül ve teşeüm etmektir. Cinnilerin kendilerine haber verdiği zan ve iddiasıyla kuş ve hususiyle karga ile teşeümde bulunmaktır.[116]

5. Gaybdan Haber Vermek (Kehânet)

Kehânet kelime olarak "gaybdan haber vermek, falcılık yapmak" demektir. Arapça'da tekhin ve tekehhün mastarları da bu mânâda kullanılmıştır. Kâhin ise, bu işi yapan kişiye denir. Ço-

---

113 İbn Haldun, el-Mukaddime, I, 420; Taşköprüzâde, a.g.e., I, 363.
114 Aynî, 'Umdetü'l-kârî fî Şerhi'l-Buhârî, XVII, 383; Cevâd Ali, a.g.e. VI, 788.
115 Fîrûzâbâdî, Kâmûs, s. 689.
116 İbn Manzûr, Lisânü'l-'Arab, IX, 260-261; Hâlimî, el-Minhâc, II, 159.

ğulu kehene ve kühhan şeklinde gelmektedir.[117] Cahiliye Arapları, derin bir araştırmaya dayanan bilgilere sahip kimselere de kâhin demekteydiler. Bazen tabip ve müneccimlere de kâhin demeleri herhâlde bundandır.[118]

Kehânet kelimesi, ıstılâhta kelime mânâsıyla eş anlamdadır. İslâm'dan önce Araplar arasında çok yaygın görülen bu falcılık türünün en ünlü kişileri Satih (ö. 572) ve Şık (ö. 573) idi. Bu insanların, cinler vasıtasıyla kulak hırsızlığı yaptığı hâl, istikbâl ve gayba dair bir kısım haberlere vakıf oldukları rivâyet edilmiştir. Nitekim bu iki kâhin, İslâm peygamberinin geleceğini ve onun son elçi olacağını halka bildirmişlerdir. Bu konuda Risale-i Nur'da "Saniyen: Tarihçe sabit, Şık ve Satîh gibi meşhur iki kâhinin, nübüvvet-i Ahmediyeden (Aleyhissalâtü Vesselâm) biraz evvel, nübüvvetine ve Âhir zaman Peygamberi o olduğuna beyanatları gibi çok beşaretler sahih bir surette tarihen nakledilmiştir."[119] denilmiştir. Yine Bediüzzaman Mektubat adlı eserinde "Birincisi: Şıkk isminde meşhur bir kâhindir ki, bir gözü, bir eli, bir ayağı varmış-âdetâ yarım insan. İşte o kâhin, mânevî tevatür derecesinde kat'î bir surette tarihlere geçmiş ki, risalet-i Ahmediye Aleyhissalâtü Vesselâmı haber verip mükerreren söylemiştir.

İkincisi: Meşhur Şam kâhini Satîh'tir ki, kemiksiz, âdetâ âzâsız bir vücut, yüzü göğsü içinde bir acûbe-i hilkat ve çok da yaşamış bir kâhindir. Gaibden verdiği doğru haberler, o zaman insanlarda şöhret bulmuş. Hattâ, Kisrâ, yani Fars Padişahı, gördüğü acip rüyayı ve velâdet-i Ahmediye (Aleyhissalâtü Vesselâm) zamanında sarayının on dört şerefesinin düşmesinin sırrını Satîh'ten sormak için, Mubezan denilen âlim bir elçisini göndermiş. Satîh demiş: "On dört zat, sizlerde hâkimiyet edecek, sonra saltanatınız mahvolacak. Hem birisi gelecek, bir din izhar edecek. İşte, o sizin din ve devletinizi kaldıracak" meâlinde Kisrâ'ya haber göndermiş. İşte o Satîh, sarih bir surette, Âhir zaman Peygamberinin gelmesini haber vermiş.

117 İbn Manzûr, Lisânü'l-'Arab, XIII, 362-363.
118 İbn Manzûr, Lisânü'l-'Arab, XIII, 362.
119 Bediüzzaman Said Nursi, 31.Söz, s.786.

Hem kâhinlerden Sevad ibni Karibi'd-Devsî, Hunâfir, Ef'a Necran, Cizl ibni Cizli'l-Kindî, İbni Halasati'd-Devsî ve Fatıma binti Numan-ı Necâriye gibi meşhur kâhinler, siyer ve tarih kitaplarında tafsilen beyan ettikleri vecih üzere, Âhir zaman Peygamberinin geleceğini, o Peygamberin de Muhammed Aleyhissalâtü Vesselâm olduğunu haber vermişler.

Hem Hazret-i Osman'ın akrabasından Sa'dî Binti Küreyz, kâhinlik vasıtasıyla, Resul-i Ekrem'in (Aleyhissalâtü Vesselâm) nübüvvetini gaibden haber almış. Bidâyet-i İslâmiyet'te, Hazret-i Osman-ı Zinnureyn'e demiş ki: "Sen git, iman et." Osman bidâyette gelmiş, iman etmiş. İşte, o Sa'dî o vakıayı böyle bir şiirle söylüyor."[120]

Peygamberimizin (sallallâhu aleyhi ve sellem) gelmesiyle cinler artık sema ehlinden haberleri alamaz olmuş, gök kapıları kapanmış, O'nun (sallallâhu aleyhi ve sellem) gelişi ile bu iş sona ermiştir.[121]

Kadı Iyaz'a (ö. 544/1149) göre; Araplarda üç kısım kâhinlik vardı: Birincisine göre kâhin cinlerden dostu olan kişidir. Kâhinin cinlerden bir dostu olur ve cin gökyüzünden aldığı haberleri ona bildirir. Haber ulaştıran cinlere "tabi" veya "rai" gibi isimler verilirdi.[122] Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerde bu tür kehânete dâir işâretler vardır.[123] Bu kısım, Peygamber Efendimiz'in gönderilmesiyle batıl olmuştur.[124]

İkincisine göre de, kâhin cinlerden dostu olan kişidir. Ancak burada cinnî kâhine gökyüzü ile ilgili hususlarda değil de yeryüzünde olup bitenleri, uzakta ve yakında meydana gelen gizli şeyleri haber verirdi.

Üçüncüsüne göre de kâhinler müneccimlerdir. Bunlar yıldızlara bakarak birtakım hükümler çıkarmaya çalışırlardı. Bu kısımların hepsine kehânet denilmiş ve şeriat hepsinin yalan olduğunu ortaya çıkarmış, kâhinleri dinleyip tasdik etmeyi yasak etmiştir.[125]

120 Bediüzzaman Said Nursi, Mektubat 16.İşaret s.182
121 Zebîdî, Tâcü'l-'arûs, XVIII, 492-493.
122 Ahmed b. Hanbel, Müsned, III, 356; Mes'ûdî, Mürûcu'z-zeheb, II, 173; Müslim, III, 356.
123 el-Hicr, 5/18; es-Saffat, 37/10; Buhârî, "Bed'u'l-Halk", 11, "Tıb", 45; Müslim, "Selâm", 35, 122, 123.
124 İbn Haldun, el-Mukaddime, I, 413; Taşköprüzâde, Miftâhu's-sa'âde, I, 365.
125 İbn Abidîn, a.g.e., IX, 46.

Fahreddin er-Râzî'ye (ö. 606/1210) göre ise, kâhinlik iki kısımdır: Birincisi, bazı insanların yaratılıştan sahip oldukları kişisel özelliklerinden dolayıdır ve bu durum çalışmakla olamaz. İkincisi ise, cin ve şeytanlarla temasa geçmek ve doğru yoldan sapmakla edinilen kehânettir.[126] Bazı İslâm bilginlerine göre kâhinlik insan nefsinin özelliklerindendir. Çünkü insan nefsi beşeriyetten sıyrılarak, kendisinden yüksek olan ruhanîyetle yükselmeye müsaittir. Nitekim Mes'udî (ö. 345/956)[127] Hattâbî (ö. 388/998)[128] ve İbn Hâldun (ö. 780/1378)[129] gibi İslâm âlimleri bu görüşü paylaşmışlardır.

Bazı kimselerin fıtratlarında bu duyuya ait meleke mevcuttur. Hatta bazı medyumlar da böyle bir ruhî melekeye sahip olarak yaratılmışlardır. Onlar da kendi cehd ve gayretleriyle, Cenab-ı Hakk'ın fıtratlarına yerleştirdiği bu melekeyi çalıştırır ve istikbale ait bazı meseleleri hissedebilirler. Ancak bunların hiçbiri, mutlak gaybı bilmek değildir. Mutlak gaybı bilmek, Allah'a mahsustur. Peygamberlerin, velilerin ve medyumların bildikleri ise, mutlak gayba göre oldukça sınırlı ve mahduddur. Ve yine, bu da ancak Allâmü'l-Guyûb'un bildirmesiyledir. Yoksa normal şartlarda ve beşeri ölçüler dahilinde, gaybı bilmek, maziyi ve istikbali, hadiseleriyle ihata etmek imkânsızdır.[130]

Burada şu hususun belirtilmesi gerekir: Peygamberler bir an için beşeriyetten sıyrılarak ruhanîyet derecesine yükselirler. Ancak onların bu beşeriyetten sıyrılıp ruhanîyete ulaşmaları kendi çalışmaları sayesinde elde edilmiş değildir. Beşerin tabiatında ise, cismânilikten kısmen sıyrılıp ruhanîyete ve melekiyete yükselme istidadı bulunduğundan, bazı insanların nefis ve ruhları da istedikleri vakit ten ile ilişikli olan iş ve hâllerden sıyrılarak tabiî istidatları ile manevî âlemlere dalabilirler. Bu sınıf insanlar ancak diğer bazı teknik vasıtalar yardımıyla maddîlikten sıyrılabilirler. Onlar, peygamberlerin yapabilecekleri büyük harikaları

126 Fahreddin er-Râzî, es-Sirru'l-mektûm, vr.5a-5b.
127 Mes'ûdî, Mürûcu'z-zeheb, II, 174-175.
128 Hattâbî, Meâlimü's-sünen, V, 370.
129 İbn Haldun, el-Mukaddime, I, 245.
130 M. Fethullah Gülen, Varlığın Metafizik Boyutu, 89.

yapmakta aciz oldukları için, sadece his ve hayal ile bilinen bazı küçük cüz'i işlere ve bu gibi vasıtaların yardımına başvururlar. Şeffaf cisimlere ve hayvan kemiklerine veya rastgele çıkagelen kuşa ve hayvana devamlı ve dikkatlice bakarak veya vezinli ve kafiyeli sözler icat ederek kendilerinden geçerler, istidatları nisbetinde gaybî âlemlere ulaşarak bazı bilgileri başkalarına haber verirler. İnsanların tabiatında bulunan bu kuvvete, kehânet veya kâhinlik; bu istidat sahibine de kâhin denir. Bazıları müneccim ve tabibe de kâhin demişlerdir.[131]

Kâhine, yaptığı kehâneti karşılığında "hülvan" adı verilen bedel verilirdi. Bu herkes için değişen bir miktardı. Kâhine bir bedel verilmezse haberinin doğru çıkmadığına inanılırdı. Çünkü kâhine verilen ona değil, haberi kâhine bildiren cine vb. verilmiş sayılırdı.[132] İslâm, kehâneti yasak ettiği gibi hülvanı da kaldırmıştır[133].

Kehânet kâinattaki sırlara vakıf olduğunu iddia ederek, tabiî hadiselerden geleceğe dair işaretler çıkarıp gaybdan haber vermek, cinlerin ve nesnelerin isim, konum ve durumlarını esas alarak kaybolan eşyanın yerini bildirme gibi şeyleri haber vermek demektir. Kâhin, kendisinin cinden bir dostu olduğunu ve kendisine ileride olacak hâdiseleri haber verdiğini iddia eden kimsedir. Kehânette kâinattan geleceğe ait haber vermek ve esrarı bildiğini iddia etmek esastır.[134] Kâhinlerde hayal kuvveti son derece işlek olur. Çünkü hayal cüz'i olan şeyleri bilmenin alet ve vasıtasıdır. Hayal, uyku ile uyanık hâllerde cüz'iyata nüfuz eder. Bunun bir sonucu olarak muhayyile kâhin için bir ayna hizmetini görür. Kâhinin ilhamı şeytandan geldiği için o, aklî olan şeyleri anlamakta kemal derecesine erişemez. Kâhinlerin en belirgin vasıfları, aşağı derecede olan gaybî âleme ulaşmalarını sağlasın diye vezinli ve secili sözleri[135] icat etmektir ki, eseci', "cin sesi, arı vızıltısı

131 İbn Haldun, el-Mukaddime, I, 244-245.
132 Cevâd Ali, a.g.e., VI, 762.
133 Buhârî, "Menâkibü'l-Ensâr", 26; Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV, 118.
134 Cevâd Ali, a.g.e., VI, 765-766; Mes'ûdî, a.g.e., II, 18; İbn Haldun, a.g.e., I, 421-422.
135 Cevâd Alî, el-Mufassal, VI, 759.

deve homurtusu" mânâlarına gelir[136] ve kâhin bu sesler arasında kontak kurarak secili sözleri okumaya başlar. Bu hareketin bir sonucu olarak kalplerine bir şeyler doğar. Kâhinler bu yabancı vasıtalar yardımı ile diline geleni söyler, bazen doğru söylediği gibi çoğunlukla da yalan söyler. Sözlerine inanılmaz. Çoğu kez gaybdan haber aldıklarını sanarak zan ve tahminlere dalar, süslü sözlerle insanları aldatırlar. Allah'ın Elçisi (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu gibiler hakkında "Bu kâhinlerin vezinli ve kafiyeli sözleridir." demiştir. Yani "Min sec'i'l-Kühhan" buyurmakla bu vezinli sözleri kendilerine aittir demiş ve bu tarzı yasaklamıştır. Yine Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) kâhin olarak tanınan İbn Sayyad'ın hâlini anlamak ve onu sınamak üzere: "Bu iş sana nasıl geliyor? diye sormuş, İbn Sayyad "Elde ettiklerim bazen doğru, bazen yalan oluyor." diye cevap verdiğinde, Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) "Senin bu işin karışıktır, peygamberliğe ise asla yalan karışmaz". demiştir.[137] Çünkü peygamberlik başkaları tarafından yol gösterilmeden ve herhangi bir yabancının yardımına başvurmadan sırf Allah'ın bir ihsanı olarak peygamberin zatının manevî ve ruhanî âlemlerle münasebete geçmesidir.

Bediüzzaman Said Nursî hazretleri, kâhinlerin, başta meşhur Şık ve Satîh olarak, ruhânî ve cin vasıtasıyla gaybdan haber veren ve şimdi medyum denilen, mütevatir sahih bir rivayetle Peygamberin (Aleyhissalâtü Vesselâm) geleceğine ve Fars devletini kaldıracağına açık bir surette haber verdikleri ve şüphe kaldırmaz bir tarzda, yakında bir Peygamberin Hicaz'da zuhurunu mükerrer söylediklerini; ârif-i billâh kısmından, Peygamberin (Aleyhissalâtü Vesselâm) cedlerinden Kâ'b İbn-i Lüeyy ve Yemen ve Habeş padişahlarından Seyf ibni Zîyezen ve Tübba' gibi çok âriflerin, o zamanın evliyaları, pek açık bir şekilde, Muhammed'in (Aleyhissalâtü Vesselâm) risaletinden haber verip şiirlerle ilân ettiklerini bildirir. On Dokuzuncu Mektup'ta, ehemmiyetli ve kat'î bir kısmı yazılmış. Hattâ o padişahlardan birisi demiş: "Ben Muhammed'e (Aleyhissalâtü

136 İbn Manzûr, Lisânü'l-'Arab, IV, 509-511.
137 Müslim, "selâm", 35, 125; Tirmizî, "Tahâret", 102.

Vesselâm) hizmetkâr olmayı, bu saltanata tercih ederim." Birisi de demiş: "Ah! Ben ona yetişseydim, onun ammizâdesi olurdum." Yani, Hazret-i Ali (radıyallâhu anh) gibi fedai bir hizmetkârı ve veziri olurdum. Her ne ise, tarih ve siyer kitapları bu haberleri tamamen neşr ile, bu ârifler, risalet-i Muhammediyeye (Aleyhissalâtü Vesselâm) kuvvetli ve küllî bir şehadetle sadıkıyetine imza basıyorlar.

Hem o ârifler ve kâhinler gibi risalet-i Muhammediyeyi gaybî haber veren ve sözleri işitilen ve şahısları görünmeyen, "hâtif" denilen ruhânîler, pek sarîh bir surette, Muhammed'in (Aleyhissalâtü Vesselâm) nübüvvetinden haber verdikleri gibi, çok muhbirler, hattâ saneme puta kesilen kurbanlar ve sanemler ve mezar taşları nübüvvetinden haber vermeleriyle onun risaletine ve hakkaniyetine imza basıp tarih lisanıyla şehadet etmişler."[138]

Bazılarına göre ise kâhin, sihir yapan kimse, bazılarına göre ise, arraftır. Zan ve tahminle gaybdan haber veren kimsedir. İmam Suyutî'nin "Muhtasaru'n-nihaye"sinde zikredildiğine göre kâhin ilerde olacak hadiselerden haber aldığını ve sırları bildiğini iddia eden kimsedir. Diğer bazılarına göre de kâhin, cinlerden bir dostu olup, kendisine bütün haberleri getirdiğini iddia eden kimsedir. "Nihayet'ül-Hadis"te beyan edildiğine göre Araplarda Şık ve Satıh gibi kâhinler varmış.[139] Bunlardan bazıları kendisinin bir tabiî bulunduğunu ve ona haber getirdiğini söyler; bazılarının da olacak şeyleri bazı mukaddimelerle bildikleri ve gaybdan haber verdikleri rivâyet olunmuştur.[140]

Bazı âlimler, Kur'ân'da[141] anlatıldığı gibi, Hz. Muhammed peygamber olarak gönderilmeden önce gökleri aşarak, gökten haber almalarına engel olmak üzere şeytanlara alevli ateş parçalarının (şihap) atıldıklarından istidlal ederek, Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) zamanından beri kehânetin arkasının kesilmiş olduğunu ileri sürmüşlerdir. Çünkü kâhinler haberleri meleklerden değil, şeytanlardan alırlar. Fakat bu, kehânetin kesilmiş olduğunu is-

138 Bediüzzaman Said Nursi, Şualar, s.1130.
139 Cevâd Ali, a.g.e., VI, 765-766; Mes'ûdî, a.g.e., II, 18; İbn Haldun, a.g.e., I, 421-422.
140 İbn Abidîn, Reddü'l-muhtâr, I, 46.
141 el-Mülk, 67/5; es-Saffât, 37/6-8.

pat etmek için bir delil teşkil etmez. Zira âyet, şeytanların gökten ancak peygamberlerin gönderileceğine dair haberleri almaktan menedilmiş olduklarını ve peygambere gelen vahye ulaşamayacaklarını anlatmaktadır. Üstelik iddia edilen bu yasak, Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) peygamber olarak gönderilmeden önceki döneme aittir.[142] Bundan sonra, bu yasağın kaldırılmış olmasının mümkün olduğu söylenebilir. Görünüşünden anlaşıldığına göre bu doğrudur. Çünkü, peygamberlik güneşi her tarafı aydınlatınca ortada karanlık düşünce ve cevabı bilinmeyen sorular kalmadı. Her bir şeyin ifade ettiği sırlı mânâların şifreleri çözüldü. Gerçekler gün yüzüne çıktı. Kâinatın ifade ettiği anlamlar ifadesini buldu. Artık bundan sonra bu ilim ve bilgilerin nurları sönmüş ve rağbetten düşmüştür. Çünkü vahiy, güneş gibi her nurun aydınlığını karartmıştır.[143]

Bediüzzaman Said Nursi bu konuya şöyle yaklaşmaktadır:

"Aziz, sıddık kardeşlerim,

Evvelen: Çok emarelerle ve bazı hadiselerle kat'iyen tahakkuk etmiş ki, Nurun has talebelerinden bazılarının bir zayıf damarını bulup hizmet-i Nuriyeden vazgeçirmek veya zayıflaştırmak için Nurun ve Nur talebesinin düşmanlarının çok plânları var. Medâr-ı ibret bir iki numuneyi beyan ediyoruz.

Birinci numunesi: Nurlarla şiddetli alâkası bulunan birkaç has kardeşimizin nazarını, fikrini başka tarafa çevirmek veya zevkli ve ruhanî bir meşreple meşgul edip hizmet-i imaniyeye karşı zayıflaştırmak için, bazı şahıslar ispritizma denilen, ölülerle muhabere namı altında cinnîlerle muhabere etmek gibi, hatta bazı büyük evliyalarla, hatta peygamberlerle güya bir nevi konuşmak gibi, eski zamanda "kâhinlik" denilen, şimdi de "medyumluk" namı verilen bu mesele ile bazı kardeşlerimizi meşgul ediyorlar.

Hâlbuki bu mesele felsefeden ve ecnebîden geldiği için, ehl-i imana çok zararları olabilir. Çok su-i istimalâta menşe olmakla

142 İbn Haldun, el-Mukaddime, I, 248.
143 İbn Haldun, a.g.e., I, 248.

beraber, içinde bir doğru olsa on yalan karışıyor. Çünkü, doğruyu ve yalanı tefrik edecek bir mihenk, bir mikyas olmadığından, ervah-ı habîse ve şeytana yardım eden cinnîlerin bu vesileyle, hem onunla meşgul olanın kalbine ve hem de İslâmiyete zarar vermek ihtimali var. Çünkü, mâneviyat namına hakaik-i İslâmiyeye ve akide-i umumiyeye muhalif ihbarat oluyor. Ervâh-ı habîse iken, kendilerini ervah-ı tayyibe zannettirip, belki kendilerine bazı büyük veliler namını verip, İslâmiyetin esasatına muhalif sözlerle zarar vermeye çalışabilirler. Hakikati tağyir edip, safdilleri tam aldatabilirler. Meselâ, nasıl ki güneş, bir küçük cam parçasında ziyasıyla, hararetiyle, şekliyle görünüyor. Fakat o küçücük camın içindeki güneşin o küçücük timsali, kendi namına eğer konuşsa ve dese, "Benim ziyam dünyayı istilâ ediyor. Benim hararetim her şeyi ısıtıyor. Ve küre-i arzdan bir milyon defadan daha büyüğüm" dese, ne derece hilâf-ı hakikat olduğu anlaşılır.

Aynen bu misal gibi, bir peygamber, güneş gibi hakikî makamında iken, o ispritizmanın veyahut medyumluğun cam parçası hükmündeki istidadına göre bir cilvesinin tezahürü, o hakikat namına konuşamaz. Eğer konuşsa, yüz derece muhalif olur. İspritizmanın veya medyumluğun o mazhardaki cüz'î cilvesi, vahyin mazharı olan o mânevî güneşin kudsî mahiyetine hiçbir cihetle kıyas olamaz. Çünkü, esfel-i sâfilîndeki bir cam parçası, mânen alâ-yı illiyyînde olan o mânevî güneşin hakikatini yanına getiremez. Getirmeye çalışmak da hürmetsizlikten başka birşey değildir. Ancak onun makamına karîb olmak için, Celâleddin-i Süyûtî ve bir kısım evliyalar gibi seyr ü sülûk ile terakki ederek o mânevî güneşin sohbetine mazhar olunur. Fakat böyle terakki, Risale-i Nur'un ispat ettiği gibi, peygamberin velâyetiyle bir nevi sohbeti, kendi derecelerine göre ve kendi istidatları derecesinde olur. Fakat nübüvvet hakikati velâyetten ne derece yüksek ise, ispritizma vasıtasıyla veyahut terakkiyat-ı ruhiye cihetiyle mazhar olunan sohbet ve muhabere dahi hiçbir cihette hakikî peygamberle muhabereye yetişemeyeceğinden, yeni ahkâm-ı şer'iyeye medâr-ı ahkâm olamaz.

Evet, dinden gelmeyen, belki felsefenin hassasiyetinden gelen celb-i ervah da, hem hilâf-ı hakikat, hem hilâf-ı edep bir harekettir. Çünkü a'lâ-yı illiyyînde ve kudsî makamlarda olanları esfel-i sâfilîn hükmündeki masasına ve yalanların yeri olan oyuncak tahtasına getirmek tam bir ihanettir ve bir hürmetsizliktir. Âdetâ bir padişahı kulübeciğine çağırıp getirmek gibidir. Belki ayn-ı hakikat ve edep ve hürmet ve istifade odur ki, Celâleddin-i Süyûtî, Celâleddin-i Rumî ve İmam-ı Rabbânî gibi zatların seyr ü sülûk-u ruhanîleri gibi seyr ü sülûk ile yükselerek o kudsî zatlara yanaşmak ve istifade etmektir.

Rüya-yı sadıkada ervâh-ı habîse ve şeytan, peygamber suretinde temessül edemez. Fakat celb-i ervahta, ervah-ı habîse, belki peygamberin lisanen ismini kendine takıp, Sünnet-i Seniyeye ve ahkâm-ı şer'iyeye muhalif olarak konuşabilir. Eğer bu konuşması şeriatın ahkâmına ve Sünnet-i Seniyeye muhalif ise, tam delildir ki, o konuşan ervâh-ı tayyibe değildir. Mü'min ve müslüman cinnî de değildir. Ervah-ı habîsedir; bu şekilde taklit ediyor.

Saniyen: Şimdi Nur talebeleri böyle meselelerde derse muhtaç değildirler. Risale-i Nur her şeyin hakikatini beyan etmiş, başka izahata ihtiyaç bırakmamış. Risale-i Nur onlara kâfidir. Fakat Nur talebesi olmayanların aynı muhaberede, ahkâm-ı şeriat ve Sünnet-i Seniyye esasatına muhalif telkinatı dinlememeleri lâzım ve elzemdir. Yoksa büyük hatâ olur.

Bir İhtar: Bu mektuptaki ruhlarla muhabere meselesine karşı edilen şiddetli tenkit, ecnebîden, fen ve felsefeden ve manyetizma ve ispritizmadan gelen ve mânevî bir şekli giyen bir meşrebe karşıdır. Yoksa İslâmiyetten ve tasavvuf ve ehl-i tarikattan gelen ve bir derece ruhlarla muhabereye benzeyen ve nâehillerin girmesiyle bir derece su-i istimal edilen ve pek az olan bir kısım sofuların sofîliğine karşı değildir. Gerçi onlarda da bir cihette bazılara zarar olabilir. Fakat öteki gibi hiçbir cihette aldatıcı değil ve İslâmiyete hiçbir cihette zarar niyeti yok. Hem o ecnebîden gelen meşrep ise, hem tarikat ve hem İslâmiyet aleyhinde olduğu gibi, o sofuların mesleğini de sukut ettirmeye çalışıyor ve âdileştiriyor.

Ehl-i tasavvufun zayıf ve tam sünneti yerine getirmeyen kısmı dikkat etsinler, kendilerini onlara benzetmesinler."[144]

İslâm fıkhı ekollerinden bazılarının konuyla ilgili hükümlerini belirtmek gerekirse, genel olarak Hanefî mezhebine göre Kahin; şeytanların kendisi için dilediği şeyi yaptıklarına inanırsa kâfir olur. Şeytanların yaptıkları şeylerin hayalden ibaret olduğuna inanırsa kâfir olmaz. İmam Şafiî'ye (ö. 767/820) göre, kâhin yapılmasını istediği şeyleri yıldızların yaptığına inanmak gibi küfrü gerektiren bir şeye inanırsa kâfir olur. Küfrü gerektiren bir şeye inanmazsa kâfir olmaz. İmam Ahmed b. Hanbel'e (ö. 241/855) göre de kâhinin hükmü, sihrin tesirine inananın hükmü gibidir. Ondan bir rivayete göre, bu işle meşgul olan öldürülür. Diğer bir rivâyete göre tövbe etmezse öldürülür.[145]

Bütün bunlardan başka kehânet, bir tür taş falı mânâsına da gelmektedir. Taşa benzer diğer şeylerle de hükmedenler vardır. Birkaç türü olan bu falın, biri yedi taşla olur. Bunlardan her birine bir isim konur. Sonra taşlar avuçta hareket ettirilerek bazı sözler söylenir ve avuç açılarak taşların duruş, diziliş ve şeklinden hayra veya şerre hükmolunur.[146]

Özetle kâhin, çeşitli sebeplerle gaybı bildiğini iddia eden kimsedir. Bundan dolayı kâhin; arraf, remmal ve müneccim gibi birçok nevilere ayrılır.

6. Küçük Taşlarla Fal Bakmak (Tark)

Çoğulu "turuk" olan tark, kelime olarak "çalmak, dövmek, çekiçlemek" anlamlarına geldiği gibi şamar atmak için de kullanılır. Terim olarak ise, küçük taşlarla fal bakmaya denir. Söz konusu kelimeden türeyen "istedrake" fiili bu anlama uygun olarak "küçük taşlarla fal açandan fal açmasını istemek" anlamındadır. Küçük taşlarla fala bakana da kelimenin yapısına uygun olarak "tavarik" denir. Bundan başka tark kelimesi "gece vaktinde bera-

---

144 Bediüzzaman Said Nursi, Emirdağ Lâhikası (2), s.155.
145 İbn Âbidîn, Reddü'l-muhtâr, XI, 46.
146 Kâtip Çelebi, Keşfü'z-zunûn, II, 118.

ber gelmek, saz, müzik aleti her çeşit nağme, ses ve ağız hurma ağacı, [147] akıl zayıflığı, develerin girip kirlettiği su" gibi anlamlara da gelmektedir.[148] Pamuğu yünle karıştırarak ya da küçük taşlarla çakıllar üzerinde çizgiler çizerek kehânette bulunmaya da tark denilmiştir.[149] Bir başka tanıma göre tark, nohut falı gibi taşlarla fal açmak demektir. Genel olarak taş falı denilen tark, yedi taşla yapılır. Taşlar elde karıştırıldıktan sonra yere atılarak aldıkları şekle göre fala bakılır. Hadislerde tark; kehânetin bir çeşidi olarak belirtilmiştir.[150] Çok eski bir tarihe sahip olan falcılığın, eski kültürlerde olduğu gibi, Cahiliye devrinde de geniş halk grupları arasında yaygın olduğu ortadadır.[151]

7. İnsanın Dış Görünüşüne Bakarak Tahminde Bulunma (Firâset)

Firâset kelime olarak; bir işin iç yüzüne nüfuz etme mahareti, görüş, keşfetme, sezme, ileri görüşlülük, tahmin ve anlamada dikkatli düşünüp isabet etme gibi anlamlara gelir. Firâset kelimesi dar anlamda, insanın dış görünüşüne bakarak onun ahlâk ve karakteri hakkında tahminde bulunmayı ifade eder. Firâset, fera-se fiilinden türemiştir ve "kitabet" vezninde bir isimdir. Rey, zan ve idrakte dikkati nazar ederek isabetli olmaya da denir.[152]

Firâset, terim olarak insanları huy açısından değerlendirirken, yaratılıştan gelen renk, şekil, konuşma ve uzuvlarını göz önüne alarak hüküm verilen bir fal türüdür. Aynı zamanda firâset, olaylar arasındaki herkesin fark edemeyeceği gizli ve karmaşık olan benzerlik ve münasebetleri, doğuştan sahip olduğu bir kabiliyetle meleke kazanma gibi kazanılan tecrübelerle de istikbâle dair bazı olaylar hakkında önceden tahminlerde bulunma, Allah vergisi olarak sıradan insanlardan farklı bir zekâ

147 Fîrûzâbâdî, Kâmûs, III, 928-929; el-Âlûsî, Bülûğu'l-ereb, III, 323-325.
148 Cevâd Alî, a.g.e., VI, 782-783.
149 İbn Manzûr, Lisânü'l-'Arab, X, 215.
150 Ebû Dâvûd, "Tıb", 23.
151 Cevâd Ali, a.g.e., VI, 789.
152 İbn Manzûr, Lisânü'l-'Arab, VI,160; Fîrûzâbâdî, Kâmûs, II, 978; Râgib el-İsfahânî, el-Müfredât, s.186.

ve idrak üstünlüğüne sahip olduğu kabul edilen bazı özel insanların kendisindeki bu kabiliyetle diğer insanların hâllerini ve eşyanın hakikatini anlayabildikleri keramet cinsinden bir sır, içe doğuş, düşünce, zan, sezgi ve bu içe doğan şeylerde isabet etme anlamına da gelmektedir.[153] Firâset, insanın yaratılışında bulunan gizli mânâları keşfetme ve akıl yürütme gücü diye de ifade edilmiştir.

Firaset özellikle eskiden cariye ve köle satın almakta kullanılmıştır. Firâset, kıyâfet ilminden daha eski çağlara dayanır.[154] Örneğin, gerçekle uyuşmayan bu fala göre insanlar; saçları yumuşak olanlar kötü huylu ve korkak; saçı sert ve kıllı olanlar cesur, yiğit; gözleri büyük olanlar hilekâr ve hırsız; küçük gözlü olanlar utanmaz ve arsız kabul edilir. Yine bu fala göre insanın elinde, ayağında veya alnında bulunan çizgilerin uzunluğu, kısalığı, genişliği ve yakınlığı o kimsenin ömrünün uzun veya kısa olacağına, mutluluk ve mutsuzluk içinde yaşayacağına bir işarettir.[155]

8. Gelecek Hakkında Önceden Tahminde Bulunmak (Irâfet)

Irâfet, kelime olarak "tanımak, anlamak, bilmek" mânâlarında "kitabet" vezninde bir mastardır. Bu kökten türemiş bir isim olan "arraf" ise, kâhinlik yapan, gaybı bildiğini söyleyen anlamında kullanılmıştır. Arraf, bu mânâda kâhin kelimesiyle eş anlamlıdır.[156] Kaynaklarda arraf ile kâhin aynı mânâda kullanıldığı gibi farklı anlamlarda da kullanılmıştır. Arraf, olaylar arasındaki herkesin fark edemeyeceği karmaşık ve gizli olan benzerlik ve temel özellikleri doğuştan gelen özel kabiliyetleriyle hissederek, aynı zamanda kazandığı tecrübelerle geleceğe ait bazı hâdiseler hakkında önceden tahminlerde bulunabilir. Normal insanlardan farklı bir zekâ ve idrak üstünlüğüne sahip olduğu kabul edilen arraf, bu gücünü ilgili konu üzerinde yoğunlaştırarak olaylar arasındaki

153 Zebîdî, Tâcü'l-'arûs, VIII, 395.
154 Cevâd Alî, a.g.e., VI, 774.
155 Kâtip Çelebi, Keşfü'z-zunûn, II, 1241-1242.
156 İbn Manzûr, Lisânü'l-'Arab, IX, 237.

ilgiyi, mevcut olayların gelecekte doğuracağı neticeleri bulmaya çalışır.[157] Bu insanların fıtratından gelen kabiliyet veya tecrübe sayesinde geleceğe ait verdikleri haberler bazen doğru çıkabilir; fakat her söylediklerinin doğru olması mümkün değildir.

*Ragıb el-isfahânî'*nin (ö. 502/1108) bu konudaki görüşü şöyledir: "Kâhin, gizli geçmiş haberleri bir çeşit zan ile haber veren, arraf ise, gelecek haberleri yine bir çeşit zan ile haber verendir.[158] Bu iki sanat bazen hata eder, bazen isabet eder. Zanna dayandıkları için Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem), 'Her kim arrafa veya kâhine gider de onun dediğini tasdik eder, onaylarsa, o Ebû'l-Kasım'a indirilmiş olanı inkâr etmiş demektir.'[159] buyurmuştur."

Sonraki dönemlerde eskisi kadar olmamakla birlikte daha çok kayıp eşya hakkında bilgi almakta; ilaç ve tedavide arraf gibi şahıslardan faydalanılırdı. Kur'ân'da arrafla ilgili bir şey yoktur.

Irâfete, su falı da denilmektedir. Irâfet su ile dolu bir kaba, billûr gibi parlak bir topa, yuvarlak parıldayan saydam küreye veya berrak şeylere bakılarak görülen renk ve şekillerden anlam çıkarılan fal türüdür. Bu tür fala bakanlara "arraf" denilmiştir.[160] *Hattâbî* (ö. 388/998) arrafı, çalınan ve kaybolan malın yerini bulacağını iddia eden kimse olarak tarif etmiştir.[161] Bazı bilginler de soru soran kimsenin söz, fiil ve davranışlarından hareket edip küre, su, çakıl taşları vb. gibi vasıtaları kullanmak suretiyle gayba ait işleri bileceğini iddia ederdi ki buna özellikle "arraf" (çok bilen) ismini verirlerdi. Çalınmış olan veya kaybolan bir şeyin yerini bildiğini iddia eden bir kişi gibi.

Gaybdan haber vermek amacıyla bakılan bu falın bir çeşidi de şöyledir: Küçük bir çocuğun sağ elinin başparmağına bir damla siyah mürekkep damlatılarak bazı duaları okuduktan sonra çocuğa gördükleri anlattırılarak yorumlanır. Bir başka ırâfet falı da, içinde yaşanılan zamanda meydana gelen bazı olaylarla, gelecek-

157 İbn Haldun, Mukaddime, s.97.
158 Râgib el-İsfehânî, el-Müfredât, s.496.
159 Müslim, "Selâm", 125; Ahmed b. Hanbel, II, 429, IV, 68, V, 380.
160 Kâtip Çelebi, a.g.e., II, 1131-1181.
161 Hattâbî, Me'âlimü's-sünen, V, 367.

te olacak birtakım olayları akıl yürüterek bilmektir. Bu fal türüyle uğraşanın çok tecrübe sahibi olması gerekir. Meşhurlarından biri Arraf-ı Yemâme'dir.[162]

Anlatıldığına göre *Büyük İskender* (m. ö. 323) İran şahı ile karşı karşıya geldiğinde *III. Dârâ* (ö. m. ö. 370) ona: "Askeri savaşa sokup öldürtmektense, seninle boy ölçüşüp sonucu ona göre tayin edelim, ya sen beni öldürürsün ya da ben seni" demiş. Bu söz, İskender'i çok sevindirmiş. *Şah Dârâ*, önce kendisinin ölümünü ağzına aldığından gerçekte öyle olmuş.[163] *Harun Reşid*'in (ö. 193/809) çalınan hazinelerini bulmak için arrafların gayretine dair haberler bilinmektedir.[164]

9. Vücuttaki Organların, Uzuvlarının

Hareketinden, Seyirmesinden Bazı HAdiselerin Zuhur Edeceği Manasını Çıkaran (İhtilac)

İhtilac, kelime olarak bir şey hakkında "şüpheye düşmek, titremek, titreşmek, göz gibi herhangi bir organın veya vücudun seğirmesi, kalbi his ve duygu kaplamak, kederle ve gamla dolmak, gözle gamzeyle işâret etmek ve sütten kesmek" gibi mânâlara gelir.[165] Kısacası; "kişinin elinde olmadan, iradesi dışında azalarının refleksi, hareket etmesi veya vücudunun titremesi," demektir.[166]

Terim olarak ise ihtilac, vücuttaki organların hareketinden, insanın bazı uzuvlarının oynamasından, bazı hadiselerin zuhur edeceği mânâsını çıkarmak demektir. Meselâ, göz seğirmesi, kalbin daralması, hiçbir sebep yokken birden insanın kederlenip içinin gamla dolması, kulağın çınlaması, gözün seğirmesi, ayakların kaşınması gibi hadiseleri, sıkıntılı bir habere, kötü bir olaya haberci saymak, teşeümde bulunmaktır.[167] Bu tür inanışlar, halk

162 Cevâd Alî, a.g.e., VI, 773; Âlûsî, a.g.e., III, 313.
163 Taşköprüzâde, Miftâhu's-sa'âde, II, 287; Kâtip Çelebi, Keşfü'z-zunûn, II, 1181.
164 Kannûcî, Ebcedü'l-'ulûm, II, 379.
165 Fîrûzâbâdî, Kâmûs, I, 738; İbn Manzûr, Lisânü'l-'Arab, II, 257-259; Zebîdî, a.g.e., II, 348.
166 Tehânevî, Keşşâfu istilahâtü'l- fünûn, I, 310.
167 Zebîdî, a.g.e., II, 348.

arasında oldukça yaygındır ve göz seğirmesi gibi tabirler kullanılagelmiştir.

Bu hususta yazılmış birçok kitap vardır. Bunlara "ihtilaçnâme" veya "Kütüb-i ihtilaç" denilmektedir. Halk arasında da meşhurdur. Bu ilmi bazıları Zülkarneyn'e, bazıları da Danyal'a (aleyhisselâm) nisbet etmişlerdir. Fakat bu konuda ne naklî ne de aklî delil istinadı vardır. Bu ilme dair de Türkçe'de birçok eser yazılmıştır. [168]

10. Koyun Kemiğine Bakarak Yapılan Fal Türü (Kıtfe)

Çoğulu "ektaf" olan kıtfe veya ketif, kelime olarak "kürek, kürek kemiği" anlamına gelir. "Kettaf" ise kürek kemiğine bakarak bazı hükümler çıkaran kimse demektir.[169]

Istılâhta kıtfe, "şane-i kusfend" denilen koyun kemiğine bakmak suretiyle yapılan bir fal türüdür. Fal bakıcıların kemikteki değişik renk ve çeşitli hatlara bakıp bundan muhtelif mânâlar çıkararak birtakım hükümler vermesidir. Meselâ, kırmızı hat kan döküleceğine; sarı hat hastalığa; yeşil bolluk ve ucuzluğa; siyah da darlık ve kıtlığa işaret ve delalet eder. İslâmî kanaat bunun da tıpkı müneccimlerle ilgili hükümler gibi, vehim ve safsatadan ibaret olduğunu söylemektedir.[170]

11. Canlıların Toprakta Bıraktıkları Ayak İzinden Anlam Çıkarma (Kıyâfet)

Kıyâfet, Arapça "kâ-fe" kökünden türemiş bir isim olup kelime olarak "birinin, bir şeyin izini takip etmek" manasına gelmektedir.[171] Istılah olarak ise kıyafet; insan, at, deve, katır, merkep vb. canlıların yumuşak topraklı yolda giderken bıraktıkları ayak izinden birtakım anlamlar çıkarma ilmidir. Bu işi yapana da "Kâif" denilmiştir. Öldürme, hırsızlık, kaybolma olaylarında çok

168 Hacı Hâlîfe, Keşfü'z-zunûn, I, 31-32.
169 İbn Manzûr, Lisânü'l-'Arab, XIII, 373.
170 Hacı Hâlîfe, a.g.e., II, 1365-1366.
171 İbn Manzûr, Lisânü'l-'Arab, XIII, 392.

işe yarayan bir bilgi kolu idi. Araplar bu dalda o kadar ileri gitmişlerdi ki bazı kâifler, gördüğü bir insanın ayak izinden, izi bırakanın genç veya yaşlı, kadın veya erkek, kız veya dul olup olmadığını hatta gebe veya normal olduğunu anlayabilirdi.[172] Araplarda "Beni Müdlic" kabilesi hatta bu kabile içinde de "Mürreoğulları" kolu, ilm-i kıyafette meşhur idiler. Bu yüzden kâifin Benî Müdlic kabilesinden ve onlar içinde de Mürreoğullarından olması tercih edilirdi. Mürreoğulları bir devenin ayak izinden kime ait olduğunu çıkarır, bir insanın izinden de o kişinin hangi milletten olduğunu tayin ederlerdi.[173]

Bununla ilgili olarak bir de "Kıyâfet-i beşer" denilen ilim vardır ki, şüphe edilen hâllerde bir çocuğun, babasından olup olmadığını belirlemek için kullanılırdı. Diğer bir deyişle kıyâfet nesep tayininde de başvurulan bir ilimdi. Bu şu şekilde yapılırdı: Kâif ellerini erkek çocuğun pehlu (yan, böğür) kemiğine kor, dikkatli bir şekilde dokunarak, sayısını anlar; aynı şekilde de babasının kemiklerine dokunarak ikisinin durumları arasında farklılık görürse çocuğun, o babadan olmadığına, benzerlik görürse o babadan olduğuna hükmederdi. Bu hususta işi yapan kâifin tecrübeli ve işinin ehli olması ki; soyu bilinenlerde çok tecrübe etmiş bulunması işinin ehli olması esas şart sayılırdı. İslâm dini kıyâfete sahih nazariyle bakar. Hatta İmam-ı Şâfî'i[174] bir çocuğun nesebinde şüphe (iştibah) olduğu zaman kıyâfete müracaat etmiştir. Kıyâfet hakkında Keşf-üz-zunûn'da bir hayli malûmat yer almaktadır.[175]

Kıyafet ilmi sadece nesep tayini için tatbik olunan bu şekilden ibaret kalmamış; konuyla ilgili yazılan birçok "Kıyâfet-nâme" adlı eser yazılmıştır. Bunların en meşhurları "Reml-i Hz. Ali", "Risale-i Falnâme li Câ'fer-i Sâdık", "Tefe'ül-nâme-i Muhyiddîn-i Arabî" dir. Türkçe'de Hamdullah'ın manzumesi gibi birçok kıyâfetnâme yazılmıştır.[176]

172 Taşköprüzâde, Miftâhu's-sa'âde, II, 283.
173 Neşet Çağatay, İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Cahilîye Çağı, s. 145.
174 İmam Şâfi'i'nin "el-kiyâfe" adli eserini Akşemseddin'in oğlu şair Hamidullah Hamdi (ö.909) ve şeyh Ömer-ül-Hâlvetî (ö.1030) de bu eseri nazmetmiştir. (bk. Keşf-üz-zunûn, I, 1367).
175 Kâtip Çelebi, a.g.e., II, 1366-1367.
176 İ. Hikmet Ertaylan, Falnâme, 34-36.

12. Gaybı Bilmek İçin Kum veya Kağıt Üzerine Çizilen Çizgilerden Anlam Çıkarmak (İlm-i Remil)

Reml veya remil, kelime olarak "yemeğe kum katmak, buğdaya kum karıştırmak, serir vs.yi ziynetlerle bezemek, elbiseyi kanla lekelemek, kana bulamak" mânâlarına gelir.[177] Remilciler eskiden kâğıt yerine kum kullandıkları, nokta ve çizgileri parmakla kum üzerine çizdikleri için bu adı almışlardır. Sonradan bu işâretler kâğıt ve tahta üzerinde yapılır ve ona göre hüküm çıkarılırdı. Remil; kum, ufak çakıl, gibi toprak çeşidi mânâlarına da gelir.[178] Hatt ise, "bir nesneyi yukarıdan aşağıya indirmek, inmek, düşmek, azalmak, düzgünce dizmek, nakşetmek" mânâlarına gelir. "Remmal" remil falı atan şahsa verilen isimdir.

Remil, ıstılah olarak halk kesiminden bazı insanların gaybı anlamak ve varlıkların hâllerini öğrenmek için icat ettikleri bir çeşit fal sanatıdır. Bir diğer tanıma göre remil, kum üzerine çakıllarla değişik çizgiler, hatlar çizerek veya kumu yukarıdan bırakıp yerde meydana getirdiği şekillerle bakılan bir fal çeşididir. Remilciler, bilinmeyen bir şeyi bilmek istediklerinde kâğıt, kum veya un üzerinde rastgele çizgiler çizerler. Birtakım çizgi ve noktalardan meydana gelen şekillerle malum kaidelere göre harfler çıkarırlar ve bunlardan ileride olacak şeylere delâlet eden cümleler kurarlar. Kâğıtlar üzerine de çizilir ki hiçbirinin delil ve temeli yoktur.[179]

Remilciler, bu ilmin bazı peygamberlerden kalma bir ilim olduğunu iddia ederler. Diğer bazı sanatların bir peygambere nisbet olunması gibi, remlin de Danyal (aleyhisselâm)'a veya İdris (aleyhisselâm)'e nisbet[180] edildiği zamanlar olmuştur. Bu itibarla onun meşru bir ilim olduğu da iddia edilmiştir. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den "Peygamberlerden biri çizgiler çiziyordu; her kimin çizgisi onun çizgisine benzer ise, bu çizgi o peygamberin

177 Fîrûzâbâdî, Kâmûs, III,1332-1333.
178 İbn Manzûr, Lisânü'l-'Arab, XI, 294-295.
179 Cevâd Alî, a.g.e., VI, 783.
180 İbn Haldun, Mukaddime, I, 427; Kâtip Çelebi, Keşfü'z-zunûn, I, 428.

çizgisi sayılır."[181] şeklinde rivâyet edilen bir hadis remlin şer'i bir ilim olduğunu iddia edenler tarafından delil olarak ileri sürülmüştür. Fakat zannedildiği gibi, bu, remlin şer'i bir ilim olduğunu ispat etmez. Çünkü hadisin asıl mânâsı; "Peygamberlerden biri yazı yazar, yazı yazdığı sırada ona vahiy gelirdi." demektir. Yani peygamber, vahyin gelmesine bu yazı ile tevessül etmiş olacaktır. Her kimin yazısı anlam itibariyle o peygamberin yazısına benzer ise, o kimsenin yazısı doğrudur. Çünkü bu yazıyı yazdığı çağda o peygambere vahyin gelmesi bu yazının doğru olduğunu teyit etmiş sayılıyor, fakat bu yazının vahyin gelmesi çağına rastgelmesi itibara alınmadan bu yazının doğruluğu ispat edilmek istenirse, bu hüküm sağlam bir hüküm değildir. İşte hadisten asıl kastedilen mânâ budur.[182] İbn-i Hacer'in "Fetâvâ"sında bu ilmi öğrenmenin ve öğretmenin şiddetle haram olduğu beyan edilmektedir. Çünkü bu ilimde avam tabakasını aldatarak remilcinin gaibi bilmek hususunda Allah'a ortak olduğuna ilhâm vardır. Bunun kesin olarak haram olduğu malumdur.[183]

İnsan, tarihin her devrinde ve geleceğe ait olayları önceden öğrenmek istemiştir. Kehânet ve falcılık, insanın bu arzusuna bir cevap olarak ortaya çıkmıştır. Arapların Ezlâm -fal okları-, Fas ve Rum'un tavla ve satranç oyunları, remilleri (nokta ve çizgileri) ve tencimleri (yıldızlardan bilgi alma) gibi şeyler, hep birer kehânet araçlarıdır.

13. Gök Cisimlerinin Hâl ve Hareketlerinden Değişik Yorumlar Çıkarma (İlm-i Nücum)

İlm-i ahkâm-ı nücûm, ilm-i ahkâm, ilm-i tencim ve ilm-i necâme gibi değişik isimler ile anılan "ilm-i nücûm", güneş, ay ve yıldızların yerlerini ve hareketlerini izleyerek diğer özelliklerine aşina olarak ne hâlde olduklarını tespit etmeye çalışan bir ilimdir. Bu şekilde yani görünüşte duyular yoluyla gök cisimlerinin sayı,

181 Müslim, "Selâm", 35; Ebû Dâvûd, "Tıb", 23.
182 İbn Haldun, a.g.e., I, 278-279.
183 İbn Âbidîn, Reddü'l-muhtâr, I, 44.

hareket ve özelliklerini tesbit etmeye çalışan müsbet bir ilimdir. Müneccim ise yıldızların doğuş ve batışına ve hareketlerine bakarak ileride olacak hâdiseleri bildiğini iddia eden kimsedir. [184] Bu ilmin Arap Yarımadası'nın güney kesiminde yaygın olduğu bilinmekte ve buraya Yemen civarlarından geldiği tahmin edilmektedir. Çünkü, Yemen'de Sabiîlik yaygındı. Sabiîler, ise dünyada olan hadiselerin, gökteki yıldızların konum ve hareketleriyle ilgili olduğuna inanmaktaydılar.[185]

Hazreti İbrahim'in (aleyhisselâm) peygamber olarak gönderildiği Babil halkının önceleri ruhlara ve meleklere ibadet eden, daha sonra da yıldızlara, aya, güneşe ve bunlar adına yapılmış putlara tapan kimseler olduğu rivayet edilmektedir. Günümüze kadar gelip ulaşan ve özellikle inancı zayıf kimseler arasında yaygınlaşan yıldız falına inanma ve yıldızların gücüne sığınma da onlardan kalmıştır. Kendisiyle alâkalı âyet-i kerimelerde açıkça görüleceği üzere, Hazreti İbrahim, muhataplarını iknâ etmeye çalışırken sık sık ay, güneş ve yıldızlara atıfta bulunmuş; böylece o dönemde öne çıkan ve devrin insanlarınca değer verilen meseleleri de nazara vermiştir. Cinleri yardım için çağırma gücüne sahip olduklarına ve bazı gizli güçleri diledikleri gibi kullanabileceklerine inanan Babilliler, bu yönleriyle Mısır medeniyeti üzerinde de çok büyük izler bırakmışlardır. Babil'den kalan falcılığı ve sihirbazlığı daha da ileri götüren Mısırlılar çoğu meseleleri büyüyle halletmeye çalışıyor, gözbağcılık yapıyorlardı.[186]

Falın bu çeşidi, yıldızların konum ve tesirlerini inceleyerek, insanın kaderini önceden bilmeyi amaçlayan ahkâm-ı nücûm (astroloji) adıyla bilinen bir ilim koludur. Bu konuda birçok eser verenler vardır.[187] Yirminci asrın başlarına kadar bu sanat, astronomi ve astroloji, birbirinden ayrılmadan beraber mülâhaza edilmiş ve aralarında ayrım yapılmayarak her ikisine birden ilm-i

184 Taşköprüzâde, a.g.e., I, 337; Kâtip Çelebi, a.g.e., II, 1930.
185 İbn Kayyim, Miftâhu dâri's-sa'âde, II, 132.
186 M. Fethullah Gülen, "Kırık Testi" 22-08-2005 tarihli makale, Herkül.org
187 Muhyiddîn-i Mağrîbî, "Câmiu's-Sağir"; Küşyar, "Kitab-i Mahmil-i Usul"; Ebû Ma'şer, "Edvar", gibi.

nücûm ve bu işle uğraşana da müneccim denilmiştir. Ancak astronominin müsbet bir ilim keyfiyetini kazanmasından sonra, bu iki ilim birbirinden ayrılmıştır.

İlm-nücûm diye isimlendirilen, edebiyatta ve günlük yaşamda eskiden beri sözü edilen yıldızların çeşitli durum ve hareketlerinden anlamlar çıkarılarak bakılan bir sanattır. [188] Elde edilen verilere göre olayların hayır ve şer durumuna göre karar verilen fal niteliği taşır. Bu bilgiyle yıldızların kuvvet ve tesirlerinden tahminde bulunma ile unsurlar âleminde varlıklardaki olup bitecek durum ve olayları olmadan önce bileceklerini iddia ederler.[189] Nücûm ile uğraşmanın doğru olmayışı ve elde edilen bilgilerin zayıflığı, gayesinin bozukluğu astroloji hakkında olumsuz kanaat verir.

Yıldızların hareketlerinin insan üzerinde etkilerinin olduğuna inanan Cahiliye Arapları, semayı dikkatle gözetliyorlardı. Ay, güneş tutulması ve yıldız kayması gibi olayları, önemli şahısların doğum ve ölümlerine belirti olduğuna inanıyorlardı.[190] Bu tarz yorumları Cahiliye şairlerinin şiirlerinde de görüyoruz.[191] Cahiliye Arapları müneccimlerin gökteki değişiklikleri bilmekle kalmayıp, gök cisimlerine bile hükmettiklerine inanırlardı. Bir müneccimin yağmur yağdırma, rüzgâr estirme, sis çıkarma gibi güçlerinin olduğuna inanırlardı.[192]

Farâbî yıldız ilmini ikiye ayırmıştır: Birincisi; Yıldızlardan çıkarılan hükümler ilmi. Bu ilim, yıldızların gelecekte meydana çıkacak şeyler ile mevcut, geçmiş şeylerden birçoklarına delâlet etmesini araştıran ilimdir. İkincisi ise, müsbet yıldızlar ilmidir. İlimler arasında kabul gören, yıldız ilmi budur. Birincisi ise ancak rüya tabiri, falcılık, bakıcılık vb. insana olacak şeyi haber verme gücünü, kuvvet ve maharetini kazandırmayı sağlar. Bir işe başlarken iyi veya kötü zamanı tayin etmekte de kullanılan bu

188 Kannûcî, Ebcedü'l-'ulûm, II, 551.
189 İbn Haldun, a.g.e., III, 113.
190 Buhârî, "Salâtü'l-Küsûf", 13; Müslim, "Selâm", 35.
191 Cevâd Alî, el-Mufassal, VI, 804-805.
192 Cevâd Alî, a.g.e., VI, 805.

fal, yıldızların delâleti ve feleklerdeki durumları, diğer unsurlara olan tesirleri, birbiriyle karşı karşıya gelmeleri veya birbirine yaklaşmaları gibi hâllerde, bu yıldızların tabiatlarının birbirine karışmasının tesiriyle bir mizacın husule gelmesinden ve bu mizacın atmosfere de bıraktığı tesirden tahminde bulunarak, gaybî olan hâl ve olayları haber verdiklerini söylerler.[193] Yine hidâyet sahibi el-Mergınânî'nin (ö. 593) "Mecmûu'n-nevâzil" isimli kitabında zikrettiğine göre de "ilm-i Nücûm," aslında güzeldir ve zem edilmiş değildir. İlm-i nücûm iki kısımdır:

a) Birinci kısım hesap yani matematik ile yapılanıdır ki bu haktır. Nitekim bunun hak olduğunu Kitabullah beyan etmektedir. Çünkü Allah Tealâ mealen "Güneş ve ayın hareketi hesap iledir."[194] buyurmuştur. Astronomi ve kozmografya gibi gökteki varlıklardan bahseden ilimlerin kehânetle bir ilgisi yoktur.

b) İkinci kısım ise sadece aklî istidlâl ile yapılanıdır. Şöyle ki: Allah Tealâ'nın kaza ve kaderiyle seyir ve hareket eden yıldızlara bakıp birtakım hadiselerin olacağına istidlâl etmektir. Bu, doktorun nabza bakarak insanın hasta olup olmadığına istidlal etmesine benzer ki, bu kısım da câizdir. Eğer yıldızların seyir ve hareketiyle meydana gelen hadiselerin Allah Tealâ'nın kaza ve kaderiyle olduğuna inanmazsa yahut istidlal yoluyla değil de mücerret ilm-i gaybı bildiğini iddia ederse küfrüne hükmedilir.[195]

İbn Haldun'un (ö. 780/1378) belirttiğine göre müneccimler, gaipten haber veren kimseler değildir. Çünkü onların bu iddiaları zan ve tahmine ve güneşin bazı burçlarda ve ayın bazı safhâlarında bulunması ile ikisi arasındaki çeşitli durumlar veya bir kısım yıldızın ikili, dörtlü ve daha fazla sayıda toplu hâlde bir araya gelmesi anı, feleklerin hâl ve vaziyetlerinin unsurlara tesirine ve bu tesirlerden havada belli bir mizaç ve tabiat husule gelmesine dayanır ki bu, istenilen uygun zamanın zan ve tahminini belirtir.

193 Fârâbî, İhsâü'l-'ulûm, s. 97.
194 er-Rahmân, 55/5.
195 İbn Âbidîn, Reddü'l-muhtâr, IX, 50-51.

Müneccimler gaybî hâlleri idrak etmekten uzaktır ve onların bu iddiaları batıl ve yanlıştır. Onların yaptıkları şey, sadece zan ve tahmine dayanmaktan ibarettir. İnsanın doğduğu günü dikkate alarak o günkü göğün durumu, yıldızların konumu ve insan üzerindeki etkilerinden hareketle onun kaderi hakkında yorum yapma işi tahminden başka bir şey değildir.[196]

Bir kısım İslâm âlimleri yıldızlar[197], mevkileri[198] ve menzilleri[199] hakkındaki âyet ve hadisleri[200] delil getirerek ilm-i nücûmun câiz olduğu görüşünü savunmuşlardır. Diğer kısım bilginler ise, Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) ilm-i nücûmu yasakladığını gösteren hadislerin bulunduğunu[201], bu ilmi kabul edenlerin ileri sürdükleri âyet ve hadislerin ise astronomi hakkında olduğunu, Hz. İbrahim'in En'am sûresinde[202] geçen "batıp gidenleri sevmem" sözü gibi, onların mantığıyla delil getiriyor gibi görünerek tekliflerinden memnun olmadığını ifadeye yönelik olduğunu söyleyerek bu ilimle uğraşanların Allah'a şirk koştuklarını iddia etmişlerdir.[203] Lemaat adlı eserinde Bediüzzaman "Esbabperesti, nücumperestlik, sanem-peresti, tabiatperestlik şirkin birer nev'-idir; dalâlette birer çâh." diyerek putperestlik gibi şirkin bir türü ve dalalet olduğunu beyan etmişlerdir.[204]

Buraya kadar zikredilen fal çeşitlerinden başka el falı (avuç içindeki çizgilerden kişinin şahsiyetini ve geleceğini yorumlamak), çay falı (çay bardağının dibindeki çay yapraklarının gösterdiği şekillere bakarak gelecek olayları bilmeye çalışmak), kahve falı (kahveyi içtikten sonra fincanı ters çevirip telvenin aldığı şekillerden anlam çıkarma), bakla, bulut, ateş, rüzgâr, tuz, kâğıt, iç organlar, kum, zarf, su, rüya, vb. daha pek çok fal çeşidi tarihte veya günümüz milletlerinde mevcuttur.

---

196 İbn Haldun, Mukaddime, I, 277.
197 en-Nahl, 16/16; el-Fussilet, 41/16; en-Necm, 53/1.
198 el-Vâkıa, 56/7.
199 Yûnus, 10/5.
200 Şevkânî, Fethu'l-kadîr, II, 145.
201 Buhârî, "Salâtü'l-Küsûf", 13; Ebû Dâvûd, "Tıb", 22.
202 el-En'âm, 6/88-89.
203 Elmalılı, a.g.e., VI, 4060.
204 Bediüzzaman Said Nursi, Lemaat, 320.

14. Kitap Falı

Bilhassa kutsal kitapları veya Mesnevî-i Mevlanâ, Divân-ı Hafız, Gülistan-ı Sâdî, Hafız-ı Şirazî veya bu türden bazı kitaplarla, meşhur şairlerin divânlarından açıp bulunulan yerdeki ifadeleri yorumlama işidir. Sadece dinî açıdan kabul gören tefe'ül'de hayra işaret vardır. Oysaki diğer fal türlerinde hem hayra hem de haram kılınan teşeüm yani şerre, kötüye yorma söz konusudur. Hüseyin-i Kefevi[205] yazdığı eserinde değişik zamanlarda birçok önemli şahıs tarafından Hafız Şirazî'nin "Divan"ından açılan tefe'üller hakkında örnekler vermiştir.[206]

15. Kur'ân Falı

Kur'ân falı (tefe'ülü), adından da anlaşılacağı üzere doğrudan Kur'ân'ın rastgele açılması suretiyle bakılan faldır (tefe'üldür). Esas olarak aynı ise de değişik şahısların okudukları duaların farklı olması nedeniyle bazı çeşitleri vardır, ama hepsinin esası ve sonucu aynıdır. Kur'ân'dan tefe'ül edecek şahıs abdest alarak bazı âyetlerle fala ait duaları okur, usulünce Kur'ân'ı açtıktan sonra sahifedeki yedinci satıra baktığında veya gözüne çarpan ilk âyetin mânâsından çıkan sonuç ile tefe'ül edilir. Edebî ve tarihî kaynaklarda bu tür tefe'ülle ilgili pek çok bilgi bulunmaktadır.[207] Rivayetlere göre II. Mehmet,[208] 1446'da tahtı babasına terk edip Mânisa'ya dönmek zorunda kaldığında Molla Hüsrev kendisini teselli etmek için Kur'ân'dan tefe'ül etmiş, pek yakında yine padişah olacağı müjdesini vermiştir.[209] Özellikle sıkıntılı zamanlarda çok yaygın olarak başvurulan bu usul, Kur'ân'ın anlaşılıp muhtevasının hayata uygulanmasını engellememesi gerekir. Bunun için Mehmet Akif şöyle demiştir:

"İnmemiştir hele Kur'ân bunu hakkıyla bilin,
Ne mezarlıkta okunmak ne de fal bakmak için!"[210]

205 Hüseyn Kefevî, Sevânihü't-tefe'ül ve levâyihü't-tevekkül, Süleymâniye Ktp., vr. 58b-59b. No. 821.
206 Hâlil Ersoylu, İslâm Medeniyeti Mecmuası, sy. V/2, s. 72.
207 Hamîdî Külliyatı, İÜEF yayınları, sy. II, s. 70.
208 Osmanlı Padişahı, Fatih Sultan Mehmet (1432-1481).
209 İ. Hikmet Ertaylan, Falnâme, s. 8.
210 M. Akif Ersoy, Safahât, s. 170.

16. Kur'a Falı

Bu fal türünün de, İslâm'da kabul gördüğü söylenebilir. Nitekim fal ve tıyarenin bütün şekilleri haram kılındığı hâlde Kur'a'nın tümü haram kılınmamıştır. Bu falda bazen kur'a taşları, bazen de bir kâğıt üzerine yazılmış noktalar ve o noktaların meydana getirdiği şekiller üzerinde durulmuştur. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kur'a falını savaşa giderken hangi hanımını yanına alacağını belirlemek için kullandığı rivâyeti vardır.[211]Bu konuyla ilgili Hz. Aişe'den şu rivâyet nakledilir. "Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir sefere çıkacağı zaman kadınları arasında kur'a çeker, kur'a kime çıkarsa onu yanında götürürdü."[212]

211 İ. H. Ertaylan, Falnâme, s. 25.
212 Buhârî, "Şehâdet", 15, 30; Müslim, "Tevbe", 56; Nesâi, "Tahâret", 1194.

Üçüncü Bölüm

FALNÂME

FALNÂME

Fal bakma ve baktırmanın sâri bir hastalık gibi bütün toplumlarda yaygın bir gelenek hâlini aldığı görülmektedir. İslâmî ilimler arasında kendisine özgü bir yer oluşturan falın, sosyal faaliyetlerin tatbik edilip edilmemesine, tesir edecek bir unsur halini almaya başlamasında, toplumun hemen her kesiminde, en hususi işlerden ava veya sefere çıkmak gibi resmî, önemli kararlar alınacağı zamana ve daha başka toplumsal faaliyetlere kadar âdeta bir danışma ve iyiye yorma vasıtası olarak kabul görüp yaygınlaşmasında, "Tıyarenin aslı yoktur, onun en iyisi faldır"[213] mealindeki hadisten çıkarılan müsamahakâr yorumun rol oynadığı söylenebilir.[214]

Devlet ricâli ve özellikle padişahlar katında çeşitli türleriyle fal ve falcılığın rağbet kazanmasının bir sonucu olarak fala bakmayı öğreten, bu iş için kullanılacak metinlerin de yer aldığı fal kitaplarının hazırlanmasına ihtiyaç duyulmuş, fal bakma teknik ve adabı ile ilgili çeşitli fal türlerini konu alan Arapça, Farsça, Türkçe manzum ve mensur birçok eser kaleme alınmıştır. "Fal bakmaya yarayan, mistik folklorun gereği olarak anlaşılması kolay bir dille yazılmış resimli ve resimsiz, tıbbî folklora ait telkine dayalı kitaplar" şeklinde tanımlanan bu eserler, zamanla Klasik Türk ve Fars Edebiyatlarında "falnâme" adı verilen bir tür meydana getirmiştir.[215] Bu eserlerin dil ve şekil bakımından değişik şekilleri vardır. Padişah ve devlet adamlarına, ileri gelen kişilere,

213 Buhârî, "Tıb", 42.
214 İ. Hikmet Ertaylan, Falnâme, s. 27.
215 İbn Haldûn, a.g.e., I, 781-808.

ulemaya ve şairlere kadar birçok büyük ekâbir, Arapça, Farsça ve Türkçe mensur ve manzum falnâmeler hazırlatmış ve yazmışlardır. Fal ilminden bahseden ve falın açılma şekillerini gösteren mistik folklorun gereği olarak anlaşılması kolay bir dille yazılmış resimli ve resimsiz, bu çeşit kitaplar büyük bir itibar görmüşlerdir. Padişah ve ileri gelenlere takdim edilen nüshâları tanınmış hattat ve müzehhiplerin elinden çıktığı gibi bazılarına minyatür ve şekiller de ilave edilmiştir. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphânesi'nde Hazine, nr. 1703'de bulunan Kalender Paşa adlı bir sanatkâr tarafından hazırlanarak I. Ahmed'e takdim edilen Türkçe ve Farsça falnâme bu özelliklere sahip en güzel örneklerdendir. Aynı kütüphanede de bulunan Hazine, nr. 1702 Farsça "Fal-i Kur'ân" nüshasında da sayfa büyüklüğünde atmış minyatür bulunmaktadır.[216]

Falnâmelerin başında "Gaybı ancak Allah bilir" hükmü kaydedildiği gibi, yapılacak işin, olayları hayra yormadan (tefe'ül) ibaret olduğu özellikle vurgulanmıştır. Falnâmelerde, tefe'ülde bulunmadan önce abdest almak tavsiye edilmiş, böylece falın câiz olmadığı şeklindeki kanaatlerin giderilmesine çalışılmıştır. Meselâ halk arasında geniş kabul gören "Tefe'ülnâme" adlı eserin mukaddimesinde, bir işe başlayıp başlamama konusunda tereddüt eden bir kimsenin, abdestli olarak kıbleye doğru oturup euzü besmele, Âyetü'l-kürsi, En'am süresinin elli dokuzuncu (6/59) âyetiyle üç ihlâs, bir Fatiha ve on salavat-ı şerife okuyup sevabını Hz. Peygamber'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) bağışladıktan sonra tefe'ülde bulunması gerektiği ifade edilmektedir. Yine bu falnâmeden tefe'ül'ün bir nev'i istihare mahiyeti taşıdığı anlaşılmaktadır.[217] Bazı falnâmelerde, fal bakmadan önce okunması gereken Arapça dualar da kaydedilmiştir.

Falnâmeleri kıyâfetnâme, firâsetnâme, ırâfetnâme ve ta'rifatnâme gibi bilinenleri yorumlayarak yeni bilgiler elde etme yollarını gösterenler ve kur'a esasına dayalı olarak fikir yürütme usul-

216 Fehmi Edhem Karatay, Türkçe yazmalar, I, 641-642, Farsça Yazmalar, I, 108-109; Ahmet Talay Onay, Eski Türk Edebiyatında Manzumlar, s. 164-165.
217 İbnü'l-Arabî, Tefe'ül-nâme-i Muhyiddîn Arabî, s. 3-4.

lerini açıklayanlar olarak iki ana gruba ayırmak mümkündür. İstihracnâme, Yıldıznâme ve İhtilaçnâme adlarıyla anılan eserler de bir bakıma falla ilgili olmakla beraber falnâmelerden ayrı bazı özelliklere sahiptir. Falnâme türünü meydana getiren asıl eserler, ikinci grubu yani kur'a esasına göre hazırlananlar oluşturur.

Fatih Sultan Mehmet (ö. 1481) devri şair ve âlimlerinden Mevlanâ Hamidi'nin (ö. 1486) "Câm-ı Suhanguy"[218] adlı kitabında olduğu gibi bazılarına yazarları tarafından özel isimler de verilen bu ikinci tür falnâmeler de kendi içinde iki gruba ayrılır. a) Genel olarak hazırlayan kişilere göre hazırlanan falnâmeler b) Fal bakılmasında kullanılan metinlere göre hazırlanan falnâmeler. Her grubu takip ettikleri metotlara veya tertip şekillerine göre sınıflandırmak da mümkündür.

Hazırlayanların isimleriyle meşhur olan falnâme türünden eserlerin ilklerinin ilkinin Hz. Ali'ye nisbet edilen ama ona ait olduğuna dair elimizde kesin bir delil bulunmayan falnâme ile ehl-i beyitten Ca'fer es-Sadık'a (ö. 148/765) nisbet edilen falnâme olduğu söylenebilir. Ca'fer'i Sadık'tan sonra en mühim falnâme Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye (ö. 638/1240) nisbet edilen eserdir.[219] Ancak bu eserlerin onlara ait olması uzak bir ihtimal olup manevî otoriteleri dolayısıyla kendilerine izafe edildikleri de söylenebilir. Hz. Ali'nin ilim şehrinin kapısı ve peygamber sırlarının varisi olarak kabul edilmesi, Ca'fer es-Sadık'ın güvenilir bir kişiliğe sahip oluşu, ikisinin de gizli ilimlere vakıf ve cifri (cefr) en iyi bilen şahıslar olduğu, bilhassa Hz. Ali'nin kıyamete kadar olmuş ve olacak her şeyi Hz. Peygamber'den (sallallâhu aleyhi ve sellem) veraset yoluyla öğrendiği inancından hareketle onların falnâme müellifi olarak gösterildikleri söylenebilir. İbn Arabî ise manevî-batınî ilimlerdeki engin bilgisiyle tanınmış bir mutasavvıf olduğundan onun tertip ettiği kabul edilen bir tefe'ülnâme de çok yaygınlık kazanmıştır. "Tefe'ülnâme-i İmam Zühreverdi" (İstanbul 1330) ile kütüphane kataloglarında Ahmet Bican adına kaydedilen "fa'l-i

218 İ. Hikmet Ertaylan, Külliyatı Divân-ı Mevlanâ Hamîdî, s. 66-79.
219 Ayşe Duvarcı, Türkiye'de Falcılık Geleneği İle Bu Konuda İki Eser: Risale-i Falnâme li Câ'feri Sâdık ve Tefe'ülnâme; İ. Hikmet Ertaylan, Falnâme, s. 27.

Kur'ân" ve "fa'l-i Nebi" adlı eserler de tanınmış kişilere izafe edilen falnâmeler olarak bu gruba dahil edilebilir.[220]

Fal bakılmasında kullanılan metinlere göre falnâmeleri üç gruba ayırmak mümkündür: Bunlar Kur'ân falnâmeleri, kur'a falnâmeleri ve peygamber adlarına göre düzenlenmiş falnâmelerdir. Aşağıda sırasıyla bu metoda göre hazırlanmış falnâmeler incelenecektir.

1. Kur'ân Falnâmeleri

Falnâmelerin en yaygın türü, Kur'ân'a dayalı olarak hazırlanan eserlerdir. "Fa'lü'l-Kur'ân" adıyla anılan bu eserlere müstakil olarak veya bazı yazma Kur'ân nüshâlarının sonuna eklenmiş hâlde rastlanır. Arapça, Farsça, Türkçe olarak yazılan bu falnâmelerin başında genellikle Kur'ân tefe'ülünün Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) tarafından tavsiye edildiği, hatta bazılarında bunun sünnet olduğu ifade edilip tefe'ül'ün adap ve usulünün anlatılması dikkati çeker. Bu falnâmeler de kendi içinde ikiye ayrılır:

a) Harflerin yorumuna dayalı falnâmeler; Abdest alınarak belirtilen duaları okuduktan sonra Kur'ân-ı Kerîm açılır, sağ sayfasında ilk karşılaşılan âyetin ilk harfinin Kur'ân'ın hangi âyetlerine delâlet ettiği belirtilerek bu âyetlerin mânâları fala esas alınır. Bu türün daha karmaşık uygulaması da şöyledir: Kur'ân açılıp sağ sayfada bulunan Allah adları sayılır. Daha sonra bu sayı kadar sayfa çevrilir. Ulaşılan satırın ilk harfinin ilgili olduğu âyetin mânâsına göre hareket edilir. Her harfin ilgili olduğu âyet ve bunun yorumu falnâmede verilmiştir. Elif'ten Ya'ya kadar her bir harfe ait bu gibi yorumlara, "elif" gelirse "Allahu lâ ilâhe illâ hüve'l-hayyu'l-Kayyûm" te'vili hayırdır. Eğer tekrar gelirse emektir, nesne hasıl olmaz. Eğer "Be" gelirse "Beraetün mine'l-Allahi ve Rasûluh" te'vili murada ermektir ve devlettir. Eğer tekrar gelirse, bir kişi yardım etmeyince olamaz. Eğer "Ta"

220 İbnü'l-Arabî, el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye, I, 232-238.

gelirse "Tebarekellezi biyedihi'l-mülk" te'vili tövbe, rızık, selamet ve rahatlıktır, şeklindeki kayıtlar örnek verilebilir.[221]

Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye (ö. 638/1240) atfedilen "Tefe'ül-nâme"[222] de bu nevidendir. Bu eserde, "İstediğim iş hayırlı mı, değil mi? Hacc-ı Şerife gitmek nasip olur mu, olmaz mı? Şu nikâh hayırlı mı, yoksa değil mi?" gibi yirmi dokuz çeşit soru altında "Elif" harfinden "ya" harfine kadar bütün harflerin değişik şekillerinde sıralanmasından meydana gelen cetveller yerleştirilmiş, sayfa kenarına da tefe'üle esas alınacak âyetler yazılmıştır. Âyetlere, yani bunlardan çıkarılacak fala mevcut cetvellerdeki harfler yardımıyla ulaşılmaktadır. Bu türe giren Bursa Eski Yazma ve Basma Kütüphânesi'nde müellifi bilinmeyen Türkçe manzum bir Kur'ân falnâmesi de İ. Hakkı Ertaylan tarafından neşredilmiştir.[223]

b) Kur'ân âyetlerine dayalı falnâmeler: Bu türü oluşturan falnâmelerde yirmi sureden seçilmiş bazı âyetlerin yorumu yapılır. Ca'fer es-Sadık'a izafe edilen Türkçe falnâme ile bunun Farsçası olan "Fe'lü'l-Kur'ân"[224] ve Arapçası[225] bu falnâmelere örnek olarak gösterilebilir. Yirmi haneli bir cetvelden kur'a ile belirlenen rakamın, sûre adlarının numaralı olarak yer aldığı bir dairede tespiti ve bunun altında mevcut olan aynı numaralı âyetin mânâsı fala bakan kişiyi sonuca ulaştırır.[226]

Bu konuda Bediüzzaman Said Nursi'nin değerlendirmeleri ise şöyledir: *"Kur'ân ile tefe'üle ve rüyaya itimada ehl-i hakikat taraftar değiller. Çünkü, Kur'ân-ı Hakim, ehl-i küfrü kesretle ve şiddetli bir tarzda vuruyor. Tefe'ülde, kâfire ait şiddeti, tefe'ül eden insana çıktığı vakit yeis veriyor, kalbi müşevveş ediyor."*[227]

221 İ. Hikmet Ertaylan, Falnâme, s. 14-15.
222 İbnü'l- Arabî, Tefe'ül-nâme-i Muhyiddîn Arabî, s. 3-4.
223 İ. Hikmet Ertaylan, Falnâme, s. 10-13.
224 Süleymâniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, vr. 151b-154a, nr. 4224.
225 Süleymâniye Ktp., Giresun Yazmaları, vr. 170-176, nr. 108.
226 Ahmet Talay Onay, Eski Türk Edebiyatında Manzumlar, s.164-165.
227 Bediüzzaman Said Nursi, Mektubat, 362.

2. Kur'a Falnâmeleri

Fal kitaplarının bir kısmı da kur'a falına ayrılmıştır. Bu tür falnâmelerde, üzerinde rakam veya harfler bulunan bazen kur'a taşları ki bir nevi zar atılarak kullanıldığı için bu adı almıştır. Bazen de bir kâğıt üzerine çizilmiş noktalar ve o noktaların meydana getirdiği şekiller konu edilir.

Birçok çeşidi bulunan bu falnâmelerin her birinin usulü ve içeriği farklıdır. Kur'a falında atılan kur'a harfleri gösterebileceği gibi, rakamları da gösterebilir. Bu ilim, ileride meydana gelecek olan hâllere kendisiyle delil getirilen bir ilimdir. Bazı şekiller üzerine harfler yazılır. Sonra o şeklin meydana gelmesiyle, istenilen şeyin de vaki olmasına delil gösterilir. Bu ilim, aynen remil ilmi gibidir. Bunun durumu da ondan sayılır.[228]

Kur'a fallarının yapısı çok karmaşık olduğundan her defasında atılacak kur'alar da değişebilmektedir. Önce harf veya rakam, ardından bitkiler özellikle de çiçek ve meyveler, hayvanlar özellikle de kuşlar, insanlar hâlifeler, sultanlar, beyler, erenler, kabileler, milletler vb. yıldızlar, özellikle burçlar için kur'a atılmakta, en son olarak da peygamber isimlerinde karar kılınmakta, böylece son kur'a fal sahibi için neticeyi belirlemektedir. Bütün bu gruplar arasında birinden diğerine intikali sağlayan karmaşık bağlantılar kurulmuştur.

Kur'a falnâmelerinin en tanınmışları Ca'fer es-Sadık'a nispet edilenidir. Ca'fer es-Sadık'a nisbet edilen ile Fatih Sultan Mehmet adına hazırlanmış olan Türkçe en geniş ve en eski kur'a falnâmesi nüshâlarından birinin benzer basımı İ. H. Ertaylan tarafından yayımlanmıştır. "Fa'l-i Reyhan-ı Sultan Cem"in Divânında mevcut olan bu fal türü de kur'a falıdır. [229]

3. Peygamber Adlarına Göre Düzenlenen Falnâmeler

"Fe'lü'n-Nebi" veya "Fe'lü esmâi'n-nebi" isimleri ile bilinen bu eserlerde peygamberlerin isimleri bir şema veya daire hâlinde

228 Taşköprüzâde, Miftâhu's-sa'âde, s. 392.
229 İ. Hikmet Ertaylan, a.g.e., s. 3-4; Hâlil Ersoylu, "Fal, Falnâme ve Fa'l-i Reyhân-i Cem Sultan", İslâm Medeniyeti Mecmuası, V, 2, s.72.

düzenlenmiş ve her birinin hayatı, tebliğleri ve mucizelerine dayalı fallar verilmiştir. Millet Kütüphânesi Ali Emiri, Şer'iyye, nr. 569, vr.41-48'deki eser bu türdendir. Aynı kütüphânede bulunan başka bir eserde olduğu gibi bazı fa'l-ı nebi türü eserlere peygamber isimlerine dört hâlife ile Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in adları da dahil edilmiştir.

Bu tür falnâme çeşitlerinin hiçbirine uymayan bazı falnâmeler de mevcuttur. Fal için kullanılmanın yanında bir tür sanat göstermek ve hoş vakit geçirmek gayesiyle çeşitli risaleler kâleme alınmıştır. Bunların en tanınmışı Cem Sultan'ın manzum bir falı olan "Fa'l-ı Reyhan" isimli kırk sekiz beyitlik mesnevîsidir. Cem Sultan bu eserinde maksadının gaybı bilmek olmadığını, gaybı Allah'ın bileceğini, eserini sadece sanat yapmak için kâleme aldığını belirtir.[230] Bir başka örnek verecek olursak, İranlı şair Ubeyd-i Zakani'nin külliyatı içinde bulunan "Tali'nâme" (Falnâme-i Buruc) adlı Farsça mensur falnâmede[231] her falın sonunda bir rubai yer almaktadır. Bu eserde fala inananlarla ve bu alanda yazılmış eserlerle alay edilmesi dikkat çekicidir. Aynı külliyat içinde yer alan "Falnâme-i Vuhuş" ile "Falnâme-i Tuyur" adlı risalelerde kuşlara ve diğer hayvanlara dayanılarak çıkarılan fallar, alaycı bir ifade ile anlatılmaktadır. Aristo'dan nakledilen "Galib-Mağlub Falı" adlı bir falnâme[232] bulunmaktadır.

İsmail Hikmet Ertaylan, yaptığı çalışmasında İstanbul, Anadolu ve Avrupa kütüphanelerinde tespit edebildiği yirmi dört falnâme nüshasının listesini vermiştir. Bundan başka Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphânesi yazmaları kataloglarında bazı falnâme nüshâları tanıtılmış, Mevlanâ Müzesi Yazmalar Kataloğu'nda da Farsça iki falnâme nüshasına işâret edilmiştir. Buna ilâveten Millî Kütüphane'de çeşitli yazma falnâme nüshâları bulunmaktadır. [233]

230 Münevver Okur-Meriç, "Cem Sultan'ın Yeni Bulunan Fa'l-i Reyhan-i Cem Sultan Adlı eseri", XVI, 96 s. 24-27.
231 F. Edhem Karatay, Farsça yazmalar, I, 108-109.
232 Süleymâniye Ktp., Reşit Efendi, nr. 984.
233 F. Edhem Karatay, Türkçe yazmalar, 1, 108-109.

Bütün bu falnâme türleri dışında başta Kur'ân-ı Kerîm olmak üzere Mevlanâ Celâleddin-i Rûmî'nin "Mesnevî"si ve "Divân-ı Kebir"i ile Sa'di'nin "Gülistan"ı, Hafız, Yunus Emre, Niyâzi-i Mısrî'nin Divânları gibi bazı eserler de tefe'ül amacıyla kullanılmıştır. "Ahmediye, Muhammediye ve Envarü'l-aşıkîn" gibi bazı eserlerle tefe'ül etmek halk arasında çok yaygın bir gelenek haline gelmiştir. Özellikle Hafız'ın "Divân"ının kitap falları arasında ayrı bir yeri vardır.

Dördüncü Bölüm

İSLÂM İNANCI AÇISINDAN FAL VE FALCILIK

İSLÂM İNANCI AÇISINDAN FAL VE FALCILIK

a- İslâm İnancı Açısından Tefe'ül

Kehâneti ve falcılık eylemlerini kesinlikle hoş karşılamayan Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi ve sellem); Cahiliye dönemi Arap toplumunda görülen ve kuşların adları, sesleri ve uçuşlarından uğursuz anlamlar çıkarma yahut çakıl taşı, nohut, bakla vb. nesnelerle tefe'ülde bulunma gibi bütün fal çeşitlerini bu kapsamda mütalaa ederek yasakladığı bilinmektedir. Nitekim Kattan b. Kubeysa'dan (radıyallâhu anh) nakledilen bir hadiste Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) iyâfe, tıyâre ve tark'ın sihir kabilinden olduğunu belirtmiştir.[234] Bu konuda Ebû'd-Derda'nın (radıyallâhu anh) bir başka rivâyetine göre ise Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Kim kehânette bulunur veya fal oklarıyla kısmet arar ya da bir şeyi kendisini yolculuktan alıkoyacak bir uğursuzluk sayarsa, kıyamet günü cennetteki yüksek dereceleri göremez."[235] Bütün bunlardan başka fal ve benzeri işlemlerin sonuçlarına itibar ederek bunlara inananların Hz. Muhammed'e (sallallâhu aleyhi ve sellem.) indirileni inkâr etmiş sayılacağını, namazlarının kırk gün kabul edilmeyeceğini ve böylelerinin cennete giremeyeceğini bildiren pek çok hadis bulunmaktadır.[236]

Kehânet, fal ve çeşitlerinin genel olarak yasaklanmasına rağmen Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) fal konusuna giren bazı şeylere karşı müsamahakâr davrandığı, kehânet ve fal ile

234 Ebu Dâvud, Tıb, 23.
235 Heysemî, Mecmâ'u'z-zevâid, 5, 118.
236 Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 429; 3, III, 14; IV, 68; V, 380; Müslim; "Selâm", 125; İbn Mâce; "Tahâret", 122; Ebû Dâvûd, "Tıb", 21; Tirmizî, "Taharet", 102.

bunların arasını ayırdığı, hatta falı bu yaklaşıma göre birkaç kategoriye ayırdığı bilinmektedir. Nitekim bazı kaynaklarda falın Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) tarafından "salih", "hasen" ve "tayyip" gibi sınıflara ayrılarak nitelendirildiği kaydedilmektedir. İslâm âlimleri Resul-i Ekrem'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) atfedilen bu ifade ve rivayetlerden, onun gelecek hakkında bazı karinelere dayanarak iyimser tahmin ve yorumlarda bulunmayı tasvip ettiği sonucuna varmışlar; ancak bunu hiçbir zaman geleceğe dair bilgi sağlamayı veya uğursuzluk ve ümitsizlik hislerine kapılmayı meşru saydığı şeklinde anlamamışlardır. Nitekim Hz. Enes'den (radıyallâhu anh) rivâyet edilen bir haber de Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) böyle bir ayırım yaptığını göstermektedir. Hz. Enes'in (radıyallâhu anh) rivâyetine göre Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Ne sirayet (bulaşma), ne de uğursuzluk vardır. Ancak fe'l benim hoşuma gider." buyurmuş; yanındakiler "Fe'l nedir?" diye sorunca, Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de "Güzel bir sözdür!" diye cevap vermiştir. Buhârî'nin rivâyetinde buna ilaveten Resûlullah'ın (sallallâhu aleyhi ve sellem) "Benim, güzel bir kelime (fe'l-i salih) hoşuma gider."[237] ifadesi bulunmaktadır. Bu tür rivâyetler, kişinin her şeyi Allah'tan ümit etme psikolojisini daima korumasını, bütün varlık ve olayları iyimser bir yaklaşımla değerlendirip yorumlamasını gerekli gören önemli kanıtlar olarak değerlendirilmiştir. Bazı sahabilere ve daha sonraki İslâm büyüklerine atfedilen farklı rivâyetler içinde sahih olanlar, Hz. Peygamber'de (sallallâhu aleyhi ve sellem) görüldüğü gibi, iyimserlik mânâsında telâkki ettiklerini ortaya koymaktadır. Bu usul, açık bir fal olmaktan çok bir temenni niteliği taşımaktadır. Araplar arasında falın daha çok uğursuzluk tarzında olanı (tıyare) yaygındı.

İslâmî dönemde temenni niteliğindeki fal (fa'l-i salih) uğursuz faldan (teşe'üm) ayrılarak birincisi tasvip edilmiş, ikincisi ise yasaklanmıştır.[238] Bu hususu İbnu'l-Esîr, en-Nihâye'de söyle açıklamaktadır: "Resûlullah, fe'l'i yani hayra yormayı sevmiştir. Çünkü

237 Buhârî, "Tıb", 44, 54; Müslim, "Selâm", 113; Ebû Dâvûd, "Tıb", 24; Tirmizî, "Siyer", 47.
238 Buhârî, "Tıb", 43; Ebû Dâvûd, "Tıb", 24.

insanlar, Allah'tan hayır geleceği emelinde olur ve her bir zayıf veya kuvvetli sebeple bile Allah'ın yardımını ümit ederse hayır üzere olurlar. Ümit ettiklerine ermeseler bile ümit o kimseler için yine de daha hayırlıdır. Çünkü Allah'ın rahmetinden ümitlerini kesecek olsalar bu onlar için mutlak şerdir. Uğursuzluğa gelince bunda Allah hakkında su-i zanda bulunmak, belanın gelmesini beklemek vardır."[239]

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) özellikle hayra delâlet eden alâmetlere itibar eder ve yalnız bunlara dikkat edilmesini etrafındakilere tavsiye ederdi. O, bu kabilden hayra delâlet eden alâmetler için fa'l tabirini kullanır ve bu kelimeyi, tesadüfen işitilen her iyi söze şamil olarak bir izah tarzı ve bu alâmetlerin kabulünü tavsiye ederdi. Bunun aksine, kuşlardan çıkarılan fallar manasına gelen tıyare Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) nazarında, ihtimal ki, putperestlik fikirleri ile ilgili olduğu için reddedilmişti. Uğursuzluk inancının, müslüman, yapacağı işten alıkoymamasını tavsiye etmektedir. Çünkü Müslüman, hayır ve şer olan her şeyin Allah'tan olacağına inanması sebebiyle, Muslümün'a terettüp eden ve uygun olan şey, bütün işlerinde Allah'a tevekküldür. Aklın ve vahyin ışığı altında elinden geleni yaparak, esbaba tevessül (başvurma) eder, neticeyi tevekkülle Allah'a bırakır. İlgili diğer hadislerden anlaşıldığına göre de Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) fal kelimesini umumî bir tabir olan tıyarenin şümûlü içinde anlamıştır. Daha sonraki dönemlerde ise fal kelimesi, 'Allah'a daima ümit ve itimat edilmesini tavsiye eden bir güzel öğüt' manasına tefsir edilmiştir.[240]

1. Fal oklarıyla kısmet aramanın günah sayılmasının sebepleri

Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi ve sellem), kehâneti, fal ve çeşitlerini genel olarak yasakladıktan sonra bunların bir kısmı arasında ayırım gözeterek bunlara karşı müsamahakâr davranması, İslâm

239 İbnu'l-Esîr, en-Nihâye, III, 409-411.
240 Kastallânî, İrşâdu's-sârî, VIII, 396-398.

bilginleri tarafından farklı şekillerde yorumlanmıştır. Muhtemelen bu genel yasaklama işlemi, kabir ziyaretinin Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) tarafından İslâm'ın ilk dönemlerinde insanların şirke düşmeleri endişesi ile yasaklanıp daha sonra Müslümanlar İslâmî şuura erdikten sonra yine bizzat onun tarafından yasağın kaldırılmasına benzemektedir. Buradan hareketle kehânet ve fal türü işlemlerin yasaklanmasının temel sebebi, Cahiliye döneminde uğur ve uğursuzluğun, iyilik veya kötülüğün doğrudan doğruya Allah'tan değil de söz konusu işleme konu olan varlıklara isnat edilmesidir. Hz. Peygamber insanların bu alışkanlıklarına tekrar dönmeleri endişesine binaen ilk zamanlar bunu yasaklamış; İslâmî şuur geliştikten sonra iyiye yormayı içeren bazı çeşitlerine müsamaha göstermiş olmalıdır.

Bu soruya Vahidî (ö. 468/1076) şöyle cevap vermiştir: "Bu, gaybı öğrenmeyi isteme mânâsına geldiği için haram kılınmıştır." Bu ise, Hak Tealâ'nın '*Hiç kimse yarın ne kazanacağını bilemez*'[241] ve '*Göklerde ve yerde gaybı Allah'tan başka kimse bilmez*'[242] meâlindeki âyetlerinden dolayı haramdır.[243] Eğer bilinen emâre ve ipuçlarına dayanarak zannı-ı galibe göre hareket etmek, gaybı bilmeyi isteme mânâsına gelseydi, rüyaları tabir etme ilmi de, gayb bilme isteği veyahut küfür sayılırdı. Çünkü bu da bir tür gaybı bilmeyi istemek demektir. Yine bu yaklaşıma göre tefe'üle tutunmak da (iyi ve güzel bir şeyi uğurlu saymak) bir küfür olurdu. Çünkü bu da, gaybı bilmeyi istemek demektir.[244] Keza buna göre kendisine ilhâm geldiğini iddia eden ehl-i kerametin de kâfir sayılması gerekirdi." Malumdur ki bunların böyle olduğunu söylemek yanlıştır. Yine geçen iki âyet ilim (bilme) hakkındadır. Hâlbuki bu fal okları ile kısmet arayanların bunu yapmakla kesin bir bilgi değil, bir zan elde ettiklerini ve sadece bir tahminde bulunduklarını kabul ediyoruz. Binâenaleyh fal okları ile kısmet arayanlar, bu iki âyetin hükmüne girmezler.

241 Lokmân, 31/34.
242 en-Neml, 27/65.
243 Hâzin, Lübâbü't-te'vîl, VI, 380.
244 Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî, X, 10.

Bir kısım İslâm bilginleri de yukarıdaki soruyu şöyle cevaplandırmaya çalışmışlardır: "Cahiliye dönemi Arapları fal oklarını, putlarının yanında bulunduruyorlar ve çektikleri okların üzerinde "yap" veya "yapma" emrinin, putlarının irşadı ve yardımı ile olduğuna inanıyorlardı. İşte bundan dolayı fal oku çekmek bir küfür ve fasıklık sayılmıştır."[245] Bu, doğruya daha yakın olan görüştür.

2. Âlim şair Nev'î'nin fal yorumu

Kanunî devrinde şehzâdelere hocalık etmiş meşhur şair ve âlim Nev'î (ö. 1007/1599) tefe'ül hakkında "Bu ilimde Allah-ü Tealâ'ya hüsn-i zan vardır. Nitekim *'Ben kulumun zannı üzereyim.'* kutsî hadisi bunu teyit etmektedir. Burada kastedilen kulum beni nasıl zannederse (bilirse) ona öyle davranır, muamelede bulunurum demektir. Dolayısıyla, "bu ilim insanın sıkıntı ve ızdıraplarını ortadan kaldırarak huzur ve sükûnete ulaştırır."

"Bu ilim sebebi ile hatır-ı harab def'i hafakan u izdırab kılub karar ve sekinet bulur." demiştir. [246]

Ayrıca o bir şiirinde de şöyle demektedir:

Fal itdüm idi Mushaf-ı hüsninde geldi "lâ,"
Bildüm ki ışkun itse gerek nefy-i masiva,
Böyle bir murad(ı) mı var aşık olânun,
Yaran yanunda olmaya ağyar-ı bed-likâ.[247]

Nev'î, tefe'ülün insan üzerindeki bazı müspet psikolojik etkilerinden de bahsetmiştir. O bu meyanda "Kalpleri kırık huzursuz ve perişan olanlara itminan ve kuvvet verir. Ticaret ehli ve ihtiyaç sahipleri için önemli faydalara tam yöneliş ve halis niyetli olmaya sebep olur."[248] demektedir.

245 Fahreddin er-Râzî, a.g.e., XXX, 169.
246 Nev'î Efendi, Kitâb-ı Netâyicü'l-fünûn, s.234.
247 Nev'î, Divân, s. 292.
248 "Kulub-ı ehl-i hurub aşüfte vü perişan iken itminan ve kuvvet hasıl ider ve erbab-ı ticaret ve eshab-ı hacet mesalih-i mühimmata teveccüh-i tam ve hulus-ı niyet kılmağa sebep olur, menafi-i kesiresi vardır." Nev'î Efendi, Kitâb-ı Netâyicü'l-fünûn, s. 235.

3. Bediüzzaman Said Nursi'nin Tefe'ülle İlgili Uygulaması

Bediüzzaman Hazretleri'nin de tefeülde bulunduğuna şahit olmaktayız: "Saniyen: Bu yaz mevsiminde Kur'ân hakikatlerine göre meyveler hükmünde tevafukata dair, Kur'ân harflerinin nüktelerini (ince manalarını) beyan ediyorduk. Şimdi mevsim değişmiş; harflerden ziyade hakikatlara ihtiyaç vardır. Gelecek yaza kadar, geçici olarak o kapıyı ihtiyarımızla çalmayacağız. Fakat o harflere ait beyanat ne derece hak olduğunu, Mevlânâ Câmî'nin Divanıyla kardeşlerimle tefe'ül ettik. Dedik: 'Yâ Câmî! Bu Kur'ân hakikatlerine dair beyan ettiğimiz nüktelere ne dersin?' Bir Fatiha okuyup falı açtık. İşte başta fal şu geldi:

جَامِى اَزْ خَطِّ خُو شَشْ اَكْ مَكُنْ لَوْحِ ضَمِيرْ

كِينْ نَه حَرْ فِيسْتْ كِه اَزْ صَفْحَهءِ اِدْرَاكْ رَوَدْ

Yâni, 'Bu harfler öyle harf değildir ki, akıl ve idrâk sahifesinden gitsin. Öyle kudsî harf, öyle güzel şirin hat, daima kalbimin sahifelerinde yazılmalı, silinmemeli.' Acîbdir ki, bütün Divanında bu fala (tefe'üle) benzer meâlde yazı göremedik. Demek bu fal (tefe'ül), Hazret-i Câmî'nin kerâmetinden bir nebze oldu."[249]

Risale-i Nur Külliyatı'ndan bir başka misal verecek olursak;

> *Aziz, sıddık kardeşlerim,*
>
> *Tekrar mübarek Ramazan'ınızı tebrik ederiz. İki kahraman kardeşin ve Mucizât-ı Ahmediye'de yedi çocuğun bir cihette bir sekizincisi hükmüne geçen Süleyman Rüştü'nün mübarek kızının makine ile Zülfikâr-ı Mucizât'a çalışmasını ve Hüsrev ve Tahirî'nin şirin ve dikkatli yazılarını teksir etmeye fedakârca üzerine almalarını bütün ruh u canımızla onları tebrik ederek, şimdiye kadar pek fevkalâde Nurlara ettikleri kıymettar ve meyvedar sabık hizmetlerine karşı, Risale-i Nur hesabına binler mâşaallah ve bârekâllah ve veffakakümullah deriz. "Lâtif bir tevafuktur ki, bir aydan beri burada hiç yağmur gelmiyordu ve kalbimiz dahi malûm*

249 Bediüzzaman Said Nursi, Barla Lahikası, 335.

taarruzdan Nur talebelerine gelen bezginlikten ağlıyordu. Birden, Hüsrev'in, iki gün evvel makine müjdesi ve Nazif'in bugün tafsilli mektubu ve makinenin yazısının numunesi elime verildiği aynı zamanda ve bana hizmet edenler Eskişehir ezan-ı Muhammedî'yi okumaya başlaması ve malûm çavuşa bana ihanet için emr-i cebrî veren adam tokat yediğini dedikleri aynı vakitte rahmet yağmuruyla çoktan ağlayan mahzun kalblerimizin büyük ferahlarına ve sevinç ve inşirahlarına tam tamına tevafuku ve uygunluğu, inşaallah bir fa'l-i hayırdır."[250]

Kur'ân-ı Kerîm ile fal bakma konusunu bazı bilginler câiz görmüşlerdir. Tefe'ül Müslümanlar arasında iyi alâmetler hakkında kabul edilmiş bir tabirdir. Tıyare ise, daima gayr-ı müsait vaziyet mânâsına gelmiştir.[251] İslâm dini, hayır ve şerri Allah'tan başkasına nisbet etmeyi, kuşların, insanların fiil ve davranışlarına fayda sağlamak veya zarar vermek şeklinde müessir olduklarına inanmayı tevhid inancına aykırı bulmuş ve bunu şirkin çeşitlerinden biri olarak kabul etmiştir. [252] Fal ile tıyareyi ayırarak birincisini tecviz etmiş, ikincisini ise yasaklamıştır.[253]

b- Gaybe Muttali (haberi, bilgisi olan) Açısından Falcılık

İslâmiyet geldiği günden itibaren hurafelerle mücadele edegelmiştir. Falcılık ve kehânet de, İslâmiyet'in mücadele ettiği hurafelerdendir. Kehânet, gaybden haber verme işidir. Bu işi yapana yani gaybden haber verene de kâhin denir.

Meşhur bilginlerden İbnü'I-Esîr (H.544-606, M.1149-1210): "Kâhin, gelecekte kâinatta meydana gelecek olaylardan haber veren ve gizli olan şeyleri bildiğini iddia eden kimsedir." demiştir.[254]

Falcılık da kehânet gibi gelecekten haber verme yöntemlerinden birisidir. Falcı bu yöntemi kullanarak gelecekten bilgi verdi-

250 Bediüzzaman Said Nursi, Emirdağ Lahikası-1, mektup no;118, s.173.
251 İbn Manzûr, Lisânü'l-'Arab, XIV, 27.
252 Ebû Dâvûd, "Tıb", 24; Aynî, 'Umdetü'l-kârî, XVII, 412.
253 Nevevî, Müslim Şerhi, XIV, 219-220.
254 İbnü'l-Esîr, en-Nihaye, c. IV, s. 43, Mısır, 1322.

ğini iddia eden kimsedir. Geleceğin karanlıkları içinde saklanan mukadderatı görmeye insan zekâsının yetmediği zamanlarda kişiler ve toplumlar için takdir edilmiş olan olayları öğrenmek amacıyla böyle aslı olmayan vasıtalara başvurulmuştur. Bugün bile ilim ve teknolojinin ileri bir seviyede bulunduğu toplumlarda kehânete inananlar ve bunu sanat haline getirenler bulunmaktadır. Nitekim çeşitli toplumlarda yılbaşında yeni yılın neler getireceği konusunda türlü türlü efsanelerin yayınlandığı görülmektedir.

1. Doğru bilgiye ulaşmanın yolları

Bütün çeşitleriyle fal ve kehânetin gaybe muttali olma açısından değerini ortaya koyabilmek için öncelikle konuya esas teşkil eden bilgi bahsinin açıklığa kavuşturulması gerekir. Bu konular, klâsik kelâm kitaplarının mukaddime kısımlarında işlenmektedir. Akâid ve Kelâm meselelerine girilmeden önce doğru bilgiye ulaştıran yolların tespitine çalışılmıştır. Kelâmcılar, eşya hakkında bilgi elde etmenin mümkün olup olmadığı konusunda iki farklı düşünceye dikkat çekmişlerdir. Bunlardan Sofistler, eşya hakkında bilgi sahibi olmanın mümkün olmadığını benimserken, kelâmcıların[255] çoğunluğu ise eşyanın bir gerçekliğinin bulunduğunu ve onlar hakkında bilgi edinmenin mümkün olduğunu kabul etmişlerdir. İlmin imkânını kabul edenlere ehl-i hak denilmekte[256] ve kelâmcılar da bu görüşü savunmaktadırlar.

Kelâmcılar, Sofistlerin görüşlerine karşı ilmin imkânını ispatlamak için deliller getirerek, onun dış dünyadaki varlığını ispat etmeye çalışmışlardır.[257] Kelâmcıların izlediği bu yöntem Kur'ân'a uygun bir yoldur. Çünkü Kur'ân ilmin imkânından bahsetmiş ve kesin bilgiye "bûrhan"[258], "sultan"[259], "ilim"[260] gibi isimler

255 İ. H. İzmirli, Yeni İlm-i Kelâm, s. 39.
256 Teftâzânî, Şerhu'l-'Akâid, s. 6.
257 Mâturîdî, Kitâbü't-Tevhîd, s. 154; Teftâzânî, Şerhu'l-'Akâid, s. 5.
258 en-Nisâ, 4/174.
259 el-A'raf, 7/ 71; İbrahîm, 14/10-11.
260 el-Bakara, 2/120; el-İsrâ, 17/36.

vermiştir. Kesin bilgi ifade etmeyenleri ise, “zan”[261] ve “kuruntu”[262] şeklinde isimlendirmiştir. Kur’ân insanı bilen, düşünen ve varlıkları isimlendiren şeklinde vasıflandırmakta;[263] bilenlerden bahsederken methetmekte,[264] bilgiden mahrum olanları kınamaktadır.[265]

İslâm âlimleri ilmi, aklın ve duyuların mevzuuna giren her şeyin tanınmasını (tecelli) sağlayan nitelik, mânâları (duyularla bilinenler dışında kalan şeyleri) doğru olarak (nakize ihtimali olmayacak şekilde) birbirinden ayırma yeteneği ve eşyanın zihinde hasıl olan suretleri şeklinde tanımlamışlardır.[266]

İslâmî literatürde varlığın görünen ve görünmeyen olmak üzere iki yönünün bulunduğundan söz edilmektedir. Görünen âleme “madde, anâsır, dünya, süflî, mülk, tabiat, halk ve şehâdet” gibi değişik isimler verilmiş, görünmeyen âlem için ise “mânâ, melekût, akıl, nefis, emir, ulvî, ruh, âhiret ve gayb” gibi tabirler kullanılmıştır.[267] Mutasavvıflar bu iki âlem arasında “berzah” ve “ceberût” adını verdikleri üçüncü bir âlemin daha mevcut olduğunu iddia etmişlerdir. Bunlara göre bu üçüncü âlem, ne tamamen maddî ne de manevî olup orta bir âlemdir.[268]

2. Kavram olarak gayb

Gayb kavramına gelince Arapça’da gayb kavramı kelime olarak değişik mânâlara gelen fiil ve isim kalıplarında yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Gayb, “ğa-be” fiilinden mastar olup, fiil anlamıyla “gözden gizlenme, gözden ve diğer hassalardan gizli olma”; isim mânâsıyla ise “insanın havassından yani duyularından gizli olma”[269]demektir. Genel mânâda, insanın duyularından

261 en-Nisâ, 4/157; el-En‘âm, 6/116; el-Hucurât, 49/12.
262 en-Nisâ, 4/119.
263 el-Bakara, 2/30-32; el-Ankebût, 29/8; Lokmân, 31/15.
264 el-Fâtır, 35/28.
265 en-Nisâ, 4/157; el-En‘âm, 6/148.
266 İlyas Çelebi, İslâm İnancında Gayb Problemi, s. 87-88.
267 İ. H. İzmirli; “Âlem” md., Türk İslâm Ansiklopedisi. I, 268; Elmalılı, a.g.e., I, 172; Tehânevî, a.g.e., II, 1054
268 İ. H. İzmirli, “Âlem”, md., a.g.e., I, 268.
269 İbn Manzûr, Lisânü’l-‘Arab,VII, 137.

ve bilgisinden gizli ve uzak olan her şey için kullanılmıştır. Bu sebeple kavram Allah için kullanılmaz. Çünkü O'nun için bilinmez ve gizli hiçbir şey yoktur. O'nun ilmi her şeyi kuşatmıştır. O, her şeyi görür, her şeyden haberdardır.[270] Bu anlamda, insan için dün de, yarın da, hatta önündeki duvarın içindeki de bir gaybdır, yani bazı yönlerden bilinmezlik taşımaktadır.[271]

Gayb kavramı gözden uzak, duyuların idrak alanı dışında kalan ve akılla anlaşılamayacak kadar gizli olan şey anlamına gelmektedir.[272] Bundan dolayı gaybın akıl ve duyularla bilinemeyen şeyleri-mevcutları içerdiği anlaşılmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'de "âlemü'l-gaybî ve'ş-şehadeh" tabirlerinin geçtiği âyetlerde bu iki kavram birbirinin mukabili olarak zikri geçmektedir.[273] Birincisi duyular ötesi diğeri ise duyularla anlaşılıp idrak edilen âlem karşılığında kullanılmıştır.

Gaybın zıddı olan "şehâdet" kelimesinin ise, gözle görülüp duyularla anlaşılan varlıklar için kullanıldığına bakılırsa, gaybın akıl ve duyularla bilinmeyen varlıkları kapsadığı anlaşılır. Cürcânî'ye göre ise sadece akıl ve duyular değil, iç duyularla bilinen şeyler de gayb kapsamı dışında kalmaktadır.[274] İç duyularla ilgili olarak İslâm filozofları beş duyu organının yanında beş tane de "iç duyu" nun var olduğunu ileri sürmüşler ve bunların ortak duyum (el-hissü'l-müşterek), tasarlama gücü (el-kuvvetü'l-musavvira), sezgi gücü (el-kuvvetü'l-vehmiyye), hatırlama gücü (el-kuvvetü'z-zakire) ve hayal gücü (el-kuvvetü'l-muhayyile) olduğunu belirtmişlerdir.[275]

İslâm âlimlerinin bir kısmı, gaybın bilinmesini "yaratılan varlıklardan hiçbirinin ilminin ulaşamayacağı, zahirî ve batınî hislerle kavrama imkânı olmayan, delili ve emâresi bulunmayan, insan ilminin taalluk etmediği ve Allah'ın bilinmesini insanlardan gizlediği varlık ve işler" şeklinde belirtmişlerdir.[276] Bunlara göre

270 Rağib el-İsfehânî, el-Müfredât, s. 366.
271 Fîrûzâbâdî, Kâmûs, III, 957-960.
272 Tehânevî, a.g.e., II, 1090.
273 el-En'âm, 6/73, el-Mü'minûn, 23/92.
274 Cürcânî, et-Ta'rîfât, s. 100.
275 İlyas Çelebi, a.g.e., s. 64.
276 Nesefî, el-Medârik, III, 219; S. Girîdî, Nakdü'l-kelâm, s. 60.

gizlilik ve bilgimiz dışında olan şeyler gaybın aslını oluşturmaktadır. Bu nedenle Allah'ın bildirdikleri dışında hiç kimse gaybı bilemez. Diğer bilginler ise "gizlilik ve bilinmezliğin" gaybın ârızî özelliği olduğunu benimsemekte ve ilk görüşü paylaşan âlimlerin bu kanaatleriyle gayba "adem" yani, yokluk mânâsını verdiklerini ileri sürmektedirler. Hâlbuki gayb yokluk değil, duyularla idrak edilemeyen şey demektir. Bu anlama göre Allah'ın varlığının gaybî olması, O'nun zâtının hislerle idrak edilemeyeceğini göstermekle birlikte O'nun varlığının "adem"e nisbet edilmesi söz konusu olmamaktadır.[277]

İbn Mes'ûd, İbn Abbas, Hasan el-Basrî, Mukâtil b. Süleyman ve Taberî gibi ilk dönem müfessirleri, gaybı ister henüz vücuda gelmemiş olsun, isterse mevcut olsun insanların henüz bilemedikleri gizli ve duyular yoluyla idrak olunamayan mümkün varlık olarak tanımlamışlardır.[278]

3. Gaybı bilmek kâmil mümin olmanın özelliklerinden midir?

Kur'ân-ı Kerîm bir taraftan, gaybı bilmenin Cenab-ı Hak-k'ın inhisarında olduğunu beyan ederken öte yandan Allah'ın, resullerinden dilediklerine gayptan bilgi vereceğini ifade etmektedir. Bu demektir ki insanoğlu gayptan beşeri özellikleri ile değil, ancak Allah'ın bildirmesi (vahiy) ile bilgi sahibi olabilir. Başka bir ifade ile peygamberler ancak vahiy yoluyla gaybtan bilgi verebilirler. Bunun dışında onlar da bizim gibi gelecekten habersizdirler. Bazı âlimlerin iddia ettikleri gibi onlarda her an gaybı bilecek kabiliyetin mevcut olduğunu kabul etmek ve bazı sufilerin iddia ettikleri gibi "gaybı bilmeyi, kâmil mümin olmanın alâmeti" saymak mümkün değildir. Nitekim "O bütün gaybı bilir. Sırlarına kimseyi muttali kılmaz, ancak, (bildirmeyi) dilediği peygamberler bunun dışındadır. Çünkü O, bunun önünden ve ardından gözcüler salar ki, böylece onların (peygamberlerin), Rablerinin gönderdiklerini hakkıyla tebliğ ettiklerini bilsin. (Allah) on-

277 Elmalılı, a.g.e., VI, 349.
278 Taberî, a.g.e., XXI, 43; Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-gayb, XVI, 190.

ların nezdinde olup bitenleri çepeçevre kuşatmış ve her şeyi bir bir saymış (kaydetmiş) tır."[279] mealindeki âyette bu hususa dikkat çekilmiştir. Yine bazı âyetlerde müşriklerin, Hz. Peygamber'e yönelttikleri "peygamberden mucizeler göstermek,[280] uyardığı azabı getirmek,[281] dağları altın yapmak,[282] vb." isteklerini yerine getirip, risâletinin hakkaniyeti noktasında onların itiraz edebilecekleri hiçbir nokta bırakmamaktır. Devamlı olarak gaybı bilseydi, sorulacak her soruya cevap verir, kâfirlerin her türlü ta'n ve tebliğin önüne çıkardıkları engellere karşı önceden tedbir alırdı.[283] "De ki: "Ben, size Allah'ın hazineleri benim yanımdadır" demiyorum. Yok, "Ben gaybı bilirim." Yok, "Ben meleğim." de demiyorum.

Bana ne vahyediliyorsa, ben ancak ona tabi olurum" De ki: "Kör, görenle bir olur mu? Hiç düşünmüyor musunuz?"[284] "Ve De ki: 'Ben, Allah'ın dilediğinden başka, kendime herhangi bir fayda veya zarar verecek güce sahip değilim. Eğer ben gaybı bilseydim, elbette daha çok hayır yapmak isterdim; bana hiçbir fenalık dokunmazdı. Ben sadece inanan bir kavim için bir uyarıcı ve müjdeleyiciyim."[285] mealindeki âyetler çok açık bir şekilde peygamberlerin sınırlı ölçüde ve Allah'ın bildirmesine bağlı olarak gaybtan haberdar olabildiklerini göstermektedir. Hatta denebilir ki; gaybı bilmemek her insan gibi peygamberin de genel bir özelliğidir. Diğer insanlarla gayb konusunda farkı peygamberlerin Allah'ın özel lütfuna bağlı olarak bazı gaybî hususları bilebilmeleridir. Binâenaleyh âyetlerde de görüldüğü gibi peygamberler ve Hz. peygamber, mutlak olarak gaybı biliyordu demek bir ifrat, bilmiyordu demek de bir tefrittir. Onlar sırf kendilerindeki özelliklerden dolayı gaybı bilmez, ancak Allah'ın bildirmesiyle bilirler. O ve diğer peygamberler, din adına kendiliğinden bir şey

279 el-Cin, 72/26-28.
280 Yûnus, 10/20; er-Ra'd, 13/7, 27.
281 el-Ahkâf, 46/22.
282 Ez-Zuhruf, 43/52-53.
283 Alûsî, Rûhu'l-me'ânî, IX, 170.
284 el-En 'âm, 6/50.
285 el-A'raf, 7/188.

söylemez, onların söyledikleri hep vahiy ve Cenab-ı Hakk'ın bildirdikleridir.

4. Gayb bilgisi esasen ilmin bir şubesidir

Esasen gayb bilgisi ilmin bir şubesidir yani bilginin bir türüdür. Böyle olmakla birlikte bu bilgi ve ilim türü ancak Allah katındadır. Fakat umumî manada ilim için olduğu gibi, hususî mânâda gaybın bilgisinin de Allah'ın katında olması, kulların Allah'ın bildirmesi ve bilmelerine imkân tanıması ölçüsünde gayb bilgisine sahip olmalarına mani değildir.

Kur'ân'da gaybın ancak Allah tarafından bilineceği belirtilmekte, Hz. Peygamber'in ise Allah bildirmedikçe gaybı bilemeyeceği vurgulanmaktadır.[286] Nitekim şu âyette mealen beyan edildiği üzere "Allah, müminleri (şu) bulunduğunuz durumda bırakacak değildir; sonunda murdarı temizden ayıracaktır. Bununla beraber Allah, size gaybı da bildirecek değildir. Fakat Allah, elçilerinden dilediğini seçer (onu gayba vakıf kılar)."[287] Bunun yanı sıra Kur'ân-ı Kerîm, gaybı bilmeyi Allah'ın yüce sıfatlarından biri (âlimu'l-gayb) olarak kabul etmektedir. "Gaybı bilen" nitelemesi sadece Allah Tealâ'ya nisbet edilebilir. İmam Matürîdî (ö. 333/944), bu ilme sahip olmayı Rabliğin (Rububiyetin), ondan mahrumiyeti de yaratılmış olmanın bir alâmeti olarak ifade etmektedir.[288]

Kur'ân-ı Kerîm'de, genel bir kaide olarak gaybın Allah'tan başkası tarafından bilinemeyeceği ancak izin verip bildirildikleri peygamberler olduğu ifade edilmiştir. Nitekim "(Elçilerimiz, İbrahim'e), Korkma, çünkü biz, Lut kavmine gönderildik." dediler. Karısı ayakta idi, güldü ve onu İshak'la, İshak'ın ardından da Yakup'la müjdeledik. "Vay başıma gelenlere! Ben yaşlı bir karı ve şu kocam da ihtiyarken, nasıl çocuk doğururum!" dedi. 'Allah'ın işine mi şaşarsın, O'nun rahmeti ve bereketi işte üzerinizde ey ev halkı' dediler. Şüphesiz ki O, hamde pek çok lâyıktır ve şanı pek

286 Elmalılı, a.g.e., IV, 2345-2346.
287 Âl-i İmrân, 3/179.
288 Mâtürîdî, Kitâbü't-Tevhîd, s. 21.

yücedir."[289] ve "O (Zekeriyya) mihrabda namaz kılarken, melekler nida ettiler: 'Şüphesiz Allah, Allah'tan bir kelimeyi tasdik edici, seyyid (efendi), iffetli ve salihlerden bir peygamber olarak Yahya'-yı müjdeliyor. İhtiyarlık başıma gelmişken ve karım da kısırken, benim nasıl oğlum olur?" dedi. Allah da: 'İşte böyle, Allah dilediğini yapar.' dedi.'[290] mealindeki âyetlerde Allah'ın özel iznine bağlı olarak peygamberlerin bazı gaybî bilgilerden haberdar olduklarına dikkat çekilmiştir. Ortada hiçbir işaret yok iken, hem de normal şartlarda mümkün değilken, hem oğlu, hem torunu, hem de kaderinin bir yönü ile said mi şaki mi olacağı, Allah tarafından peygamberlerine bildirilmiş, peygamberler de böylece gayb hakkında bilgi sahibi olmuş olur. Yukarıda geçen âyetlerde verilen gayb bilgisi için, yakın gelecekle ilgili bilgiler de denilebilir. Peygamberin uzak geleceği de Allah'ın bildirmesi ile bileceği yine Kur'ân-ı Kerîm'de belirtilmiştir. Nitekim "Meryem oğlu İsa, 'Ey İsrailoğulları, şüphesiz ben, benden önceki Tevrat'ı tasdik edici ve benden sonra gelecek ve ismi Ahmed olan bir resulü müjdeleyici olarak size gönderilmiş bir Allah elçisiyim.' demişti."[291] mealindeki âyet bunu göstermektedir. Bütün bu âyetlerden açıkça anlaşıldığı gibi, peygamberler, kendiliklerinden değil ancak Allah'ın bildirdiği ölçüde geleceği bilebilirler.

Meseleye şu açıdan da bakacak olursak, iyi bilinmelidir ki, her şey Allah'ındır; bütün fiiller, görme, işitme, bilme O'na aittir. "Lâ havle ve lâ kuvvete illa billâh" derken, ancak O'nun güç ve kuvvetiyle ayakta durduğumuzu; ayrıca O'nun "Müt'im" oluşuyla doyup, "Rezzak" oluşuyla rızıklandırıldığımızı, "bizim" dediğimiz bedenimizin bile irademiz dışında tamamen O'nun dilemesi ve kudreti çerçevesinde çalıştığını hatırdan çıkarmamalıyız. Bu mânâda her şeyin O'nun ve O'ndan olduğu Kur'ân-ı Kerîm'de ifade edildiği gibi, ilim de O'nun katındadır.[292] Fakat ilmin Allah katında olması, insanların değişik derecelerde ilim sahibi olmalarına

289 el-Hûd, 11/70-73.
290 Âl-i İmrân, 3/39-40.
291 es-Sâff, 61/6.
292 el-Ahkâf, 46/23; el-Mülk, 67/26.

mani değildir. Bundan dolayı gaybı ancak Allah'ın bildiğini ifade eden âyetlerden, hiçbir insanın gayb bilgisine sahip olamayacağı mânâsı çıkarılamaz. Gayb bilgisi, esasen ilmin bir şubesidir; dolayısıyla ancak Allah katındadır. Fakat genel mânâda ilim için olduğu gibi özel mânâda da gayb bilgisinin Allah katında olması, kulların Allah'ın bildirmesi ve bilmelerine imkân tanıması ölçüsünde gayb bilgisine sahip olmalarına mâni değildir.

c- Gaybı bilmenin manası

İnsanın malumatı, maddi-manevi çok farklı bir buud arz etmektedir. Evet, "Allah'ın bildirmesi ile insanlar, "gayb" dediğimiz ve insan ilmine perdeli olan malûmatları da bilebilmektedir.

İnsan, ilminin muttali olamayacağı kadar uzak mazi ve istikbale ait hadiseler ''gayb" kabul edilmektedir. Gaybı da Allah'tan başka hiç kimse bilemez. Ancak bu ifadeyi çok iyi anlamak gerek. "Gaybı sadece Allah bilir" demek, Cenab-ı Hakk, gaybı kimseye bildirmez, demek değildir. Nitekim âyette bu husus açık ifade edilerek, istisna yapılmıştır. "O bütün gaybı bilir. Fakat gayplarını kimseye açmaz. Ancak, bildirmeyi dilediği bir elçiye bildirir. Bu durumda (mesajı korumak için) o elçisinin önüne ve arkasına gözetleyiciler yerleştirir."[293] denilmiştir. Peygamber böylece Allah adına konuştuğunu ispat etmiş olacak ve bu da onun hesabına mu'cize sayılacaktır.

Diğer taraftan seviye farkı çok değişik olmakla beraber, Cenab-ı Hakk bazı veli kullarının da gözlerini açar, onlara, başkalarının göremedikleri noktaları gösterir. Yani bazı kimselerin fıtratlarında bu duyuya ait meleke mevcuttur. Hatta bazı medyumlar da böyle bir ruhî melekeye sahip olarak yaratılmışlardır.

Onlar da kendi cehd ve gayretleriyle, Cenab-ı Hakk'ın fıtratlarına yerleştirdiği bu melekeyi çalıştırır ve istikbale ait çok meseleleri hissedebilirler. Ancak bunların hiçbiri, mutlak gaybı bilmek değildir. Mutlak gaybı bilmek, Allah'a mahsustur. Peygamberle-

293 (Cin, 72/26)

rin, velilerin ve medyumların bildikleri ise, mutlak gayba göre oldukça sınırlı ve mahduddur. Ve yine bu da ancak Allâmü'l-Guyûb'un bildirmesiyledir. Yoksa normal şartlarda ve beşeri ölçüler dâhilinde, gaybı bilmek, maziyi ve istikbali, hadiseleriyle ihata etmek imkânsızdır.

Kur'ân-ı Kerîm, gaybe ait verdiği haberler ile beşerin dikkatlerini üzerine celbetmiş mû'ciz bir kitaptır. Ne bir velinin ne de herhangi bir medyumun gaybtan haber verme hususunda Kur'ân'la boy ölçüşmesi mümkündür. Zira Kur'ân, Ezel ve Ebed Sultanı olan Cenâb-ı Hakk'ın kelâmıdır ve verdiği haberler de ezel ve ebed kaynaklıdır. Bu meyanda Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) de zaman zaman, ilm-i gaybe mazhar olmuştur. Ve mazhar olduğu bu lütuflar, O'nun nübüvvetinin birer mu'cizesi olarak addedilmiştir. Peygamber Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) dünya mihrabından, mazi ve müstakbelle alâkalı bazı mu'cizevî haberlerinden birkaç misal arz edeceğiz.

1. Peygamberimizin gaybı bilmesi

Kur'ân, Peygamberimiz'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) verilen bir mu'cize kitap olması hasebiyle, Efendimiz'in Kur'ân diliyle anlattığı bütün gaybî haberler, aynı zamanda O'nun peygamberliğini de te'yid eder. Fakat bir de Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem), doğrudan doğruya kendi diliyle verdiği gaybî haberler vardır ki, biz daha ziyade burada ondan söz edeceğiz. Zira şimdilerde telestezi diye anlaşılan hususlar ile alâkalı en mühim vak'alar, önce bin bu kadar sene evvel, Efendimiz'den sadır olmuş ifadelerdir. Bunlar elbette birer mu'cizedirler. Ancak Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), bütün bunları söylerken kendinden söylemiş değildir. O'nun bir beşer olarak bu gaybi ufuklara ulaşması söz konusu olamaz. Hâlbuki öte yandan on dört asır önce söyledikleri bir bir vaki olmuştur. Bütün bu hâdiseleri ve mucize olarak cereyan eden hadiseleri maddi şeylerle izah etmeye imkân yoktur. Öyleyse, Allah Rasulü'nün verdiği gaybi haberlerin aynen zûhuru, bir bakıma madde ötesi varlıkların ispatına da bir delil teşkil eder.

Peygamber Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) gaybi haberlerini iki ana grupta toplamak mümkündür. Bunlardan birincisi kendi devrine ait verdiği gaybî haberler ve vakti gelince bunların tahakkuk etmesi, ikincisi ise yakın ve uzak istikbale dair verdiği haberler ve bunların günü geldikçe zuhurudur. Efendimiz'in bu tarzda gaybi haberleri oldukça fazladır. Ama biz burada, her iki ana grubtan iki misalle iktifa edip diğerlerinin ise kaynaklarını göstermekle iktifa edeceğiz.[294]

1) Peygamberimiz'in kendi devrine ait verdiği gaybi haberler

a- Senin baban Hüzafe'dir

Başta Buhari ve Müslim olmak üzere bütün hadis kitapları ittifakla şu hususu kaydediyorlar: Bir gün Allah Rasulü minbere çıkmışlardı. Gaybî âleme ait bir kısım haberler veriyorlardı. Bu esnada bir hayli de celalli görünüyorlardı. Bir ara "Bugün bana istediğinizi sorun." buyurdular. Herkes bir şeyler soruyor, o da cevap veriyordu. Tam o esnada bir genç ayağa kalktı, "Benim babam kim ya Resûlullah!" diye sordu. Hakkında dedikodu ediliyordu. Babası olmadığı yolundaki bu dedikodular yüzünü kızartıyor ve insanların yüzlerine rahatça bakamıyordu. O gün bir fırsat bulmuştu; aklına takılan soruyu soracak ve bundan sonra o ezici bakışlardan kurtulacaktı. Efendimiz şöyle cevap verdi: "Senin baban Hüzafe'dir." Genç artık müsterihti. Aldığı cevap onu memnun etmişti. Bundan böyle o da bir babaya nisbet edilerek çağrılacaktı. "Abdullah b. Hüzafet'üs-Sehmi (radıyallâhu anh)" şanlı ve samimi bir sahabi...

Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) minber üzerinde celalli bir vaziyette ve herkese bir şeyler anlatıyor. Bu arada, sorulan sorulara da, gayb âşina bir üslupla cevaplar veriyordu. Rasûlullah'ın neden celallendiğini bilemiyoruz, ama Hz. Ömer'in; birden ayağa kalkıp, Allah Resûlüne hitaben: "Biz rab olarak Allah'tan, din ola-

294 Not: Efendimiz'in diğer gaybî haberleri için bkz: M. Fethullah Gülen, İnsanlığın İftihar Tablosu, Sonsuz Nur, 1/120-153, Nil Yayınları

rak İslâm'dan ve peygamberimiz olarak da Hz. Muhammed'den (sallallâhu aleyhi ve sellem) razıyız"[295] dediğine şahit oluyoruz ki, onun bu ince ve manidar sözleri, Efendimiz'i (sallallâhu aleyhi ve sellem) yatıştırmıştır.

Peygamber Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) mescidde, geleceğe ve gayba ait bir kısım haberler vermesi, mescidi dolduran binlerce sahabî huzurunda meydana geliyordu. Ve bütün sahabî Allah Rasûlü'nün (sallallâhu aleyhi ve sellem) dediklerini aynen tasdik ediyor ve adeta sükûtlarıyla da "sadakte" (el-Hak, doğru söyledin ey Allah'ın Resûlü) diyorlardı.

b- Tek tek yerlerini gösteriyordu

Ve yine Kütüb-i Sitte ashabından rivayet edilen bir hadise göre sahabi anlatıyor: Bedir'de bulunuyorduk. Allah Rasûlü, muharebe adına stratejisini tam tesbit etmiş, kavganın cereyan edeceği yerleri dolaşıyordu. Bir ara gözleri yine gayba ait perdenin verasına kaydı ve bakışları istikbale uzandı. Bazı yerleri eliyle işaret ediyor; burası Ebu Cehl'in öldürüleceği yer, şurası Utbe'nin, şurası Şeybe'nin ve şurası da Velid'in sırtının yere geleceği yer... Ve daha birçok isim... Muharebeden sonra hadisi rivayet eden sahabi kasemle şunu anlatıyor: "Allah Rasûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) nereyi kim için işaret etmişse, hepsini işaret edilen o yerlerde ölü olarak bulduk." [296]

Beşer aklıyla kavranması imkânsız bu kabil hadiseler, bugünün insanları için dahi mesajlar vermekte ve on dört asır sonraki nesillere "Sadakte ve bil hakki natakte; doğru söyledin. Ve Hak'tan başka da konuşmadın" dedirtmektedir.

c- Biraz sonra buraya bir insan gelecek

Ahmed bin Hanbel'in Müsned'inde şöyle bir hadisenin nakledildiğini görüyoruz: Allah Rasûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) ashabıyla mescitte oturuyor. Bir ara, şöyle buyuruyor: "Biraz sonra,

295 Buhari, İlim 28,29; Mevakit 11; Tefsir 5,12; Fiten, 15; İ'tisam, 3; Müslim, Fezail, 134-138

296 Müslim, Cihad 83; Cennet, 76; Ebu Davut, Cihad 115; Nesei, Cenaiz 117

buraya, nâsiyesi, yüzü temiz bir insan gelecek; şu kapıdan, içeriye girecek. O Yemen'in en hayırlılarındandır. Ve alnında meleğin elini sürdüğü bir iz taşımaktadır." Bir müddet sonra, aynen Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem)'nün haber verdiği tipte bir insan gelip O'nun huzurunda diz çöküyor ve Müslüman olduğunu ilan ediyor. Tertemiz, pırıl pırıl, görkemli ve edeb âbidesi bu insan, Abdullah bin Cerir el-Becelî'den başkası değildir.[297]

2) Efendimiz'in yakın ve uzak istikbale ait verdiği gaybî haberler

a- Fatıma Annemizin vefatını bildirmesi

Yine bir gün Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), irtihaline sebep olan rahatsızlık günlerinden birinde, o incelerden ince oturuşu, kalkışı ve derin bakışlarıyla aynen babasına benzeyen anamız Hz. Fatıma'yı yanına çağırdı ve eğilip kulağına bir şeyler fısıldadı. Hz. Fatıma öyle ağladı öyle feryadu figan etti ki, bu ancak, İnsanlığın İftihar Tablosu'nun gurûbuyla yorumlanabilirdi. Bir süre sonra Allah Rasûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), yine onun kulağına bir şeyler fısıldadı. Bu sefer de öyle sevindi ki, onu karşıdan görenler, kendisine bütün cennet kapılarının açıldığını zannederlerdi. Bu hadise Hz. Aişe Validemizin gözünden kaçmamıştı. Biraz sonra bunun sebebini sordu, ama Hz. Fatıma Validemiz, bunun Allah Resûlü'ne ait bir sır olduğunu, dolayısıyla da açıklayamayacağını söyleyerek onu cevapsız bıraktı. Allah Resûlü'nün vefatından sonra Hz. Aişe Validemiz tekrar sorunca, Fatıma Anamız da şöyle cevap verdi: "Birinci defada bana, kendisinin vefat edeceğini söylemişti. O'nun için ağlamıştım. İkinci defa ise bana, kendi ailesi içinde, O'na en erken kavuşacak insanın, ben olduğum müjdesini vermişti. Ve işte onun için de sevindim"[298] demiştir. Evet, Hz. Fatıma Anamızın vefat-ı nebiden altı ay sonra vefat etmesi, aynen Efendimiz'in haber verdiği gibi olmuştur.

297 Ahmed b. Hanbel, Müsned, 4/359,363
298 Müslim, Fezailü's-Sahabe 97-99; Buhari, Menakıb 25; Fezailü Ashabi'n-Nebi 12; İzti'zan 43; İbni Mace, Cenaiz 64

b- Hz. Hasan'ın feragatı

Kütüb-ü Sitte ricâlinin ekseriyetinin rivâyet ettiği bir hadiste Allah Rasûlü, hutbe îrad ederken Hz. Hasan'a (radıyallâhu anh)'a işaretle şöyle buyurmuşlardı: "Bu benim evlâdım Hasan. O seyyiddir. Allah (celle celâluhû) onunla iki büyük cemaati birbiriyle sulh ettirecektir."[299] Evet O, kerim oğlu kerim, Allah Rasûlü'nün evladı ve tam bir efendidir. Bir gün kendisine tevdî edilen hilâfet ve saltanatı, sadece ümmet arasında tefrikaya sebebiyet vermemek için terk ederken, nasıl bir seyyid olduğunu mutlaka gösterecektir. Aradan geçen yirmi beş-otuz sene, Allah Resûlü'nü doğrulamıştı.

Emeviler Hz. Ali'den sonra karşılarında Hz. Hasan'ı buldular. Ancak bir sulh ve sükûn insanı olan Hz. Hasan bütün haklarından feragat ettiğini ilân ederek, birbirine girmek üzere olan iki İslâm ordusunu uçurumun kenarından geri döndürdü ve sulhta buluşturdu. Burada bilhassa şu hususa dikkatinizi çekmek istiyorum: Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) Hz. Hasan'a ait bu hadiseyi haber verdiğinde, o, henüz küçük bir çocuktu. Belki o gün Allah Resûlü'nün işaret ettiği hadiseyi bile anlayacak yaşta değildi. Yani o, Allah'ın Resûlü böyle dedi diye bu işi yapmış değildir. Bilâkis, Rasûlullah onun öyle olacağını bildiği için bu gaybî sözü sarf etmişti."[300]

İlim ancak Allah katındadır ve bizim de bilgimiz yoktur. Nitekim melekler, Cenâb-ı Allah'a karşı: "Seni tesbih ederiz; bizim için hiçbir bilgi yoktur." demişler. Fakat gerek bilgilerinin kaynağını itiraf, gerekse neyi ne kadar bildiklerini ifade bakımından, sözlerine istisna getirerek, "Ancak Senin bize öğrettiğin müstesna"[301] diye de eklemişlerdir. Buradan şöyle genel bir hükme ulaşılabilir: Kimsenin hiçbir mevzuda bilgisi yoktur, ancak Allah'ın öğrettikleri müstesnadır. Bu "kimse" kavramına melekler, cinler ve insanlar girdiği gibi "Allah'ın öğrettikleri hariç" ifadesine de

299 Buhari, Fiten 20; Sulh 9; Fedailü Ashabi'n-Nebi 22; Menakib 25; Darimi, Sünnet 12; Tirmizi, Menakib 25; Nesei, Cuma 27

300 M. Fethullah Gülen, Varlığın Metafizik Boyutu, s.88.

301 el-Bakara, 2/32.

bütün bilgileri ve bu arada bazı gaybî bilgileri de dâhil edebiliriz. Hiçbir kimse Allah'ın dilemesinin dışına çıkamayacağı gibi, yine Allah'ın iradesinin dışında kendine ve başkasına zarar getiremez. Gayb ilminden kasıt, Allah'a has ve beşerin ilim ve kudretinin dışında kalan, mutlak kudreti gerektiren gayb bilgisidir. Yani müşriklerin peygamberden, mucizeler göstermek, uyardığı azabı getirmek, dağları altın yapmak vb. istekleri karşısında Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi ve sellem.) "Ben ancak bir beşerim. Sizin benden istedikleriniz, ancak Allah'a has şeylerdir. Benim onları yerine getirebilmem için, ilim ve kudret bakımından her şeye kadir olmam lâzım; bu ise Allah'a mahsustur. Ben sadece uyarıcı ve müjdeleyiciyim, sizden beşer olarak farkım, peygamber olup vahiy almamdır, rububiyet iddia etmiyorum ki, sizin istediklerinizi yerine getireyim" demektedir.[302] Ayrıca Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) müşriklerin bu isteklerine karşı takındığı tavırla adeta "Ben devamlı olarak gaybı bilseydim, bana sorulacak her soruya cevap verir, kâfirlerin her türlü tebliğimin önüne çıkardıkları engellere karşı önceden tedbirler alırdım"[303] demek istemiştir.

Resul-i Ekrem Aleyhissalâtü Vesselâm, *lâ ya'lemu'l-ğaybe illâllah* sırrınca, kendi kendine gaybı bilmezdi. Belki Cenâb-ı Hak ona bildirirdi, o da bilirdi. Cenâb-ı Hak hem Hakîmdir, hem Rahîmdir. Hikmet ve rahmeti ise, umur-u gaybiyeden çoğunun setrini iktiza ediyor, müphem kalmasını istiyor. Çünkü şu dünyada insanın hoşuna gitmeyen şeyler daha çoktur; vukuundan evvel onları bilmek elem vericidir.

İşte bu sır içindir ki, ölüm ve ecel müphem bırakılmış ve insanın başına gelecek musibetler dahi perde-i gaybda kalmış. İşte, hikmet-i Rabbanîye ve rahmet-i İlâhiye böyle iktiza ettiği için, Resul-i Ekrem'in (Aleyhissalâtü Vesselâm) ümmetine karşı ziyade hassas merhametini ziyade rencide etmemek ve âl ve ashabına karşı şedit şefkatini fazla incitmemek için, vefat-ı Nebevî'den sonra âl ve ashabının ve ümmetinin başlarına gelen müthiş hâdisâtı

302 Elmalılı, a.g.e., IV, 2345-2346.
303 Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî, IX, 170.

umumiyetle ve tafsilâtıyla göstermemek, mukteza-yı hikmet ve rahmettir. Fakat yine bazı hikmetler için, mühim hâdisatı-fakat dehşetli bir surette değil-ona talim etmiş, o da ihbar etmiş. Hem güzel hadiseleri kısmen mücmel, kısmen tafsille bildirmiş, o da haber vermiş.[304]

1. Gelecekte olacağı söylenen şeyler, Allah'ın (celle celâluhû) bildirmesiyle söylenmiştir

Geleceğe ait dersi her şeyden önce yine gelecek verebilir. Zaman, gelecekte gösterecekleri ve getirecekleri ile en mevsuk ve sağlam bir habercidir. Bir insan yaşamadan yaşayacağını yaşayamaz ve yaşayamadığı şeye bihakkın vâkıf olamaz. Bu yüzden, geçmişin belgesi çoktur da, geleceğe ait herhangi bir belge yoktur. Gelecek adına, ancak isabet şansı çok zayıf olan tahmin ve zanlarda bulunabiliriz. Fakat çok tabii olarak İlm-i İlâhî noktasında durum hiç de böyle değildir. İlm-i İlâhî'nin yanında geçmiş, hal ve gelecek olmadığı gibi, bütün bunlar iç içe bir nokta olarak kalır. Bu sebeple, gelecek adına zan ve tahminle değil de, kesin ve kat'î ifadelerle "Olacak, göreceksiniz..." deniyor ve söylenenler de aynen çıkmış ve çıkıyor. Bunu ancak Allah (celle celâluhû)'ın bildirmesiyle açıklayabiliriz.

2. Zaman ve mekânı aşmak, kalp ve ruhun derece-i hayatına girmekle mümkündür

Zaman ve mekânı aşmak, ancak zaman ve mekânla kayıtlı bulunmayan ruhla mümkün olabilir. Çünkü ruh, zaman ve mekânlar âleminden değil, emirler ve kanunlar âleminden olduğu için, bizzat kendisi gittiği gibi, kılıfı ve elbisesini bile çok yerlere gönderip, temessül ettirebilir. Ayrıca, zamanın zaptına, mekânın hapsine ve maddenin kesafetine bağlı bulunmayıp, serbest, âzâde ve aynı zamanda şeffaf ve lâtif bir varlık olduğundan, ilerde meydana gelecek hâdiselerin onun ekranına aksedişi de başka türlü olacaktır. Elverir ki, kişi bedeninin baskısından sıyrılıp, kalp ve

304 Bediüzzaman Said Nursi, Mektubat, s.93.

ruhun hayatına girerek ruhunu geliştirsin, inbisat ettirsin ve başka âlemlerle münasebet kurmaya biraz gayret sarf etsin.

3. Peygamberler ve Evliyâullah, ilmini Allah (celle celâluhû)'a havale etmek suretiyle gelecekten haber vermişlerdir

En başta Üstad-ı Küll, Kâinatın Fahri Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu türden haberleri çoktur. Evet O, kıyâmete kadar zuhur edecek hadiseleri bir televizyon ekranında seyrediyor gibi ümmetine bir bir takdim buyurmuştur. Bu tür haberlerin bazıları açık ve te'vile ihtiyaç duyulmayacak kadar vâzıhdır. Bir kısmının hakikatine ise, ancak Kur'ân'ın müteşabihatı nev'inden te'vil ve tefsirlerle yükselmek mümkün olabilir. Bir diğer kısmı da, ancak ehl-i tahkikin anlayabileceği türdendir. Daha sonra, ehlullahın bunlardan yaptıkları istihraçlar ve bunlara dayanarak vardıkları hüküm ve haberler ise, ya doğrudan Kur'ân'a ve Aleyhissalâtü ve's-selâmın sünneti ve ifadelerine, ya da Mişkât-ı Nübüvvet'in vesâyâsı altında kendi gönüllerine ve ruh dünyalarına esip gelen ilhamlara dayanmaktadır. Bunların her biri, Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) ilm-i ledünnîsinden, gönül kabının hacmine göre bir şeyler doldurur ve bu suretle bazı hakikatlere nigehbân olurlar.

Evliyâullah, gelecekle ilgili hakikatleri görürken bazen mesafeyi tam ayarlayamadıklarından, neticede tesbiti tam yapamazlar. Bazen de hâdiseleri semboller halinde görürler. Allah, (celle celâluhû) kendilerini bu türlü hadiselerin yorumuna muttali kılmadığı için te'vil ve tefsirde hataya düşerler. Onlar tefsirle alâkalı bir şey söyler; hâlbuki murad-ı İlâhî başkadır. Aynen rüya tabirlerinde olduğu gibidir bu. Meselâ, rüyanızda bir elma görür ve "Allah (celle celâluhû) bize lütufta bulunacak, maddî-mânevî tatlılık göreceğiz" der ve öyle tabir edersiniz. Oysa ki, elmanın Misâl Âlemi'nde sembolize ettiği hakikat, heva ve hevesin kuvvetlenmesi de olabilir. Yine, rüyâda bir eve Cebrâil'in (as) girdiği görülür, İlâhî esintiler, yümün ve bereket gelecek diye beklenir; hâlbuki o, yüce bir ruhun öbür âleme çağrılmasını temsil ve

ifade ediyor da olabilir. Bu mevzûda verilebilecek misâller pek çoktur. Velîler için de durum böyledir. Gelecek adına aldıkları sembolleri te'vil ederler, fakat te'villeri aynen çıkmayabilir. Mes'eleyi bir çekirdek halinde görür, te'vilini çekirdeğin ağaç haline göre yapar ve yanılırlar. Bu yanılma, peygamberler dışında herkes için vakîdir. Peygamberlerde de benzer bir yanılma vuku' bulacaksa, onu daha önceden Allah (celle celâluhû) düzeltir. Çünkü peygamberler, ümmetleri için mutlak taklit edilmesi gereken önderlerdir. Eğer hataları hemen düzeltilmezse, bu hatalar bütün bir ümmete sirayet eder.

Gözü yaratıp -sınırlı da olsa- tenezzühü için uzanabileceği dünyaları var eden Allah (celle celâluhû), elbette gözün kumanda edicisi ruha da kendi âlemine has seyahatler yaptıracak ve ona madde ötesine has misâlleri, sembolleri, levhaları ve geleceğe ait sayfaları gösterecektir. Muhyiddin b. Arabî, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan bir asır önce yaşamış olmasına rağmen, Edirne kütüphanesinde bulunan ve Efranî tarafından tercümesi yapılmış olan "Şeceretü'n-Nu'mâniyye" adlı eserinde, Osmanlılar devrinde zuhur edecek pek çok hadiseyi aynen haber vermiştir. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan ve Şam'la Mısır'ın fethinden Yavuz Selim'in Şam'a girmesiyle kendi kabrinin ortaya çıkarılacağına kadar bir düzine hadiseden rümuzlu bir şekilde bahseder. Yine aynı eserde, Hafız Paşa'nın dokuz ay muhasara etmesine rağmen Bağdat'ı alamayacağı ve fethin kırk gün içinde Dördüncü Murad'a müyesser olacağı anlatılır. Dünyaya gelmesinden asırlar önce, Sultan Abdülaziz'in katledileceğini haber verir. Muhyiddin b. Arabî, bu eserinde Rus-Japon savaşından söz ettiği gibi, Müslümanların düşmanlarıyla muharebe edeceklerinden ve neticede galip geleceklerinden de bahseder. Türkler hakkında da "Türkler için muzafferiyet ve saadet var" der. Bitlisli Mustafa Müştak Dede, Divan'ında Ankara'nın başşehir olacağını 70 sene evvelinden haber vermişti. Şiirinin mısra sonlarına düşürdüğü harfler, Osmanlıca olarak yan yana dizildiğinde -elif, nun, kaf, rı, he- Ankara'yı gösterdiği gibi, bu hadisenin savaşlar neticesi gerçekleşeceğini ve

Hacı Bayram'dan bahisle de, Ankara'nın başşehir olacağını gayet açık bir şekilde ifade etmektedir.

Mevlâna, yedi yüz yıl evvel, "Çok küçük canlılar görüyorum; ağızları var ve yiyiyorlar" diyerek mikrop veya bakterilere işaret ediyordu.

Yine asrımızda bir tefsirci, seneler evvelinden, 1971'de bir muhtırayla ordunun Türk siyasi hayatına vaziyet edeceğini haber verir. Kendisine "Ne zaman?" diye soranlara da cevabı, "12 Mart" olur. Aynı şahsın 1980 hareketini haber verdiği de söylenmektedir.

Velîlerin bu ve benzeri gelecekle ilgili ihbarlarını hangi fizikî gerçeklikle ve hangi atom kanunuyla veya nasıl bir göz, ya da beyinle izah edebiliriz? Hayır! Bu tür hâdiseleri, geleceğe uzanan ruhun Allah'ın (celle celâluhû) inâyet ve izniyle önceden haber alması dışında başka bir şeyle izah etmek mümkün değildir.

4. Gelecekten haber verme meselesi, kâhinler, medyumlar ve falla uğraşan kâfir kişiler için söz konusu olabilir mi?

Telestezinin bir kolu olarak gelecekten haber verme mes'elesi, kâhinlerde, medyumlarda ve falla uğraşan kâfir kişilerde dahi görülebilir. Bu mevzûda, dünya matbuatında anlatılan sayılamayacak kadar çok hâdise vardır. Meselâ, Amerikan mecmuaları, Madam Gibson adlı bir kadının yıllarca dünyâ mukadderatına dair pek çok şeyleri önceden haber verdiğini neşrettiler. Bu kadın, Kennedy'nin öldürüleceğini, Hindistan ve Pakistan'ın 1947 yılında ikiye ayrılacağını ve Albay'ın Pakistan'da kalacağını daha bu hadiseler olmadan evvel haber vermişti. Hatta Ankara'daki zelzeleden bile bahsetmişti. Kadın velî değil, fakat Hakk'ın izni ölçüsünde gayba ıttılaı var. Bazı ruhlar, bu duruma müsaittir. Bunlar trans haline geçip, kendilerine has şeyler yapar ve söylerler. İster cin, ister şeytanla ve ister habis, ister tayyib bir ruhla olsun, fizik ve madde ötesiyle temas kurar ve haber verirler. Her hakikati maddede arayan ve hep "tabiat", "doğa" deyip duranlar, bugün dedikleriyle beraber çatırdıyor ve

maddeleriyle beraber yıkılıp gidiyorlar. Ruh ise, her yerde varlığını koruyor.[305]

5. Mutlak ve izafî gayb

Bütün bu anlatılanlardan sonra şunu ifade etmek gerekir; İslâm bilginleri gaybı mutlak gayb ve izafi gayb olarak ikiye ayırmışlardır. Bunlardan ilkine göre mutlak gaybın duyularla idrak edilemeyen âlem şeklinde tanımlanması halinde, bunun hiçbir zaman bazı hususi araç ve bûrhanlarla bilinecek türden olmadığı açıktır. Bu nedenle bu bilgiyi edinmek için sebeplere başvurma ihtiyacını duyan kimselerin gaybı bilmesi mümkün değildir. Dolayısıyla ne melekler ve peygamberler ne de veliler, arraf ve kâhinler bu bilgiye sahiptirler. Bu açıdan[306] mutlak gayb, sadece Allah'ın bilgisinden meydana gelir. "Gaybın anahtarları Allah'ın yanındadır, Onun için gaybı ancak O bilir. O, karada ve denizde ne varsa hepsini bilir; O'nun ilmi dışında bir yaprak dahi düşmez. Yerin karanlıkları içindeki tek bir tane, yaş-kuru ne varsa hepsi apaçık bir kitaptadır."[307]mealindeki âyet bu tür gayba işaret etmektedir.

İzafî gayba gelince, izafi gayb "imkânî gayb" şeklinde de isimlendirilmiştir. Buna göre varlıklardan bir kısmı bu bilgiye sahip olabilir. İlmi taalluk etmeyene göre bu konu gayb iken, taalluk edene göre bilinir türdendir. Diğer bir ifade ile herhangi birine göre duyular dışı olduğu hâlde, başka birine göre bilinir, duyulur özelliğe sahiptir.[308] Meselâ meleklerin bilip de insanların bilmediği ve peygamberler gibi insanlardan bazısının bilip bazısının bilmediği durumlar, bu gayb türüne girer. İzafî gayb, Allah'ın varlığı, sıfatları, âhiret ve ahvali gibi idrak edemediğimiz fakat hakkında aklî ve naklî delil bulunan hususları da içine alır.[309]

305 M. Fethullah Gülen, İnancın Gölgesinde-1, s.80.
306 Fahreddin er-Râzî, a.g.e., II, 28.
307 el-En'âm, 6/59.
308 Elmalılı, a.g.e., VII, 4869.
309 Fahreddin er-Râzî, a.g.e., II, 27-28; Elmalılı, a.g.e. I, 164-166 .

Mutlak ve izafî gayb terimleri yerine Tehânevi “ademî ve vücudî gayb” ifadesini kullanmakta, sadece Allah’a özgü ve yalnız O’nun bilgisi dahilinde olan hususlara “ademî gayb”, Allah dışında bazı varlıkların bilgisinin taalluk ettiği gayba da “vücudî gayb” demektedir.[310]

6. İbni Haldun’a göre, gayb konusunda insan nefsinin özellikleri

İbni Haldun gayb konusunda, bilgi sahibi olabilmeleri için insan nefsinin özelliklerini mukaddimesinde üç gruba ayırmaktadır. Ona göre genel olarak insan nefsi, beşeriyetten sıyrılarak, kendisinden yüksek olan ruhanîyetle yükselmeye müsait bulunmaktadır ve bu özellik güçlü olması bakımından insan nefsi üç grupta incelenmektedir:

1-Peygamber nefisleri: Peygamberler, tabiî yaratılış bakımından bir an için beşeriyetten sıyrılarak ruhaniyet derecesine yükselme yeteneğine sahip bulunmaktadır. Bu ise onların çalışmaları sonucu değil; Allah’ın inayetiyle mümkün olmaktadır.

2-Velilerin nefisleri: Bunlar da, yine Allah’ın lütuf ve inayeti yanında riyazet gibi bazı metotlar sonucunda manevî âlemlere girebilirler.

3-Fıtrat itibariyle ruhanî idrakten âciz olan nefisler: Bu gruba girenler, duyular ve aklın sınırları ötesine geçemeyen avamın nefisleridir. Buna göre İbn Hâldun ilk iki sınıfın gaybı bilebileceğini kabul etmektedir. Bunlardan biri peygamberler, diğeri de riyâzet ve kerâmet ehlidir. Birincilerin bilgisi vehbî, diğerlerinin ise kesbîdir. [311]

7. Cin ve şeytanın casusları, kâhinlere gaybî haber getirmek için semâvatta kulak hırsızlığı yapmaları şahaplarla engellendi

“Onlar yüce âlemlerdeki melekleri dinleyemezler; her taraftan taşlanıp kovulurlar. Âhirette ise onlar için daimî bir azap vardır. Kulak hırsızlığı yapıp bir şeyler dinleyenleri ise, delip geçen ya-

310 Tehânevî, a.g.e., II, 1054.
311 İbn Haldun, Mukaddime, I, 411.

kıcı bir yıldız takip eder."[312], "And olsun ki, dünya semasını Biz kandillerle süsledik ve onları şeytanlar için birer taş yaptık."[313] gibi âyetlerin mühim bir nüktesi, ehl-i dalâletin bir tenkidi münasebetiyle beyan edilecek. Şöyle ki: Cin ve şeytanın casusları, semâvat haberlerine kulak hırsızlığı yapıp, gaybî haberleri getirerek, kâhinler ve maddiyyunlar ve bazı ispritizmacılar gibi gaipten haber vermelerini, nüzûl-ü vahyin bidâyetinde, vahye bir şüphe getirmemek için onların o daimî casusluğu o zaman daha ziyade şahaplarla recim ve men edildiğine dair olan mezkûr âyetler münasebetiyle, gayet mühim üç başlı bir suale muhtasar bir cevaptır. On Beşinci Söz namındaki bir risalede, Yedi Basamak namında yedi kat'î mukaddime ile, "And olsun ki, dünya semâsını Biz yıldızlarla kandillerle süsledik ve onları şeytanlar için birer taş yaptık." âyetinin ifade ettiği, , şeytan casusların semâvattan ref ve tardı öyle bir surette ispat edilmiş ki, en muannid maddiyyunu dahi iknâ eder, susturur ve kabul ettirir.

Amma bir daire-i külliyenin cüz'î bir hadise-i şahsiye ile meşgul olması, yani, kâhinlere gaybî haberleri getirmek için şeytanlar tâ semâvâta çıkıp kulak veriyorlar, yarım yamalak haberler getiriyorlar diye tefsirlerdeki ifadelerin bir hakikatinin şu olması gerektir ki:

Semâvat memleketinin payitahtına kadar gidip o cüz'î haberleri almak değildir. Belki cevv-i havaya dahi şümulü bulunan semâvat memleketinin -teşbihte hata yok- karakolhaneleri hükmünde bazı mevkileri var ki, o mevkilerde arz memleketiyle münasebettarlık oluyor. Cüz'î hadiseler için, o cüz'î makamlardan kulak hırsızlığı yapıyorlar. Hatta kalb-i insanî dahi o makamlardan birisidir ki, melek-i ilham ile şeytan-ı hususî, o mevkide mübareze ediyorlar. Ve hakaik-i imaniye ve Kur'âniye ve hâdisât-ı Muhammediye (Aleyhissalâtü Vesselâm) ise, ne kadar cüz'î de olsa, en büyük, en küllî bir hadise-i mühimme hükmünde, en küllî bir daire olan Arş-ı Âzamda ve daire-i semâvatta-temsilde hata ol-

312 Sâffât Sûresi, 37/8-10.
313 Mülk Sûresi, 67/5.

masın-mukadderât-ı kâinatın mânevî ceridelerinde neşrolunuyor gibi, her köşede medar-ı bahis oluyor diye beyan ile beraber, kalb-i Muhammedîden (Aleyhissalâtü Vesselâm) tâ Arşa varıncaya kadar ise, hiçbir cihetle müdahale imkânı olmadığından, semâvâtı dinlemekten başka şeytanların çaresi kalmadığını ifade ile, vahy-i Kur'ânî ve nübüvvet-i Ahmediye (Aleyhissalâtü Vesselâm) ne derece yüksek bir derece-i hakkaniyette olduğunu ve hiçbir cihetle hilâf ve yanlış ve hile ile ona yanaşmak mümkün olmadığını, gayet beliğane, belki mucizâne ilân etmek ve göstermektir.[314]

8. Fal ve kehânet gibi yöntemlerle gayb bilinebilir mi?

Fal ve kehânet gibi yöntemlerle gaybın bilinip bilinmeyeceğine gelince, bilindiği üzere falcılık ve kehânet çok eski dönemlerden bu yana varlığını devam ettirmektedir. Nitekim cahiliye Arap toplumunda falcılıkla kehânetin yaygın olduğu ve umumiyetle gelecekle ilgili iyimser beklentileri dile getirmek için tefe'ül kelimesinin kullanıldığı görülmektedir.[315] Yine Arapça'da "uğursuzluk" mânâsına gelen tıyere ile "herhangi bir nesne veya olayı uğursuz sayarak ondan birtakım olumsuz durumların doğacağını vehmetme" anlamını taşıyan teşeüm de tefe'ülün karşıt anlamlısı olarak kullanılmaktadır. Söz konusu her iki kavramın da gelecekle ilgili olayları önceden bilmek için kullanıldığı görülmektedir.[316]

İslâm âlimlerinin bir kısmı, şeytanların semaya çıkarak haber aldıkları gayba ait bilgileri bazı kimselere verdiklerini, kâhinlerin de cin ve şeytanlardan bilgi edindiklerini bildiren rivâyetleri[317] delil getirerek fal ve kehânet yöntemiyle bazı gaybî bilgilere ulaşmanın mümkün olduğunu ileri sürmüştür. Bu durum, İslâm öncesi dönemler için muhtemel olsa bile İslâm'ın gelmesiyle bu imkân sona ermiştir. Zira Kur'ân'da Hz. Peygamberden sonra, cin ve şeytanların semaya çıkıp oradan haber almasının yasaklandığı açık bir şekilde belirtilmektedir. Nitekim "Çünkü onlar

314 Bediüzzaman Said Nursi, Lemalar, s.426.
315 İbnü'l-Esîr, en-Nihâye, III, 406.
316 Tehânevî, a.g.e., II, 759.
317 Buhârî, "Cenâiz", 80; Müslim, "Fiten", 19.

vahiy işitmekten kesinlikle men edilmiştir”[318],“Biz göğe çıkmak istedik: Bir de ne görelim; orası sert ve kuvvetli bekçiler, şahâplar, alevler, roket gibi mermilerle dolu. Önceleri biz göğün bazı yerlerinde oturup dinleme merkezleri edinirdik. Ama şimdi kim dinlemeye kalkışırsa, derhal kendini gözetleyip izleyen bir alevle karşılaşıyor.”[319] mealindeki âyetler bu hususu açıklamaktadır. Ayrıca Hz. Peygamber de bunu açıkça dile getirmektedir. [320]

9. İslâm âlimlerinin, güneş, ay ve yıldızların hâl ve hareketlerinden çıkarılan yorumlara bakışı

Bazı İslâm âlimlerinin, güneş ve ayı gözlemenin faziletine, yıldızların yerde tesir meydana getirip-getiremeyeceği ile ilgili âyet ve hadislere dayanarak delil çıkarıp ilm-i nücûmu tasvip ettiklerini görmekteyiz.[321] Bir kısım İslâm âlimleri ise yıldızların tesirini tasvip etmeyen rivâyetleri[322] delil gösterip Kur'ân ve sünneti bu şekilde anlamanın doğru olmadığını belirtmişlerdir.[323] Gazzalî'nin, Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) ilm-i nücûmu zemmeden rivayetlerini, “cahiliye döneminde yıldızların ilâh şeklinde düşünülmesi ve gerçek müessir olduklarına inanılması” şeklinde yorumladığı görülmektedir.[324] Şevkânî ise, astrolojiyle ilgili rivâyetleri, gök cisimlerinin gözetlenmesine dayanan müsbet ilim olarak kabul etmektedir..

10. Danyal ve İdris'in (a.s.) ilm-i reml ile uğraşması, onun meşru bir ilim olduğu anlamına gelir mi?

Öte yandan Danyal ve İdris Peygamberlerin ilm-i reml ile uğraştığı[325] bu bakımdan onun meşru bir ilim olduğu ifade edilmektedir. Hz. Peygamberin “tıyera”yı yasaklayıp tefe'ülü tasvip ettiğine dair rivâyetlere[326] dayanarak tefe'ülün mübah olduğunu

318 eş-Şuarâ, 26/212.
319 el-Cin, 72/8-9.
320 Şevkânî, Fethü'l-kadîr, III, 126; Taşköprüzâde, Miftâhu's-sa'âde, I, 365.
321 Fahreddin er-Râzî, es-Sırrü'l-mektûm, vr. 3a-5b.
322 Buhârî, “Salâtü'l-küsûf”, 13; Ebû Dâvûd, “Tıb”, 22.
323 İbn Kayyim, Miftâhu dâri's-sa'âde, II, 198.
324 Gazzâlî, İhyâ, I, 50.
325 Müslim, “Selâm”, 35.
326 Buhârî, “Tıb”, 42; Ebû Dâvûd, “Tıb”, 24.

beyan eden âlimlerin yanında yasak olduğunu beyan eden İmam Turtûşî (ö. 520/1126) ve Ebû Bekir İbnü'l-Arabî (ö. 543/1148) gibi bir kısım âlimler de bulunmaktadır.[327]

Fahreddin er-Râzî ve İbn Hâldun öğrenmenin insanın en önemli niteliklerinden biri olduğundan hareket ederek bu sıfatın bazı özel gayretler neticesinde en üst noktaya çıktığını, bazı insanlarda gayba muttali olmak için yaradılıştan gelen bir melekenin bulunduğunu ve beş duyunun fizikî temastan alıkonulması halinde batınî his ve duyuların beş duyunun idrakten âciz kaldığı şeyleri hissedeceğini kabul etmişlerdir.[328] Nitekim Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Benim ümmetim arasında bir kısım mülhemun vardır." diye buyururlar ki, bu 'Allah'ın ilhamına mazhar insanlar' demektir. İbni Sina (ö. 428/1037) da ariflerin nefsi gibi, fâcir ve müşriklerin nefislerinin de olağanüstü bazı güçlere sahip olabileceğini ileri sürmektedir.[329]

11. Allah'ın, peygamberlerine, salihlere veya dilediği kimselere gaybı bildirmesi

Allah'ın, peygamberlerine, birtakım salih kullarına veya dilediği kimselere gaybı bildirmesi, çeşitli şekillerde olur. Bunları şöyle sıralamamız mümkündür:

1-Doğrudan vahiy yoluyla ki, bu peygamberlere mahsustur.[330]

2-İlhâm yoluyla ki, bu da yine peygamberlere ve asfiya, evliya gibi salih kullara mahsustur.[331]

3-Sadık rüyalar, mü'minler olmak üzere, herkes sadık rüya görebilir. Bu tür rüyalarda kişi çoğu zaman yakın veya uzak gelecekten haberdar olabilir. Bu rüyalardan bazıları tabir gerektirmeyecek kadar açık olabildiği gibi bazıları tabir ister. Sadık rüyalar yoluyla, Allah'ın dilediği ölçüde gayba muttali kılmasının pek çok örneği bulunmaktadır.[332] Nitekim sadık rüya ile gelecekten

327 Kâtip Çelebi, Keşfü'z-zunûn, II, 1216.
328 İbn Haldun, a.g.e. I, 416; Fahreddin er-Râzî, a.g.e., XXI, 143-145.
329 İbn Sînâ, el-İşârât ve't-tenbîhât, III, 897.
330 el-En'âm, 6/124; Tâhâ, 20/13; Kastallânî; İrşâdu's-sâri, I, 59.
331 Âl-i İmrân, 3/42; Zemahşerî, el-Keşşâf, I, 429.
332 es-Saffât, 37/102; Yûsuf, 12/4-5; el-Fetih, 48/27; Buhârî, "Tâbir", 1; Tirmizî, "Rü'yâ", 3.

haberdar olma mevzuuna Hz. Yusuf'un Kur'ân'da yer alan rüyası örnek olarak verilebilir. Çünkü burada O'nun rüyası, babası Hz. Yakup'un yorumladığı şekilde gerçekleşmiştir.

12. Dünya işlerinde gayb hâdiselerinin bildirilmemesinde çok büyük bir rahmet saklıdır

Risale-i Nur, kat'î burhanlara istinaden hükümleri, sâir hakaikte, aynı aynına, tevilsiz, tâbirsiz hakikat çıkması ve yalnız işârât-ı tevafukiye ve sünuhat-ı kalbiyeye itimaden beyanatı, böyle dünyevî olan mesâil-i istikbaliyede neden bazen tâbir ve tevile muhtaç oluyor diye hatırıma geldi.

Böyle bir cevap ihtar edildi ki: Gaybî istikbal-i dünyevîde ve dünya işlerinde, başa gelen hâdisatı bildirmemekte Cenab-ı Erhamürrâhimînin çok büyük bir rahmeti saklandığını ve gaybı gizlemekte çok ehemmiyetli bir hikmeti bulunduğu cihetle, gaybî şeyleri haber vermekten yasak edip, yalnız müphem ve mücmel bir surette, ya ilham veya ihtarla, bir emareyi vesile ederek, keşfiyatta ve rüya-yı sadıkada, bir kısım gaybî hakikatleri ihsas eder. O hakikatlerin hususi suretleri vukuundan sonra bilinir.[333]

Sadık rüyalarla bazı gaybi konulara ilişkin bilgi edinmenin mümkün olduğu ve vuku bulduğu hususu bazı hadislerde de ifadesini bulmuştur. Nitekim "Vahiy kesildi, ancak mü'minlere müjdeler kaldı."[334] şeklindeki hadis ile başka bir hadiste: "Sadık rüyanın nübüvvetin kırk altı cüz'ünden bir cüz olduğu" belirtilmektedir.[335] Yine bir başka hadiste de Ümmet-i Muhammed içinde 'Muhaddes'lerin bulunduğu ifade edilmekte ve Hz. Ömer'in bunlardan olduğu belirtilmektedir. Keza hadislerde geçtiği üzere,[336] İbn Abbas'ın "senden önce hiçbir resul ve nebi göndermedik"[337] mealindeki âyetini , "senden önce hiçbir nebi, resul ve muhaddes göndermedik." şeklinde tefsir ettiği rivayet edilmiştir.[338]

333 Bediüzzaman Said Nursi, Kastamonu Lahikası, 216.
334 Buhârî, "Tıb", 209; İbn Mâce, "Tahâret", 124.
335 Buhârî, "Tıb", 210; İbn Mâce, "Tahâret", 125.
336 Müslim, "Kitâbü Fazâili's-Sahâbe", 23.
337 El-Hac, 22/52.
338 Kurtubî, el-Câmi' , XII, 79.

Peygambere bildirilen umûr-u gaybiye, bir kısmı tafsil ile bildirilir. Bu kısımda hiç tasarruf edilmez ve karışamaz: Kur'ân'ın ve hadis-i kudsînin muhkematı gibi. Diğer bir kısmı icmal ile bildirilir, tafsilât ve tasviratı onun içtihadına havâle edilir: İmana girmeyen hâdisât-ı kevniyeye ve vukuat-ı istikbâliyeye dair hadisler gibi. Bu kısımda, Peygamberimiz (Aleyhissalâtü Vesselâm) belâgatiyle, temsiller suretinde, sırr-ı teklif hikmetine muvafık tafsil ve tasvir eder. Meselâ, bir sohbette derin bir gürültü işitildi. Ferman etti ki: "Bu gürültü, yetmiş seneden beri cehennem tarafına yuvarlanan bir taşın bu dakikada cehennemin dibine yetişip düşmesinin gürültüsüdür." Bu garip haberden bir müddet sonra birisi geldi, dedi: "Ya Resûlullah, yetmiş yaşında bulunan filân münafık vefat etti, Cehenneme gitti."[339] Peygamberin yüksek belîğâne kelâmının tevilini gösterdi.[340]

13. Kelâmcıların gayb görüşü

İslâm öncesi topluluklar Müslüman olduktan sonra eski âdet, geleneklerini bir folklor unsuru olarak İslâm toplumuna sokmuşlardır. Bunların her devirde İslâm toplumunda az da olsa taraftar bulduğu söylenebilir. Fakat şu bir gerçektir ki; Kur'ân-ı Kerîm bu gibi batıl şeylerden yüz çevrilmesini belirtmiştir. Hz. Peygamber'in de bunları yasakladığı bilinmektedir. Şevkânî Kur'ân'da gaybın Allah'a ait oluşunun defalarca vurgulanmasıyla, cahilîye toplumlarından gelmekte olan bu yanlış usulleri ortadan kaldırmayı amaçlandığını ifade etmektedir.[341] Öte yandan Allah'ın ilminin her şeyi kuşattığı; buna rağmen peygamber olarak seçip gönderdiği kişilere gayb bilgisinden vahiy yoluyla bildirmesinin mümkün olduğunu kelâm ekollerinin tamamı kabul etmiş ve buna pek çok âyeti delil olarak göstermişlerdir.[342] Fakat ehl-i sünnet bilginlerinden Hâlimi, Ebû İshâk ve Nesefî ile bazı mu'tezili bilginleri bu âyetleri delil olarak kabul edip keramet yoluyla

339 Müslim: Cennet, 31, Hadis No: 2844; Müsned, 3:341, 346.
340 Bediüzzaman Said Nursi, Şualar, s.884.
341 Şevkânî, a.g.e. II, 123.
342 El-Cin, 72/26-28.

gaybın bilinemeyeceğini ileri sürmüşlerdir.[343]Nesefî, resullerin ancak vahiy ile gaybî bilgiye sahip olabileceğini, [344] başka yollar ile hiçbir kimsenin gaybı bilemeyeceğini vurgulamaktadır.

Ehl-i sünnet ekolünün büyük çoğunluğu ise, ilgili âyetlerdeki gaybın bilinemeyeceği yönündeki ifadelerin genel olup Allah'ın herkesi gayba muttali kılmayacağı anlamına geldiğini, ancak bunun bazı gaybî bilgileri dilediği kullarına vermesine mâni olmadığını ifade ederek, Mu'tezile'nin bu konudaki görüşlerini eleştirmektedir.[345] Hâzin ve Şevkânî gibi müfessirler âyetlerdeki ifadenin velilerin değil, İslâm öncesindeki arraf, kâhin ve müneccim gibi şahısların gayba muttali olamayacaklarına işâret ettiğini belirtmektedirler.[346]. Bazı ehl-i sünnet âlimleri ise kâhin ve müneccimlerin gaybı bile bileceğini iddia etmişlerdir. Meselâ Bursevî tefsirinde, Firavun'a kâhinlerin Hz. Musa'nın geleceğini, krallığını sona erdireceğini ve yine peygamberin geleceğini haber vermelerini belirterek bu konuya delil getirmektedir. [347] Râzî ve İbn Hâldun eserlerinde gaybın bilinebileceğine dair bazı deliller ileri sürülmüştür.[348]

İnsan ancak Allah'ın yarattıkları üzerinde akıl yürütebilir ve ilim öğrenmeye çalışır. Akıllı ve en gelişmiş varlık olmasına rağmen insanın bilgisi sınırlıdır. Beşerî ve yaratılış kanunları arasında sebep-sonuç münasebetleri kurarak birtakım olayları keşfedebilir, bilgiyi öğrenir, yeni kanunları ispat edebilir. Ama bu bilme ve tanıma gücü de bir noktaya kadardır. O noktadan ötesi insan için meçhuldür, gayb âlemidir. Gaybın sırları ve tasarrufu ise Allah'ın ilmine ve iradesine tabîdir. Bu nedenle yukarıda bahsettiğimiz gibi, falcıların söylediklerinden birkaç tanesinde isabet olsa bile, bu onların gaybı bildiklerinin delili olmaz. Bu nedenle Allah'ın bildirmediği bir şeyi ben biliyorum demek, hem ilâhî ta-

343 Cürcânî, Şerhu'l-Mevâkıf, II, 44; Nesefî, el-Medârik, I, 197.
344 Nesefî, a.g.e., I, 197.
345 Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-gayb, XXX, 168; Beyzâvi, Envârü't-tenzîl, II, 557; Şevkânî, Fethu'l-kadîr, V, 211; Bursavî, Rûhu'l-Beyân, X, 201.
346 Hâzin, Lübâbü't-te'vîl, VI, 380; Şevkânî, a.g.e. V, 211.
347 Bursevî, a.g.e. X, 201.
348 Fahreddin er-Râzî, a.g.e., XXX, 169; İbn Haldun, a.g.e., I, 416.

limata hem de insanlık vasıflarına aykırıdır. İnsanlık olarak bugün gelinen nokta deryada ancak katre kalır. İlmi putlaştırmak iman eksikliğinden kaynaklanır, kâinatın sırlarını çözebilmek imandan nasipdar olmaya bağlıdır. Bu tür düşünceler materyalist, ateist ve İslâm'a yabancı, bakış açıları çarpık kimselere mahsustur. İslâm inancına göre; Allah'ın insanoğlunu kâinattaki sünnetullah denilen cari kanunlara müdahale ettirmesi ve sırlarına muttali kılması ancak Onun müsaade ettiği kadar olabilir. İşte bu noktada inanan, inanmayan veya ehl-i şirk ayrılıyor.

d- Kader-i İlâhî Açısından Falcılık

Kelime olarak kader, ölçme, takdir etme, biçime koyma ve şekillendirme gibi manâlara gelir. Arapça'da (Ka-de-ra), 'takdir etti, hisselere ayırdı ve herkese payını bölüştürdü' mânâsına gelirken bir de aynı kelimenin, "güç yetirdi, muktedir oldu" gibi manaları vardır. 'Kader'e ıstılah olarak 'Allah'ın (celle celâluhû) kaza olarak takdir ve hükmettiği şeydir.' diye bir tarif getirilebilir.

Kader ve cüz-ü ihtiyarî, İslâmiyetin ve imanın nihayet hududunu gösteren, hâlî ve vicdanî bir imanın cüzlerindendir. Yoksa ilmî ve nazarî değillerdir. Yani, mü'min, her şeyi, hattâ fiilini, nefsini Cenâb-ı Hakk'a vere vere, tâ nihayette teklif ve mes'uliyetten kurtulmamak için, cüz-ü ihtiyarî önüne çıkıyor; ona "Mes'ul ve mükellefsin" der. Sonra, ondan sudur eden iyilikler ve kemâlâtla mağrur olmamak için, kader karşısına geliyor; der: "Haddini bil, yapan sen değilsin."

Evet, kader, cüz-ü ihtiyarî, iman ve İslâmiyet'in nihayet merâtibinde; kader, nefsi gururdan; ve cüz-ü ihtiyarî, adem-i mes'uliyetten kurtarmak içindir ki, mesâil-i imaniyeye girmişler. Yoksa, mütemerrid nüfus-u emmârenin işledikleri seyyiâtının mes'uliyetinden kendilerini kurtarmak için kadere yapışmak; ve onlara in'âm olunan mehâsinle iftihar etmek, gururlanmak, cüz-ü ihtiyarîye istinad etmek; bütün bütün sırr-ı kadere ve hikmet-i cüz-ü ihtiyariyeye zıt bir harekete sebebiyet veren ilmî meseleler değildir.

Evet, mânen terakkî etmeyen avam içinde, kaderin câ-yı istimâli var. Fakat, o da mâziyat ve mesâibdedir ki, ye'sin ve hüznün ilâcıdır. Yoksa maâsî ve istikbaliyatta değildir ki, sefahete ve atâlete sebep olsun. Demek, kader meselesi, teklif ve mes'uliyetten kurtarmak için değil, belki fahr ve gururdan kurtarmak içindir ki, imana girmiş. Cüz-ü ihtiyarî, seyyiâta merci olmak içindir ki, akideye dahil olmuş; yoksa mehâsine masdar olarak tefer'un etmek için değildir.

Evet, Kur'ân'ın dediği gibi, insan, seyyiâtından tamamen mes'uldür. Çünkü seyyiâtı isteyen odur. Seyyiat, tahribat nev'inden olduğu için, insan bir seyyie ile çok tahribat yapabilir, müthiş bir cezaya kesb-i istihkak eder: bir kibritle bir evi yakmak gibi. Fakat hasenatta iftihara hakkı yoktur. Onda onun hakkı pek azdır. Çünkü hasenâtı isteyen, iktiza eden rahmet-i İlâhiye ve icad eden kudret-i Rabbâniyedir. Sual ve cevap, dâi ve sebep, ikisi de Haktandır. İnsan yalnız dua ile, iman ile, şuur ile, rıza ile onlara sahip olur.

Fakat seyyiâtı isteyen nefs-i insaniyedir: ya istidat ile, ya ihtiyar ile. Nasıl ki, beyaz, güzel güneşin ziyasından bazı maddeler siyahlık ve taaffün alır. O siyahlık, onun istidadına aittir. Fakat o seyyiâtı, çok mesâlihi tazammun eden bir kanun-u İlâhî ile icad eden yine Haktır. Demek, sebebiyet ve sual nefistendir ki, mes'uliyeti o çeker. Hakka ait olan halk ve icad ise, daha başka güzel netice ve meyveleri olduğu için güzeldir, hayırdır. İşte, şu sırdandır ki, kisb-i şer, şerdir; halk-ı şer, şer değildir.[349]

Kader ilim nev'indendir. Allah'ın ilmi, manzar-ı alâdan (çok yüksek bir noktadan) olmuş ve olacak bütün eşyaya bir anda ve bir noktaya baktığı gibi bakar. O'nun ilminde, sebep-netice, başlangıç ve sonuç iç içedir ve hepsi tek noktanın içindedir. Yani O'nun için orada önce ve sonra diye bir şey yoktur. Cenab-ı Allah'ın ilmi her şeyi, bütün yönleriyle kuşatmıştır. Takdirini de bu ilmiyle yapmaktadır. İşte bu takdir, iradî fiillerde, irade devre dışı bırakılarak yapılmamıştır.

349 Bediüzzaman Said Nursi, Sözler, s.617.

1. Allah'ın (celle celâluhû), her şeyi içine alan ilmiyle, insan irâdesinin tevfik edilmesi nasıl olur?

Yaratıcı'nın, her şeyi çepeçevre içine alan ilmiyle, insan irâdesinin tevfik edilmesi keyfiyetini ele alacak olursak; Allah'ın (celle celâluhû) ilmine göre, bütün varlık ve varlık ötesi her şey, sebep ve neticeleriyle iç içe ve yan yanadır. Öyle ki o noktada, önce-sonra, sebep-netice, illet-ma'lûl, evlad-baba, bahar-yaz bir vâhidin iki yüzü hâline gelir. Ve yine o ilme göre sonra önce gibi, netice-sebep gibi, ma'lûl-illet gibi, bilinir ve hükmedilir.

Kimin, hangi istikamette, nasıl bir temâyülü olacak ve kim âdî bir şart ve sebepten ibaret olan iradesini, hangi yönde kullanacaksa, bütün bunlar, önceden bilindiği için; o sebeplere göre meydana gelecek neticeleri takdîr ve tespit etmek, insan irâdesini ne bağlamakta ne de zorlamaktadır. Aksine, onun meyilleri hesaba katılarak hakkında bu takdirler yapıldığı için, irâdesi kabûl edilmekte ve ona değer verilmektedir. Nitekim bir büyük zât, hizmetçilerine; "Sizler öksürüğünüzü tuttuğunuz zaman, şahâne hediyeler elde edeceksiniz; sebepsiz öksürdüğünüz takdirde de, hediyeleri kaybetmekle beraber, bir de itab göreceksiniz" dese, onların irâdesini kabûl etmiş ve desteklemiş olur. Aynen öyle de, Yüce Yaratıcı kullarından birine: "Sen şu istikâmette bir meyil gösterecek olursan, ben de, senin meyil gösterdiğin o şeyi yaratacağım. Ve, işte senin o temâyülüne göre de, şimdiden onu belirlemiş bulunuyorum" diye ferman etse, onun iradesine ehemmiyet atfetmiş ve kıymet vermiş olur. Binaenaleyh, ilk belirlemede irâdeyi bağlama olmadığı gibi, insanı, rızâsı hilâfına herhangi bir işe zorlama da yoktur.

Ayrıca kader ve ilk belirleme Allah'ın (celle celâluhû) ilmî programlarından ibarettir. Yani, kimlerin hangi istikâmetlerde meyillerinin olacağını bilmesi ve kendinin yapıp yaratacağı şeylerle, bir plân ve program hâline getirmesi demektir. Bilmekse, hâriçte olacak şeylerin, şöyle veya böyle olmasını gerektirmez. Hâriçte olup biten şeylerin, şöyle veya böyle olmasını insanın temayül-

lerine göre, Yaratıcı'nın kudret ve iradesi icat eder. Bu itibarla varlığa erip meydana gelen şeyler, öyle bilindikleri için var olmuş değillerdir. Bilâkis, var oldukları şekillerle bilinmektedirler ki, ilk takdir ve ta'yin de, işte budur. Kelâmcılar bunu, "İlim, ma'luma tâbidir" sözüyle ifade ederler. Yani, bir şey nasıl olacak öyle biliniyor; yoksa öyle bilindiği için meydana gelmiyor. Nasıl ki, bizim, ilmî tasarı ve planlarımız pratikte, tasavvur ettiğimiz şeylerin vücud bulmasını gerektirmiyor; öyle de, Yüce Yaratıcı'nın tasarı ve plânları sayabileceğimiz ilk belirlemeler de, hâriçte, herhangi bir şeyin var olmasını mecbûrî kılmayacağı bedihidir.

Hâsılı: Allah, olmuş, olacak her şeyi ihâta eden geniş ilmiyle; sebepleri neticeler gibi; neticeleri de sebepler gibi bilmektedir. Kimlerin iyi işler yapmaya niyet edeceklerini ve kimlerin kötü şeylere teşebbüste bulunacaklarını bilmiş ve işte bu teşebbüs ve niyetlere göre neler yaratacağını belirlemiş ve takdir etmiştir. Zamanı gelince de, mükellefin meyil ve niyetlerine göre, takdir buyurduğu şeyleri dilediği gibi yaratmıştır.

Onun için, bir insanın nasıl ve ne zaman öleceğinin ve bir başkasının da bu fiile sebebiyet vereceğinin önceden ta'yin edilmiş olması, mesûliyeti giderici değildir. Zîrâ takdir, onun hürriyet ve irâdesi hesaba katılarak yapılmıştır. Bu itibarla da, onun cürmü kendisine isnad edilecek ve ona göre de, muâhezeye tâbi tutulacaktır.[350]

Risale-i Nur'da Bediüzzaman hazretleri pek çok muhtelif milletlerin İslâmiyet'e girmeleriyle, birbirine zıt ve muhalif çok cereyanların ve efkârın karıştığını belirtir ve sonra şöyle der: "Bahusus, bazıların gurur-u millîleri Hazret-i Ömer'in (radıyallâhu anh) darbeleriyle dehşetli yaralandığından, seciyeten intikama fırsat beklerlerdi. Çünkü onların hem eski dini iptal edilmiş, hem medar-ı şerefi olan eski hükûmeti ve saltanatı tahrip edilmiş. İntikamını, bilerek veya bilmeyerek hâkimiyet-i İslâmiyeden almaya hissen taraftar bir suret almış. Onun için, Yahudi gibi zeki ve dessas bir kısım münafıklar, o hâlet-i içtimaiyeden istifade ettiler

350 M. Fethullah Gülen, Kitap ve Sünnet Perspektifinde Kader, s. 168.

denilmiş. Demek, o hâdisatın önünü almak, o vakitteki hayat-ı içtimaiyeyi ve muhtelif efkârı ıslahla olurdu. Yoksa bir iki müfsidin keşfedilmesiyle olmazdı.

Eğer denilse: "Hazret-i Ömer'in (radıyallâhu anh) minber üstünde, bir aylık mesafede bulunan Sâriye namındaki bir kumandanına, "Yâ Sâriye, el-cebel, el-cebel!"[351] deyip, Sâriye'ye işittirip, sevkulceyş (Orduyu sevk etme) noktasından zaferine sebebiyet veren kerâmetkârâne kumandası ne derece keskin nazarlı olduğunu gösterdiği halde, neden yanındaki katili Firuz'u o keskin nazar-ı velâyetiyle görmedi?" *Elcevap:* Hazret-i Yâkup Aleyhisselâmın verdiği cevapla cevap veririz. Yani, Hazret-i Yâkup'tan sorulmuş ki, "Niçin Mısır'dan gelen gömleğinin kokusunu işittin de, yakınında bulunan Kenan kuyusundaki Yusuf'u görmedin?" Cevaben demiş ki: "Bizim halimiz şimşekler gibidir; bazen görünür, bazen saklanır. Bazı vakit olur ki, en yüksek mevkide oturup her tarafı görüyoruz gibi oluruz. Bazı vakitte de ayağımızın üstünü göremiyoruz."

Elhasıl, insan her ne kadar fâil-i muhtar ise de, fakat "Allah dilemedikçe siz hiçbir şeyi isteyemezsiniz."[352] sırrınca, meşiet-i İlâhiye asıldır, kader hâkimdir. Meşiet-i İlâhiye, meşiet-i insaniyeyi geri verir, "Kader gelince göz kör olur." hükmünü icra eder. Kader söylese, iktidar-ı beşer konuşmaz, ihtiyar-ı cüz'î susar.[353] Gaybı bilmek, insanın kaderini değiştirme iddiasında bulunmak gibi, her türlü hurâfe, batıl inanç ve uygulamalar âyet ve hadislerle yasaklanmıştır.

2. Kıyametin ve ecelin vakti gibi umur-u gaybiye (gayb ile ilgili haberler) neden gizli kalmıştır

Ecel ve mevt gibi umur-u gaybiye (gayb ile ilgili haberler) çok hikmet ve maslahat cihetiyle gizli kaldığı misillü, dünyanın sekeratı

351 Taberî, Tarihü'l-Ümem ve'l-Mülûk, 2:380; Ebû Naîm, ed-Delâil, 3:210,211; Beyhakî, Delâilü'n-Nübüvve: 6:370; Süyûtî, Târihü'l-Hulefâ, s.128; İbni Kesîr, el-Bidâye ve'n-Nihâye, 7:131; el-Askalânî, el-Isabe, 2:3; İbnü Hacer el-Heysemî, es-Savâiku'l-Muhrika, s. 101

352 İnsan suresi, 76/30.

353 Bediüzzaman Said Nursi, Mektubat, s.48.

ve mevti ve nev-i beşerin ve cins-i hayvanın eceli ve vefatı olan kıyamet dahi çok maslahatlar için gizlenilmiş. Evet, eğer ecel vakti muayyen olsaydı, yarı ömür gaflet-i mutlaka içinde ve yarıdan sonra, darağacına asılmak için her gün bir ayak daha onun tarafına atılmakla dehşet-i mutlaka içinde, havf ve recanın muvazene-i maslahatkârâne ve hakîmânesi bozulduğu gibi; aynen öyle de, dünyanın eceli ve sekeratı olan kıyamet vakti muayyen olsaydı, kurûn-u ûlâ ve vustâ fikr-i âhiretten pek az müteessir olacaktı. Ve kurûn-u uhrâ, dehşet-i mutlaka içinde bulunup ne hayat-ı dünyeviyenin lezzeti ve kıymeti kalır ve ne de havf ve reca içinde ihtiyar ile itaatkârâne olan ubudiyetin ehemmiyeti ve hikmeti bulunurdu. Hem eğer muayyen olsa, bir kısım hakaik-i imaniye bedahet derecesine girer, herkes ister istemez tasdik eder. İhtiyar ve irade ile bağlı olan sırr-ı teklif ve hikmet-i iman bozulur.

İşte bunun gibi çok maslahatlar için umûr-u gaybiye gizli kaldığından, herkes her dakikada hem ecelini, hem bekasını düşündüğü için hem dünyaya, hem âhiretine çalışabildiği gibi, her asırda dahi hem kıyamet kopacağını, hem dünyanın devamını düşünebildiği için, hem dünyanın fâniliğinde hayat-ı bâkiyeye, hem hiç ölmeyecek gibi imaret-i dünyaya çalışabilir.

3. Musibetlerin vaktinin gizli, perdeli kalmasındaki hikmet nedir?

Hem de musibetlerin vakti muayyen olsaydı, musibet başına gelen adam, musibetin intizarında o gelen musibetin belki on mislinden ziyade mânevî bir musibet, o intizardan çekmemesi için, hikmet ve rahmet-i İlâhiye tarafından gizli, perdeli bırakılmış. Ve ekser hâdisât-ı kevniye-i gaybiye böyle hikmetleri bulunduğundandır ki, gaybdan haber vermek yasak edilmiş. "Gaybı ancak Allah bilir." düsturuna karşı hürmetsizlik ve itaatsizlik etmemek içindir ki, medâr-ı teklif ve hakaik-i imaniyeden başka olan umûr-u gaybiyeden izn-i Rabbânî ile haber verenler dahi, yalnız işaret suretinde perdeli ve kapalı ihbar etmişler. Hattâ

Tevrat ve İncil ve Zebur'da Peygamberimiz hakkında gelen müjdeler ve haberler dahi bir derece perdeli ve kapalı gelmiş ki, o kitapların bir kısım tâbileri tevil edip iman etmediler. Fakat itikadât-ı imaniyeye giren meseleleri tasrihle ve tekrarla ihbar etmek ve açık bir surette tebliğ etmek hikmet-i teklifin muktezası olduğundan, Kur'ân-ı Mucizü'l-Beyan ve Tercüman-ı Zîşânı (Aleyhissalâtü Vesselâm) umûr-u uhreviyeden tafsilen ve hâdisât-ı istikbaliye-i dünyeviyeden icmalen haber vermişler.[354]

e- İnsanın fiilleri (kesbi) Açısından Falcılık

Önceden insanın yapacakları yazılmıştır. Yaptığı işler neticesinde kişi kendi hakkında yazılmış olanı yerine getirmektedir. Fakat yazılma işi, kişinin yapacakları önceden Allah (celle celâluhû) tarafından bilindiği içindir. Çünkü Allah'ın (celle celâluhû) ilmi, geçmişi, hâli ve geleceği aynı anda bilir. Yoksa insanı zorlayıcı bir güç ve kuvvet değildir.

Kâinatta öyle şümullü bir kader vardır ki kâinatı yaratan Allah (celle celâluhû), tohumun çatlamasından bahara, yavrunun doğuşundan gökteki yıldız ve galaksilerin doğuşuna kadar her şeyi kuşatan ilmiyle bir plan ve program tespit buyurmuş ve bir kader tespit etmiştir. Buna cebri kader denilebilir. Çünkü bu insan iradesinin söz konusu olmadığı, kâinatın umumunda cârî olan kaderdir. Bu kader âlem şümuldür. Orada insanın iradesi asla nazara alınmaz. Allah (celle celâluhû) yaratır ve yaratacağı şeyi hiç kimseye sormaz. Ancak insan irade ve aklıyla ilişkili olan kadere gelince bu noktada kader meselesi yeni bir boyut kazanmış. Burada da esas itibariyle kader, insan iradesinin söz konusu olduğu noktada başlıyor. Problemin kelâmî boyutu, insan fiillerini olumlu veya olumsuz etkiliyor. Meselâ tıyare neticesinde kuş sol tarafa uçtu, bunu olumsuz yorumlayan şahıs niyetlendiği işten vazgeçti. İnsanın fiilleri kaderi etkiler mi değiştirir mi? İnsanın kesbi söz konusu mudur? Cebriye mezhebine göre, Allah bütün fiillerin yaratıcısı olup bu fiilin meydana gelişinde kulun hiçbir

354 Bediüzzaman Said Nursi, Şualar, s. 884.

etkisi bulunmamaktadır. Kuldan sadır olan fiiller, cansız maddelerin hareketleri gibidir. Hâlbuki kulun fiili iztırârî yani mecburi olsa sorumluluk ortadan kalkar, emir, nehiy, va'd ve vaid yani mükâfat ve ceza anlamını kaybeder. Mutezile ise insanın kendi ihtiyarî fiillerinde Allah'ın takdir ve müdahalesinin olmadığını benimsemiştir.[355]

1. Ehl-i Sünnet, Cebriye ve Mutezile mezheplerine göre insanın fiilleri (kesb) meselesi

Ehl-i Sünnet mezhebini oluşturan Eş'arî ve Maturîdî mezhepleri ise, bu hususta orta yolu takip ederler. İhtiyarî ve Iztırârî fiilleri birbirinden ayırmadan bütün fiillerinde insanı mecbur olduğunu ifade eden Cebriye, fiillerin hakikatini bilmeksizin onların yaratılışını insana nisbet etmeleri sebebiyle Mutezile'-yi eleştirmişlerdir. Onlara göre, insan ihtiyarî fiillerinde kendi kendine müstakil değil, Allah'ın yardımına ihtiyaç hissetmektedir. [356] Allah, kulda fiil ile kudreti yaratır. İnsan bu fiilde dilediği gibi hareket ederek, ya hayrı ya da şerri işler. Bu şekilde sevap veya günahı kazanır. Ehl-i sünnet bilginleri Allah'ın fiiline halk, kulun fiiline ise, kesb adını vermektedirler. Bu anlayışa göre insan irade sahibi olup yaptığı işlerden dolayı sorumlu tutulmaktadır.[357]

Ehl-i Sünnet bilginleri, insanın fiilleri konusunda Mutezile ile aynı görüşü paylaşmazlar. Yaratıcının sadece Allah olması nedeniyle bütün fiillerin O'nun kudretiyle meydana geldiğini kabul etmişlerdir. Bu açıdan bakıldığında insan, sadece Allah'ın kendisinde yarattığı hâdis kudreti itaate ve mâsiyete yönlendirir. Ehl-i Sünnet bilginlerinden bir kısmı fiillerin Allah tarafından yaratılmış olduğunu kabul ederek, kulun fiillerinin sadece kesb nedeni olduğu şeklinde açıklamaya çalışmışlardır.

---

355 İ. Hakkı İzmirli, Yeni İlmi Kelâm, s. 328-335.
356 Şehristânî, Nihâyetü'l-ikdâm, s. 74-78.
357 Bâkillanî, el-İnsâf, s. 144; Taftâzânî, Şerhu'l-'Akaidi'n-nesefiyye, s. 239.

Bunu ispatlamak amacıyla aklî[358] ve naklî[359] birçok delil getirmişlerdir. Nitekim bu görüşü savunan ilk bilginlerden Eş'âri'ye göre kesb, hâdis kudret ve hadis irade ile fiil arasındaki normal bir iktirandan (iki şeyin bir arada olması) ibaret bulunmaktadır. Bu nedenle de[360] Eş'ârî'ye göre kulların bütün fiilleri Allah tarafından yaratılır. İnsanın fiillerinde onları kullanmasından başka bir hissesi yoktur. Yani hakiki fail yalnız Allah'tır. Kesb meselesinde İmam Eş'ârî'yi, Şehristânî ve diğer bazı âlimler cebriye kelâmcıları arasında saymışlardır.[361] Cürcânî'ye göre kespten murad, insanın kudret ve iradesinin fiilin meydana gelmesinde, ona mahal olma dışında tesiri ve dahli bulunmaksızın fiile uygunluktan ibarettir.[362]

Öte yandan Maturîdî imamların hepsi insanın, fiilini yapma veya terk etmede hür bir iradeye sahip olduğu görüşünü benimsemişlerdir. Onlar fiilin meydana gelişinde müessir olanın aslında Allah, onu vasıflandıranın ise insanın kudreti olduğunu savunmuşlardır. Buna göre, insan itaat etmeye yönelince Allah'ın onun itâatini yaratacağını, günaha yönelince de ona mâsiyet yaratacağını ifade etmişlerdir.[363] Böylece İmam Mâturîdî kulun ihtiyarını ön plana çıkararak insanların kendi fiillerinde aklî ve naklî açıdan sorumlu olduğunu kabul etmiştir.[364] Zira Kur'ân'da pek çok âyette[365] insanın amelini kendisinin işlediği belirtilmekte ve onun bu hareketlerine "fiil" ismi verilmektedir. Bu fiillerin yaratılması, var edilmesi Allah'a nisbet edilirken, işlenmesi yani kesbedilmesi insana nisbet edilmektedir.[366]

---

358 Taftâzânî, Şerhu'l-Makâsıd, II, 94-97; Bâkillânî, et-Temhîd, s. 302-303; Mâtürîdî, Kitâbü't-Tevhîd, s. 230, 233.
359 el-Mülk, 67/13; Tâhâ, 20/67-69; el- En'am, 6/102-104; Mâtürîdî, Kitâbü't-Tevhîd, s. 247-248; Bağdâdî, Usûlü'd-dîn, s. 136.
360 Eş'ârî, Makâlâtü'l-İslâmiyyîn, s. 146.
361 Şehristânî, el-Milel ve'n-nihal, I, 127.
362 Cürcânî, Şerhu'l-Mevâkıf, s. 8, 146.
363 Sabûnî, el-Bidâye, s. 114.
364 Mâtürîdî, Kitâbu't-Tevhîd, s.725.
365 el-Bakara, 2/167;Fussilet, 41/40; el-Hac, 22/77; el-Vâkı'a, 56/24.
366 Mâtürîdî, Kitâbu't-Tevhîd, s. 228, 726.

2. Günah işleyen kişi kendi cüzi irâdesiyle mi, yoksa cenab-ı hakk'ın irâde-i külliyesiyle mi günah işler?

Konumuzla ilgili olarak M. Fethullah Gülen'e sorulan sorular şöyle: İrâde-i Külliyenin yalnız ve yalnız Allah'a ait olduğu Kur'ân-ı Kerîm'de beyan olunmuştur. Bunun yanı sıra, cüz'î bir irâdenin insana verildiği de malûmdur. Hâl böyle olunca, günah işleyen bir kişi kendi irâdesine uyarak mı günah işler, yoksa Cenab-ı Hakk'ın irâde-i külliyesi mi günah işletir?

Cevap: Meselenin kısaca ifadesi şudur: İnsanın elinde irâde vardır. Biz buna ister cüz'î irâde, ister meşiet-i beşeriye, isterse insanın kesb (kazanma) gücü diyelim. Cenab-ı Hakk'ın yaratmasına da, küllî irâde, halketme kuvveti, kudret, irâde veya tekvin diyelim. (Bunlar Allah'ın sıfatlarıdır.) Mesele, Cenab-ı Hakk'a ait yönü ile ele alındığında, âdeta, Cenab-ı Hakk zorluyor da, olacak şeyler öyle oluyor, şeklinde anlaşılır. Bu suretle de, işin içine cebr girer. Mesele, insana ait yönüyle ele alındığı zaman ise insan kendi işlerini kendi yapıyor, şeklinde anlaşılır. O zaman da işin içine "herkes kendi fiilinin hâlıkı" düşüncesinden ibaret olan "Kaderîlik" fikri girer.

Kâinatta olup biten her şeyi Allah yaratır. Bu soruda "küllî îrade" diye geçen şey de işte budur. Hatta "Sizi de, işinizi de, Allah yarattı." (Saffât, 23/96) Yani sizin de, sizden sâdır olan ef'âlin de hâlikı (yaratan) yalnız Allah'tır. Meselâ: Siz taksi yapsanız veya bir ev inşa etseniz, bu işleri yaratan Allah'tır. Siz ve ef'aliniz, Allah'a aitsiniz. Ama ortaya gelen bütün bu işlerde, size ait bir husus vardır ki, o da bir kesb ve bir beşerî mübâşerettir. Bu ise âdî bir şart ve temâyül gibi bir şeydir. Tıpkı dünyaları aydınlatacak olan bir elektrik şebekesinin düğmesine dokunmak gibi.. Bu durumda "Sizin hiçbir şeyiniz, hiçbir müdâhaleniz yok" denemeyeceği gibi, işin tamamen size ait olduğu da söylenemez. İş tamamıyla Allah'a aittir. Fakat Allah size ait bu işleri yaratırken, sizin cüz'î müdâhalenizi de âdi şart olarak kabûl etmiş ve yapacağı her şeyi onun üzerine inşa buyurmuştur. Meselâ: Şu câminin içindeki

elektrik mekanizmasını, Allah kurmuş; işler ve çalışır hale getirmiştir. Yeniden bunu tenvir etme işi, ameliyesi de Allah'a aittir. Elektron akımlarından bir ışık meydana getirme, câmiyi tenvir etme birer fiildir. Ve bunlar da "Nuru'n-Nûr, Münevviru'n-Nûr, Musavviru'n-Nûr" olan Hz. Allah'a (celle celâluhû) aittir. Ama bu câminin aydınlanması mevzuunda, sizin de bir mübaşeretiniz vardır; o da Allah'ın kurduğu bu mekanizmada, Allah'ın ayarladığı düğmeye sadece dokunmanızdır. Sizin irâde ve tâkatinizin çok fevkinde, o mekanizmanın, tenvir vazifesini yapması ise tamamen Allah'a aittir.

İsterseniz biraz daha açalım: Meselâ; hazırlanıp, işler, çalışır, yürür hâle getirilmiş bir makine düşünelim ki; sadece çalıştırmak için onun düğmesine dokunma vazifesi, size verilmiş. O makineyi harekete getirme ise, onu kuran ve inşâ eden zata mahsustur. Binaenaleyh, beşere ait bu küçük mübâşerete biz, "kesb" diyoruz. Veya "Cüz'î irade" deniyor. Allah'a ait olana ise "halk etme, yaratma" diyoruz. Ve böylece bir irâde inkısamı karşımıza çıkıyor:

A) Küllî İrade

B) Cüz'î İrâde

İrâde dediğimiz; murad etme, dileme demektir ki tamamen Allah'a aittir. "Allah'ın dilediğinden başkasını dileyemezsiniz.." (İnsân, 76/30). Bu husus, yanlış anlaşılmasın. Biz böyle düşünürken, "kulun da bir parmak dokundurma denecek kadar irâdesi vardır" diyerek, tamamen "cebrî determinizma" diyeceğimiz çarpıklıktan uzaklaşmış bulunuyoruz. İşi meydana getiren Allah'tır, derken de, Mûtezile mezhebi ve rasyonalistler gibi düşünmediğimizi gösteriyoruz. Bu suretle de ne Ulûhiyetinde, ne de Rubûbiyetinde Allah'a eş ve ortak koşmuş oluyoruz. Allah (celle celâluhû) nasıl ki, Zâtında bir, icraatında da birdir, işini başkasına yaptırtmaz. Allah (celle celâluhû) her şeyi kendisi yaratmıştır. Fakat teklif, imtihan gibi birtakım sırlar ve hikmetler için, beşerin mübâşeretini de şart-ı âdi olarak kabul buyurmuştur.[367]

367 M. Fethullah Gülen, Kitap ve Sünnet Perspektifinde Kader, s. 148.

İrade-i cüz'iye-i insaniye ve cüz-ü ihtiyariyesi, çendan zayıftır, bir emr-i itibarîdir. Fakat Cenâb-ı Hak ve Hakîm-i Mutlak, o zayıf, cüz'î iradeyi, irade-i külliyesinin taallûkuna bir şart-ı âdi yapmıştır. Yani, mânen der: "Ey abdim, ihtiyarınla hangi yolu istersen, seni o yolda götürürüm. Öyleyse mes'uliyet sana aittir."

Teşbihte hata olmasın, sen bir iktidarsız çocuğu omuzuna alsan, onu muhayyer bırakıp "Nereyi istersen seni oraya götüreceğim" desen; o çocuk yüksek bir dağı istedi, götürdün. Çocuk üşüdü yahut düştü. Elbette "Sen istedin" diyerek itab edip, üstüne de bir tokat vuracaksın. İşte, Cenâb-ı Hak, Ahkemü'l-Hâkimîn, nihayet zaafta olan abdin iradesini bir şart-ı âdi yapıp, irade-i külliyesi ona nazar eder.[368]

3. İrade-i külliye ile Cenab-ı Hakk nasıl diliyorsa, öyle mi oluyor; yoksa insan kendi iradesini mi kullanıyor?

Muhterem müellife sorulan konumuzla ilgili diğer bir soru: Kur'ân-ı Kerîm'de, "Ben, kime dalâlet murad edersem, dalâletten ayrılmaz; kime hidayet murad edersem hidayetten ayrılmaz." deniliyor. Hem de "İnsanoğluna akıl, fikir verdim, iradesini kendi eline bıraktım, ayrıca doğru yolu da eğri yolu da gösterdim. Hangisinden giderse gitsin" deniliyor. Bunlar, nasıl te'lif edilir?

Cevap: Bu soruda iki şık var; birincisi: "İrade-i külliye ile, Cenab-ı Hakk nasıl diliyorsa, öyle mi oluyor; yoksa insan kendi iradesini mi kullanıyor?" Bu sorudaki âyet şöyledir: "Allah bir kimseyi hidayete erdirirse, kimse onu saptıramaz. O kimi de, dalâlete iterse, onu hidayete getirecek bir yardımcı bulamazsın." (Kehf, 18/17). Ma'nâ olarak, hidayet: Doğru yol, rüşd, Nebîlerin gittiği istikâmetli yoldur. Dalâlet ise, sapıkların yolu; doğru yolu kaybetme ve umûmî şehrahtan ayrılma demektir.

Dikkat edilirse, bunların her ikisi de birer iş, birer fiildir. Ve beşere ait yönü ile birer uf'ûle, birer fonksiyondur. Bu îtibarla,

368 Bediüzzaman Said Nursi, Sözler, s. 625.

bunların her ikisini de Allah'a vermek iktiza eder. Arz ettiğimiz gibi, her fiil Allah'a râcîdir. Ona râcî olmayan hiçbir iş gösterilemez. Dalâleti, Mudill isminin iktizâsıyla yaratan, hidayeti, Hâdi isminin tecellisine bağlayan ancak Allah'dır (celle celâluhû). Demek ki, ikisini veren de Hak'tır. Ama bu demek değildir ki; kulun hiçbir dahli, mübaşereti olmadan, Allah tarafından cebren dalâlete itiliyor veya hidâyete sevk ediliyor da, o, ya sapık veya dürüst bir insan oluyor.

Bu meseleyi kısaca şöyle anlamak da mümkündür. Hidayete ermede veya dalâlete düşmede, bu ameliye ne kadar olursa, olsun meselâ: Bu iş on ton ağırlığında bir iş ise, bunun aşrı mi'şarını (yüzde birini) dahi insana vermek hatadır. Hakiki mülk sahibi Allah'tır ve o iş mülk sahibine verilmelidir.

Müsaade buyurulursa biraz daha açayım: Allah hidayet eder ve hidayetinin vesileleri vardır. Camiye gelme, nasihat dinleme, fikren tenevvür etme hidayetin yollarıdır. Kur'ân-ı Kerîm'i dinleme, manâsını tetkik ve derinliklerine nüfuz etme, hidâyet yollarındandır. Rasul-ü Ekrem'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) Huzur-u Risâletpenâhîlerine gitme, rahle-i tedrîsi önünde oturma, O'nu can kulağı ile dinleme, O'nun gönülden ifâde edilen sözlerine kulak verme ve O'ndan gelen tecellilere gönlünü ma'kes yapmak, hidâyet yollarından birer yoldur. İnsan bu yollarla, hidâyete mübâşeret eder. Evet, câmiye geliş küçük bir mübâşerettir. Ama Allah (celle celâluhû), camiye gelişi hidâyete vesile kılar. Hidâyet eden Allah'tır; fakat bu hidayete ermede Allah'ın kapısını, "kesb" ünvanıyla döven kuldur.

İnsan, demhâneye, meyhaneye, puthâneye gider; böylece "Mudill" isminin kapısının tokmağına dokunmuş ve "beni saptır" demiş olur. Allah da murad buyurursa onu saptırır. Ama dilerse engel çıkarır, saptırmaz. Dikkat buyurulursa, insanın elinde o kadar cüz'î birşey vardır ki, bu ne hidayeti ne de dalâleti asla meydana getiremez. Misâl mi istiyorsunuz? Bakınız! Siz Kur'ân-ı Kerîm'i ve va'z u nasihati dinlediğiniz zaman; keza, ilmî bir eser okuduğunuz zaman, içiniz nûra gark oluyor. Hâlbuki bir

başkası, minarenin gölgesinde ezân-ı Muhammedîyi duyarken, va'z u nasihati işitirken, hatta en içten münacâtlara kulak verirken rahatsızlık duyuyor ve tedirgin oluyor da; "Bu çatlak sesler de ne?" diye ezanlar hakkında şikayette bulunuyor.

Demek oluyor ki; hidâyet eden de, dalâleti veren de Allah'tır (celle celâluhû). Ama bir kimse dalâletin yoluna girdiyse, Allah (celle celâluhû) da binde 999,9 ötesi kendisine ait işi yaratır; -tıpkı düğmeye dokunma gibi-, sonra da insanı, dalâlete meyil ettirir. O arzusundan ötürü de ya cezalandırır veya affeder.[369]

Sonuç olarak, insanın falcıya veya kâhine inanarak gideceği yere gitmekten vazgeçmesi, yapacağı işleri terk etmesi Kaderiye mezhebine göre değerlendirilecek olursa, şöyle denilebilir: Allah insanların fiillerini vukuundan önce bilir fakat emrettiğini irade eder, kişi de mecbur olarak bu fiili yapar yani yapmak zorundadır. Bu ise insandan iradenin kaldırılması demektir. Böyle olursa insan yaptıklarından sorumlu olmayacaktır ki bu da Kur'ân'ın naslarına muhaliftir. Teklifin va'd ve vaidin bir anlamı olmaz.[370] Ehl-i sünnetin görüşü dikkate alınarak falcıya veya kâhine inanarak tutum alan kişinin durumu değerlendirildiğinde, böyle bir durum kaderinin değiştiği anlamına gelmez. Şahıs hangi şartlarda ne gibi değişiklik yaparsa yapsın, kaderi etkilemeyecektir. Çünkü o kişinin yapacağı değişikliği Allah muhit ilmiyle ezelden beri bilmektedir. Zira kader, Allah'ın ilminde eşyaya biçilen bir plân gibidir.[371] Bir şeyin bilinmesi ise o şeyin vücuda gelmesi demek değildir.

Bu mesele ile ilgili ehl-i sünnetin görüşü orta yol olup aklî olarak daha isabetli ve naslara uygundur. Çünkü, bir kimse fal ve kehânet neticesinde gideceği yere gitmekten ve yapacağı işten vazgeçse bile, Allah, insanın nasıl hareket edeceğini zaten önceden bilmektedir. Çünkü Allah'ın ilmi ezelidir. Onun ilmi zaman ve mekânla kayıtlı değildir. Bu sonsuz ilmiyle gelecekte olacak

369 M. Fethullah Gülen, Kitap ve Sünnet Perspektifinde Kader, s. 151.
370 İ. H. İzmirli, Yeni İlmi Kelâm, s. 331-332.
371 Sâbûnî, el-Bidâye, s. 161-162.

her iş ve fiili şu an gibi bilir. Bu itibarla da fala veya kâhine uyarak tutum ve davranışını değiştiren bir kimse ne kaderde ne de Allah'ın ilminde bir değişiklik yapmıştır. Değişen sadece kulun sınırlı bilgisi ile iradesinin yönü değişerek tutum ve davranışının farklılaşmasıdır. O halde fal ve kehânete göre davrananın kader ve İlm-i ilahi noktasından hiçbir etkisi yoktur. Kesb açısından ise etkisi söz konusudur. Bu etki de, insan düşünce ve iradesinin fal ve kehânete göre değişmesi şeklindedir.

SONUÇ

Bu kitapta yaptığımız incelemenin birinci bölümünde İslâm'dan önceki din ve medeniyetlerde falcılık konusunu tespit etmeye çalıştık. İnsanlık tarihinin bütün dönemlerinde duyular ötesi âlemin bulunduğu kabul edilmiş ve bu âlemle irtibata geçebilmek için değişik yöntem ve metotlara başvurulmuştur. Ancak insanların, tarih boyunca duyular âlemi (şehâdet) ile duyular ötesi (gayb) âlemini birbirinden ayırmaları oldukça uzun bir süre almıştır. Tarihin derinliklerine inildiğinde metafiziğin, insanın benliğinde hâkim bir unsur olarak yer aldığı görülmektedir. İçinde yaşadığımız son asırda ise, her şeyi maddede arayan, gayb âlemini inkâr eden materyalizmin üstünlüğünün geçici olduğu ve genel anlamda tarih boyunca insanın manevî yönüne değer verildiği görülmektedir. Metafiziğe ait ölüm ötesi hayat, ruh, cin vb. konular, her zaman insanın ilgisini çekmiştir. İlâhî olmayan dinlere mensup olan toplumlarda bu merak ve arzu, kâhin ve arrafların mevcudiyetini âdeta bir ihtiyaç gibi gerekli kılmış ve insanlar, her devirde istek ve problemlerini psikolojik açıdan bile olsa bunlar aracılığıyla gidermeye çalışmışlardır.

Gayb âlemiyle ilgili varlık ve hadiseler, tarihin ilk devirlerindeki insanların hayatında önemli roller oynamıştır. Bu insanlar ruhların etki alanının çok geniş olduğuna inanmış, hatta onların da tıpkı kendileri gibi ihtiyaç ve ihtiras sahibi olduklarını tahayyül etmişlerdir. Onlar, bu ruhların bir kısmını zararlı, bir kısmını da faydalı kabul etmiş, kötülerden korunmak, iyi olanlardan ise faydalanmak amacıyla ruhlarla irtibat kurmayı düşünmüşlerdir. Bu nedenle "kâhin", "müneccim", "şaman", "arraf", "bakıcı" gibi

isimlerle anılan ve ruhlar âlemi ile irtibat hâlinde olduğunu iddia eden pek çok insan ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla söz konusu faaliyetler bir sanat haline gelerek çeşitli kültürlerde varlıklarını devam ettirmişlerdir.

Yıldızların durumlarından hükümler çıkaran müneccim, kum ve kâğıt gibi çeşitli nesneler kullanarak bilgi elde ettiğini iddia eden remmâl gibi insanlardan başka falcı, bakıcı ve medyum adıyla tanınan kimselerin daima her yerde bulundukları görülmektedir. Kur'ân-ı Kerîm kâhinlere inanan insanlardan söz ederek, onların verdiği bilgilere inanmalarına rağmen, Hz. Peygamber'in getirdiği âyetleri reddetmelerini veya kâhinlerin sözleriyle aynı kabul etmelerini kınamaktadır.

Âyetlerin menettiği ve Hz. Peygamber'in söz konusu faaliyetlerde bulunanları çeşitli vesilelerle uyardığı İslâmî kaynaklarda yer almaktadır. Hiçbir belirti veya delile dayanmadan falcılık yaparak ve kehânette bulunarak gayba ait bilgileri elde edenlerle, bunlara itibar eden kimseler İslâm'a göre asla tasvip edilmemiştir. Hadislerde Cahilîye Arap toplumuyla ilgili olarak nakledilen bilgiler, daha çok kâhinle eş anlamda kullanılan arrafa aittir. Falcıların su dolu bardağa, güneşe, billûr parçasına bakarak veya remil atıp secili ve kafiyeli sözler söyleyerek gaybdan haber vermeleri de bunu göstermektedir. Bütün bu davranışların İslâm itikâdı açısından hiçbir zaman değerinin bulunmadığı açıktır. Öte yandan İslâm bilginleri aklî ve naklî delillere dayanarak bu gibi faaliyetlerde bulunanlarla onların verdiği haberleri kabul edenlerin genel olarak İslâm dışı davrandıklarını kesin bir dille ifade etmişlerdir. Zira falcıların ulaştıklarını iddia ettikleri bilgiler İslâm'ın kabul ettiği, vahiy, mütevâtir haber ve akl-ı selim gibi kesin bilgi kaynaklarından gelmemekte; bazı zan ve tahminler sonucu elde edilmektedir.

Öte yandan Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) karinelere dayanarak herhangi bir olay (İlm-i kıyâfet) veya gelecek hakkında tahminde bulunmayı (firâset) serbest bıraktığı tespit edilmiştir. Bu nedenle falın birer çeşidi olarak kabul edilen ilm-i kıyâfet ve ilm-i

firâsetin diğerlerinden ayrı mütalâa edilmesi gerekmektedir. Zira söz konusu faaliyetlerin, meteoroloji ilmine benzemekle birlikte daha çok kabiliyet ve tecrübelere dayalı olarak yapılan uygulamalardan ibaret olduğu kabul edilebilir. Bütün müspet ilimler nazariye ve teorilerle gelişme seyrini sürdürmektedir. İlimde asıl olan her zaman karine ve teorilere dayanarak yeni gelişmeler sağlamaktır. Bunlar her ne kadar doğruluğu kesin olarak tespit edilebilecek bilgiye ulaştırmasa bile, başkalarının zararına olacak herhangi bir davranışı içermediği sürece tamamen asılsız şeyler de değildir. Bu ilimlerde doğru tespitlere daha fazla ulaşmak için, ancak erbabı ve uzmanı olmak gerekmektedir.

İslâm âlimlerinin gerek gaybî varlıkları gerekse çeşitli nesneleri kullanarak bilgi elde ettiğini iddia edenlerin bu iddialarında doğru olmadıklarını benimsedikleri görülmüştür. Fakat yine de İslâm coğrafyasında özellikle tasavvufta keşf ve ilhâm yoluyla bu tür bilgilere ulaşılabileceği anlayışı yaygınlık kazanmıştır. Buna karşı olanlar ise, vahiy dışında sonucundan emin olunan bir bilgi kaynağını kabul etmenin, İslâm'ın genel çerçevesine ve ana ilkelerine ters düşeceğini savunmuşlardır. Onlar tevhid akidesini zedeleyen, putlarla istişare etme veya onlardan yardım bekleme gibi Cahilîye âdetinden izler taşıyan, insanı sağlam bilgi kaynaklarına ve gerçek sebeplere başvurmaktan alıkoyan her türlü faaliyeti İslâm dininin tasvip etmediğini belirterek, fal ve falcılıkla ilgili uygulamaları bu kapsamda mütalâa etmişlerdir.

Bu arada Peygamberin gelecekten haber vermesinin kâhin veya falcıya benzetilmemesi gerektiği ve ikisi arasında verilen bilginin kaynağı itibariyle çok büyük farklılık bulunduğu önemle belirtilmiştir. Öte yandan bazı kaynaklarda Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in "salih", "hasen" ve "tayyip" gibi ifadelerle gelecek hakkında bazı karinelere dayanarak iyimser tahmin ve yorumlarda bulunmayı tasvip ettiği sonucuna varılmıştır. Ancak onun bu ifadelerle hiçbir zaman geleceğe dair bilgi sağladığının veya uğursuzluk ve ümitsizlik hislerine kapılmayı meşru saydığının düşünülmemesi gerekir. Dolayısıyla bu rivâyetler, kişinin her şeyi Allah'tan ümit etme psikolojisini daima korumayı, bütün

varlık ve olayları iyimser bir yaklaşımla değerlendirip yorumlamayı tavsiye eden ifadeler olarak değerlendirilmiştir.

Bazı sahabi ve İslâm bilginlerine atfedilen rivâyetlere göre, onların tefe'ül mânâsındaki falı, Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in uygulamasında olduğu gibi iyimserlik mânâsında telâkki ettikleri görülmüştür. Tefe'ül, "Güzel gören güzel düşünür, güzel düşünen ise hayatından lezzet alır" prensibince güzele yorma ve iyimser düşünebilmeyi teşvik adına insanın psikolojik yönü itibariyle önemli bir durum olarak değerlendirilmiştir. Zira tefe'ül, kişiye en olumsuz hâdiseler karşısında bile olumlu bir yön bulup huzur ve itminan sahibi olmayı kazandırabilir. Ancak burada tefe'ülün dinî bir delil olmadığı kesin bir şekilde belirtilmelidir. Çünkü onun bilimsel açıdan hiçbir değerinin bulunmadığı da söylenmiştir. Bu nedenle tefe'ül, ancak yapan şahsı bağlamaktadır. İslâm büyüklerinin zaman zaman tefe'üle müracaat etmeleri de söz konusu olmuştur.

Gaybı bilme ve insanın kaderini değiştirme iddiası taşıyan, Allah'tan başka varlıklardan yardım isteme mânâsına gelen, insanları sağlam bilgi kaynaklarına ve gerçek sebeplere başvurmaktan alıkoyan her türlü hurafe, batıl inanç ve uygulamalar âyet ve hadislerle yasaklanmıştır. İnsanın ancak birtakım vasıtalarla Allah'ın yarattığı varlıklar üzerinde akıl yürütebileceği açıktır. O bu metotlarla ulaştığı bilgiyi pratik hayatta ihtiyaçlarını gidermek amacıyla kullanmaya çalışır. İnsan aklıyla yaratılış kanunları arasında sebep-sonuç münasebetleri kurarak, okuyup araştırarak birtakım olayları inceleyerek yeni kanunlar keşfedebilir. Ancak bunun dışındaki değişik batıl yol ve yöntemlerle gaybî sırlara vakıf olmaya çalışmak, falcılık ve kehânet yasaklanmıştır.

İlm-i kıyafet ve ilm-i firâsetin, yanılma payı olsa da, ilmî bir değer kazandıkları ve falcılıkla aynı kategoride değerlendirilmesinin yanlışlığı ortaya konulmuştur. Ayrıca tefe'ülün İslâm inançları açısından iyiye yorma, güzele yorma anlamında insanlara ümit aşılama manasına geldiği, ama herhangi bir delil olarak kullanılmayacağı belirtilmiştir.

İSTİFADE EDİLEN KAYNAKLAR

ABDÜLBÂKÎ, Muhammed Fuâd, *el-Mu‘cemü’l-Müfehres li el-fâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1990.

AHMED b. HANBEL, Ahmed b. Muhammed, *el-Müsned*, I-VI, İstanbul 1982.

ÂLÛSÎ, Ebû’l-Meâlî Mahmûd Şükrî, *Bülûğu’l-ereb fî ma‘rifeti ahvâli’l-Arab*, Beyrut ts.

ÂLÛSÎ, Şihâbeddîn Mahmûd b. Abdullah el-Bağdâdî, *Rûhu’l-me‘ânî, fi tefsîri’l-Kur’âni’l-azîm ve’s-sebi’l-mesânî*, I-XVI, Beyrut ts.

ÂMİLÎ, Hüseyin b. Abdüssamed el-Hârisî el-Hemedânî, *Nûru’l-hakîka ve nûru’l-hadîka fi ilmi’l-ahlâk*, (nşr. Muhammed Cevâd), Tahran 1983.

AYNÎ, Bedreddîn Mahmûd b. Ahmed, ‘*Umdetü’l-kârî fi şerhi-’l-Buhârî*, I-XX, İstanbul 1308.

BÂKILLÂNÎ, Muhammed b. Tayyib el-Bâkıllânî, *el-İnsâf*, Beyrut 1986.

__________, *et-Temhîd fi’r-red ‘ale’l-mülhideti’l-mu‘attıla ve’r-râfiza ve’l-Havâric ve’l-mu‘tezile* (nşr. Mahmûd M. Hudayrî- M. Abdülhâdî, Ebû Rîde), Kahire 1366/1947.

BEYZÂVÎ, Nasîruddîn Abdullah b. Ömer el-Kâdî, *Envâru’t-tenzîl ve esrâru’t-te’vîl*, I-II, İstanbul 1303.

BUHÂRÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, *el-Câmi‘u’s-sahîh*, I-VIII, İstanbul 1979.

BURSEVÎ, İsmail Hakkı, *Tefsîru Rûhi’l-beyân*, I-X, İstanbul 1971.

BÜYÜK LAROUSSE, “Fal”, md. VII, 3959, İstanbul 1968.

CEVÂD Ali, *el-Mufassal fî târîhi'l-'Arab kable'l-İslâm*, I-IX, Beyrut 1968-1972.

CÜRCÂNÎ, es-Seyyid eş-Şerîf Ali b. Muhammed, *Şerhu'l-Mevâkıf*, İstanbul, 1257.

________, *et-Ta'rîfât*, Kahire 1357.

ÇAĞATAY, Neşet, *İslâm'dan Önce Arap Tarihî ve Cahilîye Çağı*, Ankara 1989.

ÇELEBİ, İlyas, *İslâm İnancında Gayb Problemi,* İstanbul 1996.

ÇELEBİ, Kâtip, Keşfü'z-*zunûn 'an esmâi'l-kütübi ve'l-fünûn*, Ankara 1941.

DERVEZE, İzzet, *et-Tefsîru'l-hadîs*, I-IV, Beyrut 1978.

DİNÇOL, Belkıs, “Hititlerde Fal ve Kehânet”, *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, sy. 4-5, İstanbul 1979.

DOĞAN, Mehmet, *Temel Büyük Türkçe Sözlük,* İstanbul 1994.

DUVARCI, Ayşe, Türkiye'de Falcılık Geleneği İle Bu Konuda İki Eser: Risale-i Falnâme li-Ca'fer-i Sâdık ve Tefeülnâme, Ankara 1993.

EBERHARD, W. *Çin Tarihi*, Ankara 1947.

EBÛ DÂVÛD, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî, *es-Sünen*, I-IV, Kahire 1371.

ELİADE, Mircea, Histoire des croyances et des idées religieuses, Paris 1984.

ERDİL, Kemalettin, *Yaşayan Hurafeler*, Ankara 1997.

ERSOY, Mehmet Akif, *Safahât*, İstanbul 1981.

ERSOYLU, Halil, *“Fal, Falnâme ve Fa'l-ı Reyhân-ı Cem Sultan”,* İslâm Medeniyeti Mecmuası, sy. V/2, İstanbul 1981.

Ertaylan, İsmail Hakkı, *Falnâme*, İstanbul 1951.

EŞ'ARÎ, Ebû'l-Hasan, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve'h-tilâfü'l-musallîn*, (nşr. M. Muhyiddîn Abdülhamîd), Mısır 1954.

FAHRUDDÎN er-Râzî, Muhammed b. Ömer, *Mefâtîhu'l-gayb*, I-XXXII (trc. Suat Yıldırım ve diğerleri), Ankara 1988-1995

_________, es-Sirru'l-mektûm fî esrâri'n-nücûm, Damat İbrahim Paşa Kütüphânesi, nr. 845.

FÂRÂBÎ, Ebû Nasr Muhammed b. Muhamed, *İlimlerin Sayımı*, (trc. Ahmet Ateş), İstanbul 1986.

FÎRÛZÂBÂDÎ, Mecdüddîn Ebû Tâhir Muhammed, *el-Okyânusu'l-basît fî tercemeti'l-kâmûsi'l-muhît,* (trc. Mütercim Âsım), I-IV, İstanbul 1304.

GAZZÂLÎ, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *İhyâu 'ulûmi'd-dîn*, I-VI Beyrut 1997.

GİRÎDÎ, Sırrı, *Nakdü'l-kelâm*, İstanbul 1307.

GÜNALTAY, M. Şemseddin, *Tarih-i Edyân*, İstanbul 1339.

GÜLEN, M. Fethullah, *Sonsuz Nur-I,* Nil Yayınları, İzmir 1997.

_________,*Varlığın Metafizik Boyutu,* Feza Gazetecilik, Ankara, 1998.

_________, *Kitap ve Sünnet Perspektifinde Kader,* Işık Yay, İzmir 1997.

_________, *İnancın Gölgesinde,* Nil Yayınları, İzmir 1997.

_________, *Kırık Testi,* Zaman, İstanbul 2002.

HALÎMÎ, Hüseyin b. Hasan, *el-Minhâc fî şu'abi'l-îmân*, (nşr. Hilmi Muhammed Fûde), I-III, Beyrut 1979.

ASAN İbrahîm Hasan, *İslâm Tarihi,* (trc. Sadreddin Gümüş-İsmail Yiğit)*, I-VII,* İstanbul 1991.

HATTÂBÎ, Ebû Süleyman Hâmid b. Muhammed, Me'âlîmü's-sünen, Beyrut ts.

HÂZİN, Ali b. Muhammed, Lübâbu't-te'vîl fî me'âni't-Tenzîl, (Kitâbu mecmû'a mine't-tefâsir içinde), I-VIII, Mısır 1955.

HEYSEMÎ, Ebû'l-Hasan Nureddin, *Mecmau'z-zevâid ve menbeu'l-fevâid*, I-X, Beyrut 1967.

İBNÜ'L-ARABÎ, Muhyiddîn Muhammed b. Ali, el-Fütûhâtü-'l-Mekkiyye, (nşr. Osman Yahyâ-İbrâhîm Medkûr), I-IX, Kahire 1986.

________, Tefe'ül-nâme-i Muhyiddîn Arabî, Nuri Osmâniye Kütüphânesi, no.4092, İstanbul 1330.

İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-dürri'l-muhtâr*, (trc. Ahmed Davutoğlu), I-IX, İstanbul 1982.

İBN ESÎR, Ebû's-Saâdât el-Mübârek b. Muhammed b. Muhammed el-Cezerî, *en-Nihâye fî garîbi'l-hadîs ve'l-eser*, I-V, Kahire 1311.

İBN HALDÛN, Ebû Zeyd Abdurrahmân b. Muhammed, *el-Mukaddime*, (nşr. Ali Abdülvâhid Vâfî), I-III, Kahire 1401.

İBN KAYYIM el-CEVZİYYE, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ebû Bekir, *Miftâhu dâri's-sa'âde*, Kahire 1323.

İBN MANZÛR, Muhammed b. Mükerrem b. Manzûr, *Lisânü'l-'Arabî'l-muhît*, I-XX, Beyrut 1970.

İBN SÎNÂ, Ebû Alî Hüseyin b. Abdullah b. Sînâ, *el-İşârât ve't-tenbîhât*, (nşr. Süleymân Dünya), Kahire ts.

İNAN, Abdulkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*, Ankara 1972.

İZMİRLİ, İsmail Hakkı, Yeni İlm-i Kelâm, Ankara 1981.

________, "Âlem" md., *İslâm Türk Ansiklopedisi*, I, İstanbul 1941.

KARATAY, Fehmi Edhem, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu*, I-II, İstanbul, 1961.

________, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Farsça Yazmalar Kataloğu*, İstanbul 1961.

KASTALLÂNÎ, Ebû'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Ebû Bekir, *İrşâdü's-sârî fî şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Beyrut ts.

KÂŞGARLI Mahmûd, Mahmûd b. Hüseyin b. Muhammed, *Divân-u Lügât-i Türk*, (trc. Besim Atalay), İstanbul 1335.

KATİP ÇELEBİ, *Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütübi ve'l-fünûn*, Ankara 1941.

KEFEVÎ, Ebû'l-Bekâ, *el-Külliyât*, Kahire 1253.

KİTÂB-I MUKADDES, İstanbul 1958.

KURTÛBÎ, Şemseddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi li ahkâmi'l-Kur'ân*, Kahire 1387/1967.

KUŞEYRÎ, Abdulkerîm b. Havâzin, *Letâifü'l-işârât*, Kahire 1940.

KUTUB, Seyyit, *fî Zılâli'l-Kur'ân*, (trc. Salih Uçan ve diğerleri), İstanbul 1991.

MALİK b. ENES, Ebû Abdullah el-Esbâhî, *el-Muvatta*, I-II, Kahire 1951.

MANSEL, A. Müfit, *Ege ve Yunan Tarihi*, Ankara 1971.

MÂTÜRÎDÎ, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed, *Kitâbu't-Tevhîd*, Beyrut 1970.

MERİÇ, Münevver Okur, "Cem Sultan'ın Yeni Bulunan Fa'l-ı Reyhan-ı Cem Sultan Adlı Eseri", *Tarih ve Toplum Dergisi*, XVI, İstanbul 1984.

MESÛDÎ, Ebû'l-Hasan Ali b. Hüseyin, *Mürûcu'z-zeheb*, (nşr. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd), Kahire 1946.

MUHAMMED FUAD Abdulbâkî, *el-Mu'cemu'l-müfehres li el-fâzi'l-Kur'ân*, Kahire 1378.

MUTTAKÎ, Ali, *Kenzü'l-'ummâl*, I-XVI, Beyrut 1989.

MÜSLİM, Ebû'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc, *el-Câmi'u's sahîh*, I-V, Kahire 1978.

NedvÎ, Ebu'l-Hasen Ali el-Hasenî, *Müslümanların Gerilemesiyle Dünya Neler Kaybetti*, (trc.Mehmet Süslü), İstanbul 1986.

NESEFÎ, Ebû'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd, *el-Medârik*, Kahire ts.

NEV'Î, *Divân*, (haz.. Mertol Tulum-M. Ali Tanyeri), İstanbul 1977.

__________, *Kitâb-ı netâyic-i fünûn*, İstanbul 1995.

NURSİ, Said, *Sözler*, Işık Yayınları, İzmir 2002.

__________, *Mektûbat,* Işık Yayınları, İzmir 2002.

__________, *Lem'alar,* Envâr Neşriyat, İstanbul 1990.

_________, *Şualar,* Sözler Yayınevi, İstanbul 1993.

_________, *Emirdağ Lâhikası,* Envâr Neşriyat, İstanbul 1990.

_________, *Kastamonu Lâhikası,* Envâr Neşriyat, İstanbul 1990.

_________, *Barla Lâhikası,* Envâr Neşriyat, İstanbul 1989.

ONAY, Ahmet Talay, *Eski Türk Edebîyatında Manzumlar* (nşr. Cemal Kurnaz), Ankara 1992.

ORKUN, Hüseyin Namık, *Eski Türk Yazıtları*, İstanbul 1947.

PAKALIN, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I-III, İstanbul 1946-1956.

RÂGIB el-İSFEHÂNÎ, Ebû'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*, Kahire 1961.

SÂBÛNÎ, Ebû Bekir Nûreddîn Ahmed b. Mahmûd, *el-Bidâye fî usûli'd-dîn* (nşr. Bekir Topaloğlu), Ankara 1981.

ŞEHRİSTÂNÎ, Ebu'l-Feth Tâcüddîn Muhammed b. Abdulkerîm, el-Milel ve'n-nihal, Kâhire 1961.

_________, *Nihâyetü'l-ikdâm*, İstanbul ts.

ŞEVKÂNÎ, Mahmûd b. Ali b. Muhammed, Fethu'l-kadîr, Kahire 1964.

TABERÎ, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Câmi'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, I-XX Kahire 1321.

TAŞKÖPRÜZÂDE, Ahmet b. Mustafa, *Miftâhu's-sa'âde ve misbâhu's-siyâde fî mevzûâti'l-'ulûm* (nşr. Abdulvahhâb Ebû'n-Nûr Kâmil Bekrî), Kahire 1968.

TAFTAZÂNÎ, Sadeddin Mes'ûd b. Ömer, *Şerhu'l-'Akâid*, İstanbul 1317.

_________, *Şerhu'l-Makâsıd,* İstanbul 1277.

TEHÂNEVÎ, Muhammed Ali b. Ali, *Keşşâfu ıstılâhâti'l-fünûn*, I-II, İstanbul 1404/1984.

TİRMİZÎ, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevra, *es-Sünen*, I-V, İstanbul 1981.

YA'KÛBÎ, Ahmed b. İshâk b. Ca'fer, *Târîhu Ya'kûbî* (nşr. M. Th. Houtsma), I-II, Beyrut ts.

YAZIR, Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili*, I-X, İstanbul 1979.

ZEBÎDÎ, Muhammed Murtazâ, *Tâcü'l-'arûs min cevâhîri'l-kâmûs*, I-XX, Beyrut 1414.

ZEMAHŞERÎ, Cârullah Muhammed b. Ömer, *el-Keşşâf 'an hakâiki ğavâmıdı't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fî vucûhi't-te'vîl*, I-IV, Beyrut 1947.